VJEKOSLAV KLAIĆ.

BRIBIRSKI KNEZOVI

OD PLEMENA ŠUBIĆ DO GOD. 1347.

SA JEDNOM RODOSLOVNOM TABLICOM.

ZAGREB 1897.

NAKLADA »MATICE HRVATSKE«.

TISAK K. ALBRECHTA (JOS. WITTASEK).

Tri put mijenja se pozorište, na kojemu se odigrava vrlo zanimljiva, vrlo poučna, a gdjekada i vrlo tužna povijest porodice Bribirskih i Zrinskih knezova od starohrvatskoga plemena Šubić. Hrvatsko srce i um dira ta povjestnica i zato, što je ova kneževska porodica čiste hrvatske krvi, nikla iz hrvatskoga gnijezda, te ostala hrvatska do posljednjega daha svoga. Što je pak najglavnije: knezovi Bribirski i Zrinski nijesu se nikad stidili porijetla svoga; oni ga nijesu zatajili kao Krčki knezovi, kad su se prometnuli u Frankapane, ni kao Krbavski knezovi, koji su silom htjeli biti potomci rimskih Torkvata. Netko je doduše stao i Zrinskim tražiti pradjedove medju rimskim Sulpicijima, ali sami knezovi Zrinski nijesu nikad drugo bili niti htjeli biti nego zgoljni Hrvati.

Kolijevka je te slavne porodice stara Bijela Hrvatska, današnja Dalmacija. U predjelu izmedju Vranskoga jezera, rijeke Krke i njezinog slapa Skradinskog buka: ondje se nekad u župi Bribirskoj naselilo pleme Šubića. Pleme se razgranalo i cvalo, a držala ga na okupu porodica, iz koje je pleme biralo svoje starješine, svoje župane. Župani su branili i čuvali takodjer plemenski grad Bribir, uz koji je možda već u prvo vrijeme stajala tvrda Ostrovica, taj branik i ključ svega primorja

od Zrmanje do ušća Krke. Na koncu 12. stoljeća zgodila se medjutim zamašna promjena: kralj ugarski i hrvatski podijelio porodici, koja je dosad po starom hrvatskom pravu obavljala župansku čast, čitavu župu Bribir sa svima gradovima, vesima i plemenom u nasljedno leno. Staro-hrvatski župani postali su tako po milosti kraljevskoj feudalni knezovi.

U prvoj polovici 13. stoljeća ti su Bribirski knezovi izašli na glas. Stojeći vjerno uz svoje kralje, služeći ih odano oni su ne samo utvrdili svoju tečevinu — Bribirsku župu, — nego su takodjer razmakli svoju vlast po susjednim kotarima. Primakli se pače i primorskim gradovima Dalmacije, koji su budnim okom bdili nad svojom autonomijom, očijukali onamo preko mora s Italijom, te nekako zazirali od Hrvata iza svojih gradskih zidina. Bribirskim knezovima pošlo je za rukom, te su se udomili u tim gradovima tako, da su ih stali birati za svoje knezove i načelnike. Toga nije bilo ni za vladara hrvatske krvi, pak se je moglo nadati, da će možda kada tada svanuti vrijeme, te će nestati opreke izmedju romanskih gradjana Dalmacije i hrvatskih plemena u Hrvatskoj.

U drugoj polovici 13. stoljeća, naročito posljednja tri decenija silno se je podigla vlast Bribirskih knezova. Kad je Ugarska krvarila za posljednjih Arpadovića, kad je klonula centralna vlast kraljevska, bribirski je knez, veliki ban Pavao I. gotovo kao suveren vladao i Hrvatskom i Dalmacijom. Njemu se priklonio pače i grad Zadar, dosad nešto silom, a nešto milom mletačka predstraža na iztočnoj obali Jadranskoga mora. Tada se jasno dokazalo, da je jedino jaka Hrvatska moguća obraniti dalmatinske gradove, da je ne poplavi bujica susjedne Italije. Žalibog te toga nijesu spoznali kralji iz porodice Anžuvinaca u 14. stoljeću. Kako bijahu pregnuli — Karlo Robert i Ljudevit I. — da podignu kraljevsku vlast nad sve ino, da centralizuju svoje vladanje, oni su se uz ino oborili i na Bribirske knezove, da ih skuče i

ponize. I tako je kralj Ljudevit I. god. 1347. prinudio Bribirske knezove, da mu ustupe tvrdu Ostrovicu, pak im dao u zamjenu grad Zrin u Slovinskoj zemlji. Odkad su Bribirci izgubili glavno uporište svoje vlasti, smalaksala im vlast u Hrvatskoj, a to je kralj Ljudevit i htio.

No to se je poslije grozno osvetilo. Momentana sila kralja Ljudevita spravila je doduše god. 1358. svu Dalmaciju izravno pod kraljevsku vlast, ali uz poniženu i oslabljenu Hrvatsku nije se Dalmacija mogla za dugo održati pod krunom sv. Stjepana. Već na osvitku 15. stoljeća postala je Dalmacija plijenom mletačkoga lava, te je odtad sve do danas ostala odkinuta i od Hrvatske i od krune sv. Stjepana.

Prelazom u Zrinj — u Slovinsku zemlju — Bribirski su se knezovi prometnuli u Zrinske (g. 1347.). Tu u ubavom kraju izmedju Gline i Une živjeli su oni mirno i spokojno, utječući malo ili nimalo u političke prilike svoga naroda. Množili su svoj posjed, otvorili rudokope, pače zasnovali i kovnicu novaca. Ali nakon pada Bosne (g. 1463.) trgoše se iz idiličkoga pokoja. Nastalo za njih ozbiljno vrijeme, jer im bijaše braniti svoj zavičaj i svoju domovinu. U tom herojskom vijeku hrvatskoga naroda, za tih težkih borba s Turcima podala je porodica Zrinskih Hrvatskoj i Ugarskoj, pače čitavomu svijetu najvećega junaka iza Grka Leonide, slavnoga Nikolu Šubić-Zrinskoga († 1566.).

No već za toga divnoga junaka gubili su knezovi Zrinski svoju novu postojbinu: gotovo dnevice odkidali im Turci komad po komad njihove zemlje. I njihovom stolnomu mjestu, gradu Zrinju prijetila gotova propast. I tako je turska sila nagnala Zrinske, da traže novi zavičaj. Kralj Ferdinand I. darovao god. 1546. banu Nikoli Zrinskomu ravno i plodno Medjumurje, na skrajnjemu sjeveru hrvatskoga kraljevstva, upravo na razmedji Hrvatske i Ugarske. I to je treće pozorište, gdje nam se prikazuje treći i posljednji čin u historiji knezova Bri-

birskih i Zrinskih. Oni i tu slavno nastavljaju borbu s Turčinom, ali pošto su na skrajnoj medji prema Ugarskoj, oni se sve više brate s Madjarima. Primaju od njih i zaštićuju novu vjeru Luterovu; jedan je pače od njih izašao na glas kao madjarski pjesnik, premda se je uza sve to zaklinjao, da nije odmetnik — već Hrvat, Zrinski! Napokon je jedan Zrinski uz neke Madjare ustao na svoga zakonitoga kralja, a to se svršilo tragičnim padom i zatorom knezova Bribirskih i Zrinskih (g. 1703.).

U ovoj knjizi prikazah knezove Bribirske do gubitka Ostrovice god. 1347. Da li ću ih kada dovesti pred čitatelje na pozorištu u Zrinju i u Medjumurju, ne znam. Htio bih, ali obećati ne mogu.

U Zagrebu, na Dušni dan 1897.

Vj. Klaić.

Gdje je što.

Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347.

BRIBIRSKI KNEZOVI

OD PLEMENA ŠUBIĆ DO GOD. 1347.

I.

Poprište Bribirskih knezova.

Tijek rijeke Krke od Knina do Skradina. — Gradine i gradovi uz Krku: Rog i Kamičak; Ključice, Skradin. — Šibenski zaton i Šibenik. — Cesta od Skradina prema Benkovcu i Zadru. — Podori gradova Bribira i Ostrovice; povjestnica njihova.

Malena, tek 57 kilometara duga rijeka Krka u današnjoj Dalmaciji, a nekadanjoj Hrvatskoj, na glasu je ne samo sa svojih prirodnih krasota, što ih podaje, naročito brojnim slapovima, nego i po znamenitosti svojoj u povjestnici. Još za Rimljana, kad se je zvala Titius, bila je medjašna rijeka izmedju Liburnije i prave Dalmacije; u srednjem vijeku, u hrvatsko doba, nanizali se na njezinim bregovima znameniti gradovi i zamci, kojih su gospodari znatno utjecali u sudbinu čitavoga hrvatskoga naroda. Već tik izpod izvora njezinog, ondje, gdje se u Krku slijevaju Butišnica, Radjeljevac i Kosovčica, koči se od davne davnine stari i tvrdi grad Knin, nekad stolica vladara hrvatske krvi i hrvatskih biskupa, a poslije kroz stoljeća sijelo bana i banovaca hrvatskih, poradi kojega se je prolilo mnogo krvi.

Osobito zanimljiva postaje Krka tamo, gdje no se sa zapadnoga pravca svraća na jug, pak se vere i pro-

bija izmedju strmih bregova. Tu se na desnome brijegu njezinom uzdiže pravoslavni manastir reda sv. Vasilija, po imenu Krka ili sv. Arkangjeo, u kojemu su sahranjene rijedke književne starine. Niže manastira opet teče rijeka tijesnom, lijepom dolinom, a onda tvori znameniti Roški ili Rožki slap.

Nema sumnje, Rožki je slap dobio svoje ime od grada Roga, koji je u polovici 14. stoljeća pripadao kneževskoj porodici Ugrinića od staroslavnoga plemena Šubića. Još se i danas okoliš, gdje je stajao grad, zove Rogovo, a podor Babingrad kao da je ostatak samoga grada. Nasuprot gradu Rogu stajao je s onu stranu rijeke nekad grad Kamičak ili Kamičac, za koji narodno pričanje kazuje, da je bio vrlo jak i da je bio jedini grad, koji Turci nijesu mogli osvojiti. Pripadao je na koncu 15. stoljeća porodici Utješenića; god. 1482. rodio se je u njemu glasoviti Juraj Utješenić, koji je u prvoj polovici XVI. stoljeća odlučivao sudbinom Ugarske i Erdelja.

Okolicu rijeke Krke do Kamička opisuje Zlatović ovako:

»Izpod Kninske gradine u dnu polja Krka rijeka je zaustavljena medju vrletnim klisurinama crljenih stijena, koje, rek bi, da su se raztvorile samo, koliko mogu pustiti prolazak rijeci. Malo gdje pri obali ima koja luka razmaknutoga poljica, bare, livade ili oranice. Tako se provlači, kad mirna i tihana, kad strma hiteći i valjajući, a kadkad i strmoglaveći se niz male vodopade, obrasle sedre gorom i mahovinom. Na njezinim obalama ne ima živa stanovnika do malo pravoslavnih kaludjera Vasilijana u Arkandjelu i Franjevaca na Visovcu. Sami orli i divlji golubovi njezini su stanovnici od Knina do Skradina. Kada dodje na Rožki slap, veliki vodopad nad Kamičkom, tu se na dalje razmiču brda, ali jednako strma, jednako strašna. Pod vodopadom širi se rijeka do talijanske □ milje, te se opet priokupljaju strane pod razvalinama vrletnoga gradića i jedva propuštaju prolaz rijeci udaljiv se jedna obala od druge samih 30 sežanja, i to sve do pod Babingrad. Glavice okolnih brda dižu se od vode do 700 stopa u vis, tako strahotno, da bi mogao pomisliti, da su to ciklopske zidine nadvišene nad vodu. Da se s vrha kamen obori, ne ima gdje zapeti i pao bi mahom u vodu. Na početku ovoga tjesnaca, na lijevoj obali, uzdiže se iz vode naravni bedem, u podnožju širok oko stotinu sežanja a visok dvanaest, komu su slogovi od velikih litica tako redovito namješteni i ravno uklesani, da bi čovjek mogao misliti, to

su ljudske ruke gradile i ravnale po ugledu velikoga bedema jake tvrdjave; dočim je to sama narav tako složila i uredno podigla. Povrh ovoga podnožja vidi se još gdje koji ostatak klačarde i složena kamena. Tad se odiže silna greda nagnuta k iztoku i naslonjena donekle na brinu Brištansku, ali tako krševita i strma, da ni gorska divokoza ne bi mogla po njoj hodati. Što se dalje visi, to se jednako i suživa k vrhu, dok ne završi u guvno okruglo od 12 sežanja poprečno. S južne strane brina, na kojoj leži naslonjena silna greda, položito se odmiče od iste, a ona se visi kao silan obelisk nasadjen, do 12 sežanja visine. Taj obelisk je od samoga jednoga komada kamena, a na vrh njega sjedi grad Kamičak. Temelji sami staroga bedema obstoje izokola, a s iztočne strane velik podzid i to razkopanih temelja po ljudima, koji tud traže blago tobož sakriveno. Od okrugloga gradića na vrh klisure Kamička k zapadu stoji razorena kula. U gradu se vide prigradice i zidovi, ali većim dijelom razkopani od tražilaca blaga. Buduć da s nijedne strane nije bilo mogućega dolazka u gradić, s toga je prokopan u istoj klisuri dlijetom i maljem prolazak, kako može samo jedan čovjek za drugim uzaći u grad. Tad će biti i brvno po puteljku bilo, i zašto se prihvatiti, ali danas mora se oprezno kao četveronožke tuda ulaziti. Pod gredom k sjeveru proteže se ravnica do dvije rali zemlje, tud je sada posadjen vinograd, i po njemu se vide klačarni temelji starih zgrada; to je samo mjesto, gdje su mogli biti dvori i kuće gospodarske, ostalo je sve sam krš strmenit i divljačan. Kamičak je zaokružen većim okolnim brdima i gredama, tako da se s nijedne strane ne može vidjeti, nego kad se nada nj dodje ili poda nj doveze. U doba njegovih gospodara naravno da će okolice biti pitomije i obradjenije; danas buduć da je ne samo gora poharana, nego i žile drveća podkopane, to je voda sadrla zemlju i ostao sam kamen. Ali taj kamen prikazuje slike kakvim nije primjera. Silne vilinske crljene grede nad vodom viseće, visoki obeliski, ogromne piramide, naravni svodovi, crne podkapine, duboke špilje, široke pećine, i što dobar pjesnik najuzvišenijom maštom ne bi mogao opisati. Nigdje travke, nigdje grane, nigdje zelena lista. Ista rijeka pod crljenim gredama rek bi da krvava teče crnim koritom velike dubljine; najžešća pustoš, bez sunca, bez zraka, bez žive duše, samo kliktanje orlova i lepršanje prestrašenih divljih golubova zapanjena stravi putnika strašnom stravom. Kad se izveze pod Babingrad, počne se otvorati Visovačko jezero; tada duša odahne razgledajući zelene obale, cvatuće livade i visoke jablane; čarobni otok na vodi znamen je, rek bi, da nakićena grčka gjemija vozi se Delu vršiti zavjete veseloga družtva.«

Iza Roškoga slapa i Rogova teče Krka neko vrijeme dosta uzkim koritom, dok se najednom ne razširi u vrlo prostrano jezero, usred kojega se uzdiže maleni otočić V i s o v a c do 46 met. visine. I taj je otočić (castrum Rog et i n s u l a) u polovici 14. stoljeća pripadao knezovima

Ugrinićima. Usred otoka stoji u hladu vitkih jablana lijep samostan otaca Franjevaca, koji se već oko god. 1400 spominje (Lapis Alba?), te koji je osobito god. 1645. ljuto nastradao od Turaka, pošto ga orobiše i dva nemoćna Franjevca u njemu pogubiše. Izpod Visovca prima Krka s lijeve strane pritok Čikolu, koja dolazi s iztoka od Drniša, i blizu svoga ušća teče kraj podora staroga grada Ključice. Čikolom nabuja Krka znatno i prometne se opet u prostrano jezero, pak svraća svoj tok od južnoga pravca prema zapadu. Tu tvori i znameniti slap Skradinski buk, koji se smatra najljepšim prirodnim čudovištem današnje Dalmacije. Nema putopisca o Dalmaciji, koji ne bi zanosnim riječima slavio divotu toga slapa.

Ako hoćeš do slapa „Skradinski buk" poći, povezi se uz rijeku Krku barkom do njega, jer ćeš ga tako lakše pregledati. Vožnja traje od Skradina počev uz vodu po prilici jedan sat. Što se slapu bliže prikučuješ, sve više opažaš na površju rijeke milijune bijelih mjehurčića, a zatim se ukazuje široki i svijetli slap, kako se bijeli iza silnih oblačina, koje se na njegovu podnožju dižu u vis. Oko ti može samo nekoliko trenutaka taj sjaj podnositi, a zatim se odvraća od njega, da ga za čas opet gleda i njime se nasladjuje.

Gdje u Dalmaciji imade kuća, uzdižu se kraj njih visoki jablani. Tako isto vidimo pad Krke izmedju jablana, koji su uzrasli kraj vodenica na rtovima i otocima izpod slapa.

Ugledav Skradinski buk prvi put, razabireš golemu razliku izmedju njega i alpinskih vodopada. On je širi nego viši, te je nalik na ogromnu kaskadu, kako ih ima u perivojima, koji su uredjeni na Versaljsku u Francuzkoj. Od poznatijih prirodnih pojava slične ruke mogli bi s njime sravniti slap Rajne i to samo glede oblika, a ne glede obilja vode. Skradinski slap ruši se preko šest batrica (stepenica). Uzporediti bi ga mogao s lednom plasinom, koja se sjaji na podnevnom suncu. Tamniji razmaci, kod ledne plasine ponori, jesu ovdje duge crte, gdje stijenje kroz pjenu provìruje. Prilika bila bi podpuna, da slapa ponešto ne zastiru oblaci od vodene pare. Jutrom medjutim pruža ti slap posve drugu sliku. Tada se čini dolnja čest vodenoga oblačja tamnomodra; što dalje u vis seže, postaje oblačje sve bjelije poput mlijeka, a iza njega jasno razabireš gogolje vodopada.

Ako ideš kraj vodopada uzbrdice, eto te domala u divljači od bršljana, mahovinom zastrtih litica, od dudova i maslina, a u nju se ruši do petdeset manjih kaskada s visine od neka 32 metra. Tu ti se duša malo razvedri, — ali namah i razcvili, kad pomisliš, kako bi krasna bila ta Dalmacija,

da joj nijesu neljudi posjekli šume, a time i sve rijeke i potoke uništili. Iz kamene pustare, koja tek stotinu koraka izpred slapa prestaje, došao si tu u sjenat kraj, iz iztočnoga mrtvila preniješe te vile na ljubko mjestance, gdje sve žive, diše, gdje je priroda živa i vesela.

Iza Skradinskoga buka Krka se opet suzuje, i teče kraj malenoga grada Skradina (Scardona), koji se prostire uz desnu obalu njezinu. Skradin se stere u kraju, koji je odasvud gorama okružen, a sastoji gotovo samo od jedne dugačke i široke ulice. U staro doba, za Rimljana, stajaše tu znameniti grad Scardona, da li upravo na mjestu današnjega grada ili blizu njega, nije još ustanovljeno. Grad Scardona (Σκάρδων) bijaše glavni grad pokrajine Liburnije, i uza to medjašni grad te pokrajine prema pravoj Dalmaciji na jugu. Za Rimljana postade Scardona municipium (Municipium Flavium Scardona —Tribu Sergia), te bijaše središte konventa (conventus), na koji je spadalo 14 liburnijskih gradova počev od rijeke Raše u Istri do rijeke Krke. Vrlo rano postade Scardona sijelom kršćanske biskupije, te već god. 530. bijaše njezin biskup na crkvenom saboru u Spljetu.

U prvoj polovici 7. stoljeća porušena bi stara Scardona, a od njezinih ruševina podigoše Hrvati nov hrvatski grad, koji se u prvoj polovici 10. stoljeća spominje pod imenom Scordona (τὸ Σκόρδονα). Na crkvenom saboru u Spljetu god. 925. radilo se je o tome, da bi se obnovila i stara biskupija skradinska. No to se izpuni tek u 12. stoljeću, kad se je iza pada Belgrada (1125) belgradski biskup sa svećenstvom i nešto naroda preselio u Skradin. U 13. stoljeću postadoše gospodarima Skradina Bribirski knezovi od plemena Šubić. Godine 1299. dne 7. travnja boravi hrvatski ban Pavao knez Bribirski od plemena Šubić „in castro nostro Scardone“ i osniva samostan Franjevaca sv. Ivana Krstitelja nasuprot varoši Skradinu (ex adverso civitatis Scardone). Bribirskim knezovima ostade Skradin do polovice 14. stoljeća, naime do pada njihove prevlasti u Hrvatskoj.

Kod Skradina teče Krka suženim Skradinskim kanalom i utječe onda u oširoki zaton Veliki Prukljan (Prokljan), koji su neki geografi o Dalmaciji krivo nazvali Prokljanskim jezerom. Veliki je Prukljan skrajnji zaton dubokoga morskoga fjorda, koji se je uvalio u kopno od kanala sv. Antuna, pak se proteže od Šibenika sve do Skradina*. Iza Velikoga Prukljana more se suzuje u kanal (konao), pak se onda kod grada Šibenika opet širi u prostrani zaton, iz kojega kanal sv. Antuna vodi u otvoreno more.

Grad Šibenik imade veoma lijep i slikovit položaj, pošto se gotovo iz mora uzdiže sve više te više po obronku nevisoka, ali strma i ogoljena brijega. Kuće se nižu više kuća, te grad priliči tako amfiteatru i veoma je nalik na talijanski grad Genovu. Grad se prostire uz Šibenski fjord, kojega maleni i uzki kanal sv. Antuna spaja s morskom pučinom. Fjord se prostire od jugoiztoka k sjeverozapadu, dug je preko 7 kilom., a širok $^3/_4$ kilometra, te je tako prostran, da bi se u njemu mogla smjestiti i velika mornarica.

Položaj Šibenika znatno je doprinio znamenitosti toga grada za prošlih stoljeća. Obćenito se misli, da je već za Rimljana ili u samome Šibeniku ili tik njega stajala rimska naseobina; neki pače tvrde, da se je zvala Siccum. No to nije još izvjestno. Prvi sigurni spomen Šibeniku nalazimo tek za Hrvata, te je s toga vjerojatnije mnijenje onih, koji sude, da je Šibenik sagradjen upravo od Hrvata. God. 1066. nalazimo kralja Petra Krešimira Velikoga u Šibeniku (in Sibinico), gdje u nazočnosti bi-

* Petter i za njim drugi zemljopisci Dalmacije drže Veliki Prukljan za jezero, i kažu, da Krka, protekavši tim jezerom, utječe kod sela Zatona u more. No prof Brusina dokazuje, da Veliki Prukljan „nije nikakvo sladko ili bucato (brakično) jezero, već fjordska draga, koja se odlikuje čisto morskom faunom.“ (Glasnik hrvat. naravoslovnog družtva, IX. pag. 272—273). Prema tomu mora se predmnijevati, da rijeka Krka utječe u Veliki Prukljan, i da je u njemu nestaje; moglo bi se pače uztvrditi, da rijeka Krka prestaje Skradinskim bukom.

skupa daje kraljevsku slobodu samostanu sv. Marije u Zadru, što ga bijaše utemeljila rodjakinja (sestra) njegova Čika. I kralj Dimitrija Zvonimir boravio je više puta u tome gradu. Oko god. 1089. bio je Šibenik već utvrdjeno mjesto (castrum), te je tada u njemu kralj Stjepan II. skupio hrvatski sabor, na koji je došlo plemstvo, puk i svećenstvo.

Izmedju god. 1102. i 1105. zavladao je Šibenikom kralj Koloman. Kad su Mletčani god. 1125. razorili Belgrad na moru, mnogi su se žitelji razvaljenoga grada nastanili u Šibeniku, koji je tako postao ugledan i napučen. Bio je tada Šibenik ravan dalmatinskim gradovima, te ga je zato i god. 1167. kralj Stjepan III., sin Gejze II., odlikovao tako, da mu je podijelio gradsko pravo i uporedio ga time dalmatinskim gradskim obćinama. U zasebnoj povelji dozvolio je Stjepan III. Šibenčanima, da si sami iz svoje sredine biraju kneza i sudca (comitem, iudicem), zatim im je obećao, da ne će plaćati nikakvog danka, da ne će nijedan Ugrin bez njihove dozvole prebivati u gradu, i drugo. God. 1168. zauze Šibenik i druge neke dalmatinske gradove bizantski car Emanuel, te ostadoše u njegovoj vlasti dvanaest godina. U to vrijeme podadoše se Šibenčani gusarstvu, te plijenjahu talijanske i ine brodove. Tako oplijeniše oko god. 1167. nekoga Gottfrida sina Bogumirova iz Siponta; papa Aleksander III. zahtijevaše zato od spljetskoga nadbiskupa Gerarda, neka pozove gusare, da ugrabljeno vrate; ako toga ne učine, neka ih izobći iz crkve. No, to je slabo prudilo; pače malo zatim, oko god. 1177. porobiše šibenski gusari, vodjeni od dva kneza (duo comites . . . Nestos et Perlat) istoga papinskoga poslanika Rajmunda. Kad je poslije (1180.) umro bizantski car Emanuel, dodjoše Šibenčani pod zakonitoga kralja Belu III., ali se zato ipak posve ne okaniše gusarenja.

Na početku 13. stoljeća spominju se kao knezovi (comites) Šibenika Saracen i sin njegov Domald, potomci

stare hrvatske porodice (od plemena Svačića ili Kačića). Domald izradi u kralja Andrije II. dozvolu, da smije Templarima ustupiti svoj Šibenski grad, a da zato od njih prime Klis, kojemu su doslije oni gospodovali. No tomu se opriješe Šibenčani. Oni utanačiše 25. ožujka 1221. savez za medjusobnu obranu s gradovima Spljetom, Trogirom i Klisom, zavjerivši se tom prigodom, da će se u buduće sasvim okaniti gusarenja na moru. Razvališe tada i kašteo, u kojemu su doslije knezovi stolovali.

U drugoj polovici 13. stoljeća obladaše Šibenikom knezovi Bribirski od plemena Šubić, te obavljahu u njemu kneževsku čast. Kao gospodari Skradina i Šibenika razmakoše Bribirski knezovi svoju vlast duž čitavoga primorja hrvatskoga i dalmatinskoga od Raba i Paga pak sve do Omiša na ušću Cetine. No po smrti bana Pavla (1312) stadoše se Šibenčani otimati sinu njegovu Mladinu II. S toga planuše borbe, u koje se upletoše neki hrvatski i dalmatinski gradovi. Konac tih borba bijaše, da se je Šibenik 1. ožujka 1322. pokorio Mletcima.

* * *

Od Skradina vodi cesta na sjeverozapad prema Benkovcu i odanle u Zadar. Ta cesta razstavlja prigorje Bukovice od ravnih Kotara. Kad je hrvatski narod naselio oblast izmedju Zrmanje i Krke, osnovao je u Bukovici i Kotarima četiri župe: Lučku, Ninsku, Sidražku i Bribirsku. Lučka župa obuhvaćala je Bukovicu, a grad u njoj bio je Karin; Ninska obsezala je okolicu toga grada; Sidražka župa prostirala se od Zadra na jug i zapremala je okoliš Vranskoga jezera, a glavno je mjesto u njoj bio Belgrad na moru; Bribirska župa napokon obuhvatala je prijedjel izmedju Vranskoga jezera i rijeke Krke, te je dopirala do Skradina i Šibenika. U 14. stoljeću biše sve četiri starohrvatske župe sjedinjene u jednu veliku županiju, u Lučku, koja je zapremala čitavo područje od srednje Krke i Zrmanje sve do mora i zidina grada Zadra.

Cesta dakle, što no vodi iz Skradina u Benkovac, prolazi gotovo sredinom starohrvatske Bribirske župe. Vozeći se tom cestom od Skradina k sjeverozapadu, eto iza nekoga vremena na desnoj iztočnoj strani jedno brdo Bukovičkoga prigorja od 300 metara visine, zvano Bribir. Na tome brdu stajaše nekad grad Bribir, po kojemu je čitava župa dobila svoje ime. Danas grada više nema; vide se tek kukavni ostatci njegovi, naime na sjevernom kraju brda razrovani tvrdi bedemi i podanak velike oble kule. Ostalo sve je propalo. Grad je obstojao jamačno već u polovici X. stoljeća, pošto se tada spominje Bribirska župa, a nedvojbeno je bio prostran i dobro utvrdjen, jer je u njemu god. 1245., u travnju, boravio sam kralj Bela IV. sa svojim kraljevskim dvorom. Na iztoku gradu Bribiru prostire se Banpolje (226 m.), koje svojim imenom podsjeća, da su nekad u Bribiru stolovali knezovi, koji su takodjer bili bani hrvatski. Izpod brda Bribira prostire se danas malo, neznatno selo od nekih 80 kuća i oko 400 stanovnika.

Idući od Bribira dalje na sjeverozapad prema Benkovcu, eto maleno selo Ostrovica od 150 žitelja. Prostire se u vrlo plodnom prijedjelu, a od Bribirštine razstavlja ju bara Ostrovica (116 m.). Više sela, na podnožju visokoga brda (406 m.), koje dijeli Bukovicu od ravnih Kotara, uzdiže se iz nizine Kotarske ravnice visok oštrljast humac i na vrh njega podor staroga grada Ostrovice. Taj je grad bio nekad znamenit u povjestnici hrvatskoj, jer se za nj otimahu ugarsko-hrvatski kralji, mletačka obćina i bosanski vladari, pošto je bio važna točka prema Zadru.

Samo sa sjevera zaklanja grad poveće brdo Bukovičkih visočina, na sve ostale strane pukle su Kotarske ravnice, te se zato vidi iz največih daljina. Grad se pokazuje cjelokup, s visokom ogradom naokolo, a iz sredine visoko mu se diže krupna, obla kula. Tu cjelokupu tvrdjavu nije gradila ljudska ruka, nego je rijedak pojav u prirodi: ona je tako stvorena od stanca kamena. Po dolnjem kraju tvrdjave opaža se gdjekoji trag kućnih te-

melja, tako i na vrhu samogradne oble kule u sredini, uz koju je do vrha naokolo ljudska ruka prosjekla stepene u živu kamenu.

Prvi put spominje se Ostrovica u drugoj polovici 12. stoljeća. Grčki povjestničar Cinnamus pripovijeda, kako je god. 1168. bizantski car Emanuel osvojio velik dio Hrvatske i Dalmacije, te nabraja poimence sva znamenitija mjesta, koja su došla pod grčkoga cara. Uz Spljet, Trogir, Šibenik i Skradin spominje naročito i Ostrovicu ('Οστρουμπίτζα), po čemu sudimo, da je ona već tada bila znamenita, pošto se je za nju znalo u Carigradu. Drugi put čujemo za Ostrovicu na koncu 12. stoljeća. Godine naime 1198. vraćao se je hrvatski herceg Andrija nakon pobjede nad Zahumcima i Srbima u Zadar, pak se je putem utaborio u ravnici kod grada Ostrovice (post habitam tum Chulme quam Rasse laudabilem victoriam, cum ad iadertinam civitatem victor rediret .... cum in planicie secus castrum Ostrouize esset castrametatus). Ostrovica bila je već tada utvrdjen grad, pošto se zove „castrum". Kasnije dodje Ostrovica zajedno s čitavom Bribirskom župom u vlast knezova Bribirskih od plemena Šubić, te ostade njima do god. 1347., kad je kralj Ljudevit I. prinudio kneza Jurja III., da predade njemu svoj grad Ostrovicu, primivši za nj u zamjenu kraljevski grad Zrinj u Slovinskoj zemlji. Odslije je Ostrovica često mijenjala gospodare. God. 1388.—1391. bijaše u vlasti bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka I., poslije se vrati pod ugarskoga i hrvatskoga kralja Sigismunda, a god. 1407. darova ju kralj Ladislav Napuljski bosanskomu velikomu vojvodi Sandalju Hraniću. Taj je ne zadrža, već ju 13. travnja 1411. prodade Mletcima. No ni ovi nijesu je dugo imali. Već slijedeće godine 1412. osvoji ju opet kralj ugarsko-hrvatski Sigismund s pomoću plemena Šubić, kojemu zahvalni kralj za to potvrdi sve posjede, imanja i baštine ne samo u župi Ostrovičkoj (Bribirskoj), nego i u čitavoj županiji Lučkoj. Odsad upravljahu Ostrovicom kastelani

kraljevski. Godine 1428. spominju se „Nicolaus de Planić ac Valentinus de Zlat, castellani castri Ostrovizze", a god. 1433. opet „Petrus Chusac ac Simon Brancovich, vicecastellani castri Ostrovice". Poslije obladaše Ostrovicom Mletčani; no već god. 1457. radi Krbavski knez Gregorije Kurjaković, da taj znameniti grad dobije u svoju vlast. Ne zna se, da li je to njemu pošlo za rukom; no izvjestno je, da je već god. 1460. Ostrovica bila u rukama hrvatskoga bana Pavla Sperančića (castellum Ostrovize in potestatem bani Crovatie venit).

Posljednji kršćanski gospodar Ostrovice bijaše vitez banić Štrbac Kožulić, kojemu ju predade hrvatski ban. Po njegovoj smrti god. 1523. zaposjedoše ju Turci, koji su ju dobro učvrstili, metnuli u nju jaku posadu pješaka i konjanika, te iz nje uznemirivali mletačke oblasti. Jedno mletačko izvješće od god. 1626. kaže za Ostrovicu: Città murata in collina et è fortezza con borgo (Grad zidan na brdu, te je tvrdja s varošem).

Eto sitne slike zemljišta, gdje su kroz dva stoljeća vladali i djelovali knezovi Bribirski od plemena Šubić.

II.

Bribirska župa i njezini župani.

Položaj i obseg Bribirske župe; znatniji gradovi. — Pleme Šubića i hiže njegove. — Bribirski župani do konca 12. stoljeća: Budić (1062.—1069.), Strezinja (1078.—1089.), Mrmonja (1102.), Bogdanac (1160.), Miroslav (1180.—1184.), Gregorije (1184.). — Bribirska župa postaje nasljednim kneštvom.

Bribirska župa (ἡ Βρεβέρα — ζουπανία) spominje se prvi put u polovici 10. stoljeća uz župu Kninsku, Sidražku i Ninsku. Nedvojbeno je župa dobila svoje ime od grada

Bribira, koji je tada već stajao, premda se poimence ne izbraja medju naseljenim gradovima hrvatskim onoga doba. Možda je Bribir obstojao još za Rimljana prije dolazka Hrvata, možda se je tada zvao Arberia ili Varvaria, pošto je ondje nadjeno više rimskih napisa; no sve to nije još ni malo utvrdjeno. Izvjestno je, da je Bribiru na sjeverozapadu u staro vrijeme bilo rimsko mjesto Asseria, koje se u srednjemu vijeku a i danas još zove Podgradje.

Bribirska župa medjašila je već u prvo vrijeme na sjevero-iztoku s Kninskom, a na zapadu sa Sidražkom. Koliko je obsezala prostora i koja su mjesta osim Bribira u njoj obstojala, ne da se točno ustanoviti. Vjerojatno je, da je na jugo-iztoku i iztoku dopirala do rijeke Krke, a na zapadu do Vranskoga jezera. Na sjeveru je svakako još obuhvatala Ostrovicu, koja je poslije nadkrilila stari župni grad Bribir, a na jugu je valjda pripadao njoj i grad Skradin. Napokon je možda već u najstarije doba stajao i grad Rog uz Rožki slap rijeke Krke.

U toj Bribirskoj župi nastavalo je od dolazka Hrvata jedno hrvatsko pleme, koje se u potonijim spomenicima zove Šubići (Subhithi, Subigi, Subici, Subichievich, Subich, Subych, Swbich). Da li se je to pleme izprva zvalo drugim imenom, ne znamo; jednako ne znamo korijen toga plemenskoga imena. Izvjestno je samo, da je to plemensko ime živjelo već u 12. stoljeću, pošto se u jednoj izpravi od god. 1182. izmedju plemića (nobiles) u okolici Zadarskoj spominje „Tolimir, filius Stephani Subici". Jamačno je taj Tolimir Stjepanov pripadao plemenu Subića.

Svako se je pleme u starih Hrvata dijelilo u više koljena, a sastojalo je od više ili manje hiža ili kuća (lat. domus, danas zadruga). Koje su hiže u najstarije doba bile u plemenu Šubića, ne znamo; u 14. i 15. stoljeću bile su hiže: Banići (od praotca bana), Markovići (od Marka), Obradići (od Obrada), Ugrinići (od Ugrina),

Miroslavići (od Miroslava), Slavogostići (od Slavogosta) i t. d. Svaka od tih hiža ili zadruga brojila je više ili manje članova; svaka je imala svoju djedinu ili baštinu (patrimonium), ili kako se u hrvatskim spomenicima kaže, svoju „plemenštinu"; svaka je hiža imala svoga starješinu (domaćina, lat. senior), koji je upravljao čitavom hižom, te ju zastupao u javnosti, naročito u plemenskom sboru i plemenskom stolu (sudu).

Kao u svih plemena hrvatskih, tako je i u plemenu Šubića bila jedna hiža ili kuća (zadruga), iz koje je pleme biralo svoje starješine ili župane za čitavu župu Bribirsku. Ta je hiža u Šubića bila ona, koja se je u 14. stoljeću stala nazivati Banići. Kako su u starih Hrvata župani bili vojvode župne vojske i vrhovni sudci u župi, to je hiža Banića u plemenu Šubića već od prvoga časa bila i uglednija i jača od ostalih hiža plemenskih. Članovi te hiže ne samo da su držali poradi obrane plemenski grad Bribir; oni su dolazili i na kraljevski dvor, gdje su zastupali svoje pleme i župu i u kraljevskom vijeću i na kraljevskom sudu. Tako se je upravo hiža Banića već od najdavnijih vremena odlikovala, jer su se njezini članovi, obnašajući čast župana, stali ubrajati medju više plemstvo hrvatskoga kraljevstva, medju velikaše hrvatske (primates, principes, proceres regni).

Dok su ostale hiže (kuće) plemena Šubića bile razasute po čitavoj župi nastavajući sela i vesi, hiža ili zadruga Banića stolovala je nedvojbeno u samom gradu Bribiru ili u podgradju (varoši) pod njim. Ta županima iz te hiže bilo je bditi nad tom stolicom župe, jer Bribir bio je ne samo branik, nego i svetište čitavoga plemena. No uz župni grad imala je županska porodica i svoje vlasteoske dvorce (curtes), više ili manje utvrdjene, kao što je nedvojbeno bila znamenita poslije Ostrovica.

Prvi poznati župan Bribirski i plemena Šubić jest Budić (Budiz, Budeç). On je upravljao Bribirskom županom za slavnoga kralja Petra Krešimira Velikoga, te se spo-

minje u kraljevim poveljama god. 1062.—1069. Ninski župan bio je tada Adamić, a u župi Luci (Bribirskoj na sjeveru) neki Vukić. Župan Budić odlikovao se je od svojih susjeda župana tim, što je uz svoju županski čast obavljao i službu na dvoru kralja Petra Krešimira. On je naime bio posteljnik kraljev (Budeç postelnic, berberiensis iupanus), te je s toga morao više puta i dulje boraviti uz kralja nego drugi župani, koji nijesu vršili nikakve dvorske službe. Budića nalazimo dva put u gradu Ninu, gdje je kralj Petar Krešimir imao svoje zasebno svratište; prvi put je Budić u Ninu god. 1062., kad kralj dariva manastiru sv. Krševana u Zadru mjesto Diklo; drugi put god. 1069., kad kralj poklanja istomu samostanu otok Vir (Maun). Potonjom prigodom desi se na kraljevskom dvoru više župana: Adamić ninski, Vukić lučki, Petar sidražki, Dragomir cetinski, i sva sila državnih i dvorskih častnika.

Za kralja Dimitrije Zvonimira i Stjepana II. starješina je Bribirske župe i plemena Šubić župan Strezinja (Stresigna, Stresinna, 1078—1089.). Kad kralj Dimitrija Zvonimir god. 1078. dariva spljetskoj nadbiskupiji župu Cetinu, svjedok je toj darovnici uz preslavnu kraljicu Jelenu i hrvatskoga biskupa Gregorija takodjer Bribirski župan Strezinja. On je nazočan i god. 1088. kod grada Šibenika (apud castrum Sibinico), kad je ondje kralj Stjepan II. sazvao državni sabor hrvatskoga kraljestva. Župan Strezinja došao je u sukob s opatom Petrom, glavarom znamenitoga benediktovskoga samostana sv. Ivana u kraljevskom gradu Belgradu. Opat naime kupio je neku zemlju u Miranju od Hranka, sina Ivanova, za trideset rimskih solida; ali na to se diže župan Strezinja sa svojim rodjacima (Stresinna berberistich suique parentes) i htjede opatu oteti Miranje. Opat s nekoliko svoje braće podje u Nin pred kralja Dimitriju Zvonimira i podiže tužbu proti županu, na što kralj povjeri svomu tepčiji Dominiku, da razvidi stvar. Tepčija napokon zemlju dosudi samostanu, na što privoli i sam župan Strezinja sa svojom

svojtom. Pri toj parnici bili su nazočni ninski župan Jura, sidražki župan Ljubomir, i tepčija Jakov sa svojom braćom. Malo zatim kupio je nasljednik opata Petra, po imenu Madije, neku zemlju od Pisaćana; sad se nije tomu protivio župan Strezinja, već je zajedno s ujcem kralja Zvonimira, Strezom, bio glavom svjedok toga kupa. Uz Strezinju bilo je tada prisutno pet njegovih vitezova (Stresinna berberistich et quinque suis militibus).

Kad je sa Stjepanom II. izumrla porodica hrvatskih kraljeva iz porodice Držislavovića, nastale su smutnje u kraljevstvu hrvatskom. U to je osudno doba bio župan u Bribiru Mrmonja (nobilis sapientior), koji je takodjer bio vojvoda vojske od plemena Šubića. On je zajedno sa županima ostalih jedanaest plemena hrvatskih vodio vojsku god. 1102., kad je ono ugarski kralj Koloman provalio u Slovinsku zemlju i Hrvatsku, da njima zavlada kao rodjak Zvonimirove udove Jelene. I župan Mrmonja ugovarao je s kraljem Kolomanom, i njegovo pleme Šubića priznalo je Kolomana za hrvatskoga kralja. Tako je pleme Šubića poput drugih jedanaest plemena hrvatskih dobilo od Kolomana potvrdu svojih starih plemenskih povlastica, naročito da može i dalje mirno i slobodno držati i uživati svoju „plemenštinu“ u Bribirskoj župi, a da zato ne mora ni pleme ni njegovi ljudi plaćati kralju nikakvog danka ni daće. No zato se je i pleme Šubića obvezalo, da će kralja pomagati u ratu s četom od trideset (deset) konjanika, i to u hrvatskom kraljevstvu (do Drave) o svom trošku, a u Ugarskoj (preko Drave) na trošak kraljev.

O plemenu Šubića i njegovim županima za prvih vladara iz kuće Arpadove nema kroz pol stoljeća ni spomena. Tek oko god. 1160. za kralja Gejze II. i za slavnoga hrvatskoga bana Beluša javlja se u Bribirskoj župi Bogdanac (Bogdaniz) kao starješina plemena Šubić. U ono je vrijeme Bona, predstojnica samostana opatica sv. Tome u Belgradu povela parnicu proti Glamočanima radi neke zemlje u Mokranima izpod brda Tinja, a na medji

plemena Mogorovića. Predstojnica Bona pošla na sud pred bana Beluša, koji je dosudio zemlju samostanu, te imenovao župana Bogdanca pristavom (pristaldus), da izvrši banovu odluku i uvede opatice u posjed dosudjene im zemlje.

Malo zatim, god. 1168., osvojio je bizantski car Emanuel nakon dugog ratovanja velik dio Hrvatske i Dalmacije, te ih pridružio svojoj državi. Za Bribirsku župu ne kaže se doduše izrijekom, da je i ona došla pod bizantsku vlast: no pošto se kaže poimence za gradove Skradin i Ostrovicu, da su pripali bizantskoj državi, nema sumnje, da se je jednako zgodilo sa Bribirskom župom i plemenom Šubića. Uz bizantsko carstvo ostade Bribirska župa zajedno s ostalom Hrvatskom punih dvanaest godina (1168.—1180). U to se vrijeme bizantskoga vladanja javlja i bribirski župan Miroslav, sin i nasljednik župana Bogdanca.

Upravo posljednje godine bizantskoga vladanja, naime 10. lipnja god. 1180. izdao je vojvoda Rogerije, namjestnik cara Emanuela, za Hrvatsku i Dalmaciju, u gradu Spljetu povelju spljetskomu nadbiskupu Rajneriju. Tom zgodom okupili se u Spljetu oko vojvode Rogerija gotovo svi duhovni i svjetovni velikaši hrvatskoga kraljevstva, a medju njima bio je i bribirski župan Miroslav, sin Bogdančev. No kad je iza tri mjeseca (24. rujna) bizantski car Emanuel umro, sva se Hrvatska diže proti bizantskomu vladanju i pristade oduševljeno uz zakonitoga vladara svoga, uz ugarsko-hrvatskoga kralja Belu III. Nema sumnje, da se je tada i župan Miroslav s plemenom Šubića i s čitavom župom svojom vratio pod okrilje Belino. Miroslav pomaže svima silama kneza Mavra (tocius maritime provincie studiosus exercitator), kojega je kralj Bela poslao u Hrvatsku, da preuzme oslobodjeno kraljevstvo, i da mu povrati one oblasti i gradove (naročito Zadar), koje bijahu Mletčani za prijašnjih burnih vremena ugrabili. Kad je knez Mavro u veljači god. 1181. prolazio

s vojskom po Hrvatskoj, uredjujući zemlju i dijeleći pravdu u ime kraljevo, pak se s vojskom svojom utaborio u Belici nedaleko od Zadra (in predio Desconis, quod Belize vocatur; u 10. stoljeću τὸ Βελίτζειν), onda su se oko njega skupili hrvatski velikaši i plemena sa svih strana. Prvi od svih bio je upravo bribirski župan Miroslav (Miroslao breberiensi juppano); on je bio prvi vijećnik i savjetnik njegov, kad je sudio sud i izdavao povelje.

Nedvojbeno je, da je župan Miroslav i u ratu, što ga je kralj Bela malo zatim započeo s Mletcima radi Zadra, pomagao svoga gospodara vjerno i uztrajno, kako je to u isto doba činio i krčki knez Bartolomej. Naravno je, da je župan Miroslav tada dolazio i na kraljevski dvor u Ugarsku, i da su mu i kralj i hrvatski ban povjeravali zamašne poslove u Hrvatskoj. Sada vrši službu banskoga pristava, sad opet izdaje povelje. Evo jedne u hrvatskom prevodu:

„U ime Kristovo. Godine od upućenja tisuću sto osamdeset i četvrte, mjeseca ožujka, druge indikcije. Za vladanja našega gospodina Bele, preblagoga kralja Ugarske, Dalmacije, Hrvatske i Rame, a u gradu Zadru za načelnikovanja kneza Damjana Desinje. Svima kao sadanjim tako i budućim hoću da navijestim, da sam ja župan Miroslav Bribirski, sin Bogdanca (iupanus Miroslaus brebriensis, filius Bogdanizi) pošao na dvor rečenoga gospodina kralja i svijetloga muža Dionizija, bana primorske oblasti, pak sam ondje našao Marina, častnoga opata (samostana) sv. Krševana u Zadru. Taj bijaše onamo došao radi parnice, koju je podigao Čudonja Krbožić poradi nekoga sela kod Brda, u mjestu, koje se zove Slivnik, za koje je pomenuti opat starim privilegijama tvrdo dokazivao, da pripada samostanu sv. mučenika Krševana. No gore rečeni Čudonja ipak je smetao manastiru radi onoga sela, ne puštajući da ga uživa u miru. Pače i u ono vrijeme, kad je gore rečeni ban došao u Zadar, on je razloge opatove točnije razumio, pak je

ustanovio za parnicu više rokova onomu Čudonji. Kad taj ni na posljednji odredjeni rok, na koji bi pozvan po muževima, nije htio doći, onda je gospodin ban po savjetu hrvatskih župana (de consilio iupanorum Sclavonie) osudom dosudio gore rečeno selo samostanu sv. Krševana, te je Djedomira Sramlenova dao za pristava, da ga uvede u ono selo. No Čudonja je, slijedeći stari običaj, kušao i proti toj odluci staviti prigovore. S toga je gospodin ban poslije meni tvrdo zapovjedio, da budem pristav opatu za to selo. Ja po nalogu i tvrdom sudu banovom očitujem, da rečeno selo za sve vijeke imade pripadati sv. Krševanu, pak mjesto sebe dajem za pristava Gregorija, moga sina, pred svjedocima: Juricom Čudonjić i t. d."

Umni i pravedni kralj Bela bio je zahvalan onim muževima, koji su mu pomagali obnoviti vlast u povraćenoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Junaka Bartolomeja, kneza krčkoga, nagradio je tako, da mu je 1193. darovao župu Modruše za sve vijeke kao nasljedno knežtvo. U povelji, koju mu tom prigodom izdade, učini ga i sudcem za sva vremena u njegovoj nasljednoj župi, a za sve to zahtijevaše od njega samo vojenu službu, da ga naime pomaže sa deset konjanika (oklopnika) u kraljevstvu, a sa četiri izvan kraljevstva, kad god bi kralj prema ugovoru hrvatskih plemena s kraljem Kolomanom podigao na noge hrvatsku vojsku. Tako je dakle kralj Bela po uzoru zapadno-evropskog lenskog sustava pretvorio staru hrvatsku župu Modruše u nasljedno leno i podijelio ga krčkim knezovima kao knežtvo (knežiju) pod pogodbu, da mu u ratu služe s onoliko momaka, koliko je prije davalo ono hrvatsko pleme, koje je u župi Modrušama nastavalo.[1]

Vrlo je vjerojatno, da kralj Bela nije smetnuo s uma ni zasluga Bribirskoga župana Miroslava, pak da je na jednaki način njemu i njegovim potomcima darovao u nasljedno leno onu župu, kojom je doslije upravljao kao starješina plemena Šubića. Ova slutnja postaje još

vjerojatnija, ako čitamo u spomenicima, da se Miroslav zove vazda županom, a sin njegov Gregorije knezom. Miroslav bio je dakle posljednji župan, a Gregorije prvi knez u župi Bribiru.[2]

Na koncu XII. stoljeća zamijenio je u župi Bribiru, kao u mnogim drugim hrvatskim župama, starohrvatskoga župana (lat. iupanus) feudalni knez (lat. comes). No nije se promijenilo jedino ime župnoga glavara. Stari hrvatski župan bio je izabranik i pouzdanik svoga plemena i time čitavoga naroda; novi feudalni knez bio je mićenik i vazal (klevetnik) kralja, koji mu je župu dao za leno. Prije je župan grad Bribir čuvao za pleme, sad za kralja, te je tako župni grad postao kraljevskim gradom. Nekad je župan štitio pleme makar i proti sili kraljevoj, sad je bilo knezu braniti kraljevu vlast i ugled i proti drevnim slobodama plemena. Nekad je korijen županove vlasti bio u ljubavi plemenskoj, sad je kneza obasjavala milost kraljevska.

Nekad je župana biralo pleme, ali vazda iz odredjene porodice ili hiže. Sad je ta porodica postala kneževska i primila župu u nasljedno leno, ali samo tako dugo, dok bude kralju vjerna te mu čini službu. A što onda, ako se kad pomrse odnosi izmedju kralja i kneževske hiže, ako kralj proglasi vjeru za nevjeru, ako opozove darovanje svoje ili svojih predja, te liši knezove svega, što su po milosti stekli?

III.

Gregorije I., prvi knez od Bribira.

(1200—1234.).

Borbe s knezom Domaldom (1220—1223). — Gregorije svladao svoga strica, kneza Višana (1223). — Gregorije postaje knezom grada Spljeta. — On se bori s humskim knezom Petrom, te pomaže hercega Kolomana. — Ponovne borbe s knezom Domaldom (1229). — Gregorijev sin Marko, knez spljetski. — Gregorijev brat Stjepan i sinovi Stjepanovi.

Iza kralja Bele III. († 1196) zaredaše u hrvatskom kraljevstvu velike smutnje i razmirice. Mladji brat kralja Emerika, hrvatski herceg Andrija, digao se na oružje protiv brata svoga. Kraj takvog razdora u kraljevskoj porodici ne samo da je opet spao ugled kraljevski, nego je i vlast kraljeva znatno malaksala. Stojeći sad uz kralja a sad uz hercega upravo kneževski rodovi u Hrvata znatno se podigoše, te neki gotovo kao kraljići gospodovahu u svojim oblastima. To bijaše zametak oligarhijskomu vladanju u Hrvatskoj.

Uz političku nevolju javi se i vjerska. Vječite borbe izmedju zapadne i iztočne crkve, kolebanje izmedju Rima i Carigrada, a i druge prilike i neprilike urodiše napokon tim, da je u južnih Slavena nikla nova vjera, naime bogomilska ili patarenska. Gnijezdo Patarena bila je đoduše banovina Bosna, ali i u hrvatskim zemljama od Neretve do Dunava našla je odziva nova vjera.

U to doba političkoga i vjerskoga razsula javlja se na poprištu hrvatske povjestnice Gregorije, prvi knez od Bribira. On je god. 1200. već u muževnom vijeku svomu; od braće njegove stoji nerazdruživo uza nj brat Stjepan, tako da se malo kada i spominje jedan bez drugoga. Braća drže Bribir sa župom, koju im je otac namro. No osim brata Stjepana imade Gregorije i sta-

rijih rodjaka, naročito stričeva. Jedan mu je stric, takodjer po imenu Gregorije, duhovnoga staleža: on je biskup u Kninu, na stolici biskupskoj, koja je nekad obuhvatala čitavu zemlju Hrvata do Drave i do primorskih gradova dalmatinskih. Drugi stric njegov Višan (Buissenus, Buisenus) dospio je, ne zna se kako, u Liku, i stoluje ondje u tvrdome Zvonigradu na Zrmanji. To je valjda dalo i povoda nekim starijim povjestničarima, te su uztvrdili, da je čitava hiža Bribirskih knezova starinom iz Like, i da je tek kasnije prešla na jug Velebita. Zanimljivi su ti stričevi kneza Gregorija: jedan je starješina katoličke crkve u Kninu, a drugi u Zvonigradu na zlu je glasu kao privrženik Patarena (fautor hereticorum). Taj je knez Višan u tom pogledu jednak knezovima iz plemena Kačića, koji takodjer šuruju s Patarenima, tako da se na njih i na njihove podanike moraju dizati križarske vojske!

Ako je knez Gregorije od Bribira ugledan i silan za kralja Emerika, kako se je tek mogao podići za slaboga i kukavnoga vladanja kralja Andrije II.! No u prvi mah nije tada Gregorije bio najmoćniji knez u Hrvata, bilo mu se još dugo otimati za prvenstvo s drugim knezom, naime s Domaldom.

O porijetlu kneza Domalda ne zna se mnogo, pače se ne može ustanoviti ni kojega je bio plemena. Neki kažu, da je potekao od plemena Kačića, drugi tvrde, da je od plemena Svačića. Slijepi djed njegov Slovinja (Zoloyna) držao je neku plemenitu zemlju izmedju rijeke Krke i grada Zadra, tako da je bio možda i susjed Bribirskim županima. Od Slovinje baštinio plemenštinu sin njegov Saracen, otac Domaldov. Saracen je god. 1171. bio župan u Klisu, a kasnije je postao dosmrtni knez (načelnik, comes) grada Šibenika s pravom nasljedstva za svoje potomke. Sve te časti i vlasti ostavi Saracen sinu Domaldu. Već godine 1200. vrši Domald kao šibenski knez službu pristava, kada herceg Andrija daje samo-

stanu sv. Kuzme i Damjana neku zemlju u podgradju šibenskom. No Domald je tada još u sporazumku sa porodicom Bribirskih knezova, pošto su na darovnici hercegovoj kao svjedoci i kninski biskup Gregorije i sinovac njegov, knez Gregorije.

Malo zatim, a još svedjer za kralja Emerika, knez Domald kroz dvije godine upravlja kao knez gradom Zadrom (1203—1204). Kad je na to Zadar došao u mletačku vlast, a Emerika zamijenio na kraljevskom prijestolju Andrija, planuše ljute razmirice izmedju velikaša i knezova u Hrvatskoj (instans schisma, quod ortum est inter potentes-nobiles Sclavoniae), za kojih se osobito iztiče „presvijetli gospodin knez Domald", od god. 1209. načelnik grada Spljeta. On je stajao vjerno uz kralja Andriju, te je godine 1210. zarobio u Spljetu poslanike, koje bijahu protivnici Andrijini poslali u Carigrad, da pozovu na prijestolje kraljevića Gejzu, strica Andrijinog. Zahvalni kralj podijeli zato još one godine knezu Domaldu povelju, kojom mu darova župu Cetinu s Triljem za sva vremena.[3]

Sad je knez Domald bio na vrhuncu svoje moći i sjaja. Držao je najznamenitije župe i oblasti u Hrvatskoj, bio knezom grada Šibenika i Spljeta. Kao knez i načelnik Spljeta (1209—1219.) zaratovao je na grad Trogir i da ugodi Splječanima, koji su odavna gledali prekim okom Trogirane, i da se nametne za gospodara tome gradu. Tek godine 1217. podje Ponciju de Cruce, magistru templarskoga reda u Hrvatskoj i kraljevu namjestniku za Hrvatsku i Dalmaciju, srećno za rukom, te izmiri s pomoću hrvatskih knezova (cum nobilibus Croatis — cum consilio multorum nobilium Croatorum) ratujuće stranke. Poncije oslobodio je Trogirane od suda kneza Domalda i njegovog sina (a iudicio tam Domaldi quam eius filii), te je podjedno potvrdio stare povlastice i zemlje Trogirana. Od knezova, koji su tada stajali uz bok kraljevskomu namjestniku, naročito se spominju Bribirski knez Grego-

rije s braćom, knez Bodemir, knez Juraj Desivoj iz Like i mnogi drugi.

No knez Domald ipak nije mirovao, pače se malo zatim stao opirati i samoj kraljevskoj vlasti. Naravno, da su se na to svi podigli na njega, koji su stajali vjerno uz kralja. A medju njima bili su upravo najodlučniji knez Gregorije sa svojom braćom i stričevima. Godine 1221. skinuše Spljećani Domalda s kneževske časti, te izabraše za svoga kneza Višana iz Zvonigrada, strica Gregorijeva. Sada planu ogorčeni Domald gnjevom na knezove od Bribira, diže vojsku i stade se ljuto osvećivati. On provali u njihovu župu, te ju nemilo opustoši. Odatle se rodi obći rat u Hrvatskoj. Nemogući Domald sam se održati, pozove pomoćne čete iz stranih zemalja i država (viribus exterorum regnorum requisitis), te haraše po oblastima kraljevih privrženika. No napokon ipak nadjača kraljevska stranka, na čelu joj knez Gregorije. Domald bi svladan na koncu godine 1222., a njegovo mjesto zapremi glavni protivnik njegov, knez Gregorije. Namah godine 1223. izdade zahvalni kralj Andrija Bribirskim knezovima povelju, u kojoj doslovce ovako govori: „Saznavši za nevjeru našega podanika (iobagio) Domalda iz Hrvatske, koju je počinio proti kraljevskoj kruni, to smo po savjetu svih naših službenika neku njegovu zemlju, koja započinje kod rijeke Krke, te se spušta k moru do Zadra, podijelili vjernim našim knezovima Gregoriju i Stjepanu i braći njihovoj radi njihovih neprekidnih i vjernih služba, koje su nam činili neprestano i neumorno; a najviše zato, što je spomenuti Domald zemlju rečenih vjernih naših Gregorija i Stjepana, dobaviv sile iz stranih država, s vojskom opustošio. Za naknadu tolikih zasluga dajemo njima i po njima njihovim baštinicima i nasljednicima baštinika vječitim zakonom (rečenu zemlju) u posjedovanje“.

Padom kneza Domalda silno se je podigao knez Gregorije i njegov rod. Dok se je knez Domald, izgubivši

milost kraljevu i velik dio svojih posjedovanja, sklonio nekamo u zabit, možda u Šibenik, izčekujući opet srećnije dane, knez je Gregorije preuzeo ne samo velik dio njegovih zemalja, nego i prvenstvo izmedju hrvatskih knezova. Hrvatski ljetopisac Toma arcidjakon spljetski u svojoj povjestnici solinske ili spljetske nadbiskupije crta nam kneza Gregorija u ono doba ovako: „Bijaše muž moćan i bogat, upravljajući poslove bijaše dosta razborit i okretan. Sreća mu se smijala svagdje: imao je obilato potomstvo i dobar uspjeh u svima stvarima. Nije bilo u Hrvatskoj nikoga, da bi se mogao podičiti tolikom vlašću kao on. Svladao je bo sve svoje protivnike, pak nije bilo nikoga, te bi se usudio posegnuti rukom za stvarima njegovima ili braće njegove."[4]

Upravo u onaj mah, kad se je hiža Bribirskih knezova tako znatno ojačala, planu borba izmedju kneza Gregorija i njegovog strica Višana, gospodara Zvonigrada u Lici i kneza u Spljetu. Ne javlja se uzrok ni povod razmirici, ali bit će, da se je radilo o tome, tko će biti starješina u rodu, da li najstariji član njezin ili prvorodjeni sin župana Miroslava? I Višan je bio muž plemenit, bogat i moćan (uir nobilis, diues et potens); opreka izmedju strica i sinovca trajala je već odavna; bilo je i ljutih okršaja, od kojih su obje stranke stradale. Činilo se ipak, da će napokon stranka Višanova pretegnuti.

Bilo je to godine 1223. Knez Višan skupio vojsku i osvanuo neočekivano pod gradom Bribirom. Opasao sa svih strana Gregorija u njegovoj tvrdinji tako, da nije nitko mogao iz grada izaći ni u nj ući. No Gregorije nadmudri svoga strica. Kako je bio domišljat i lukav, stavi jednom rano u prozorje zasjede, kad straže Višanove nijesu dosta budno pazile, pak provali iznebuha u logor njegov. Čete Višanove bile su tom neočekivanom provalom tako smetene, da se nijesu mogle ni braniti. Veliko množtvo neprijatelja bude sasječeno, sam Višan bude živ zarobljen. Kad su ga doveli pred Gregorija, stade ga

zaklinjati, da mu se smiluje i život mu daruje. Ali Gregorije bijaše strog i tvrda srca, pak se ne dade smekšati riječima molećega zarobljenika. „Skinite s njega oklop“, reče naokolo stojećim vojnicima, pak kad oni to izvršiše, pograbi Gregorije mač i turi mu ga u sred crijeva govoreći: „Ova milost budi Višanu, koji mi je toliko puta zaprijetio neprijateljskim oružjem“.

Smrću kneza Višana (1223.) još se više diže ugled i vlast kneza Gregorija i njegove braće. Od Zvonigrada u Lici do Bribira i Skradina, od Knina do Belgrada na moru dopirala je njegova posredna i neposredna vlast. Samo jedno još mu je trebalo. Već od konca 12. stoljeća bio je prevladao u gradovima Dalmacije običaj, da su tamošnji gradjani birali za svoje knezove ili načelnike većinom hrvatske velikaše. Činili su to pak zato, i da se obrane od sile mletačke, koja je vazda na njih vrebala, i da se zaštite s kopna od hrvatskih župana. Tako je nedavno knez Domald bio knez ili načelnik Zadra, i onda Spljeta; tako je i knez Višan do smrti bio načelnik Spljeta. I knez je Gregorije zaželio, da pribavi sebi i svojoj braći načelničku ili kneževsku čast u dalmatinskim obćinama, najprije u Spljetu, onda u Trogiru, a napokon i u primorskim gradovima hrvatskim: Ninu i Šibeniku, koji su imali jednake povlastice i uredbe, kao i dalmatinske obćine.

Nema sumnje, da je knez Gregorije namah nakon smrti svoga strica Višana poradio, da ga zamijeni kao knez u gradu Spljetu. Ali mu to ne podje za rukom. Čini se, da je tada medju svjetovnjacima u Spljetu bilo mnogo privrženika patarenske vjere[5], pak su oni proglasili knezom Petra, gospodara i kneza u Humskoj zemlji, muža moćna i ratoborna, ali privrženika patarena. Upravo radi toga izbora došlo je u Spljetu do nasilja. Kad je naime knez Petar stigao u Spljet, ne htjedoše ga svećenici primiti ni pustiti u stolnu crkvu; no svjetovnjaci oteše silom crkvene ključe i uvedoše Petra u hram. Kad je za to čuo

papinski legat Akoncije, kazni grad Spljet interdiktom. Uza sve to ostade Petar knezom i dalje kroz dvije godine (1223.—1225.). No kako je više boravio u Humskoj zemlji, nego u Spljetu, to je taj grad ostao bez obrane, te je naročito mnogo stradao od kneza Domalda, koji se je stao opet micati, te je iz tvrdoga Klisa, koji je oteo Spljećanima, počeo udarati na sam grad.

Knez Gregorije nije godine 1223. postao knezom u Spljetu, kako je žudio, pak zato nije čudo, da je zamrzio na srećnijega takmaca svoga, na humskoga kneza Petra, koji je k tomu bio još pataren i protivnik kralja Andrije. No ni Spljetu nije bilo koristi od Petra. Gradjanstvo je bilo razdvojeno radi njega, a knez Domald prijetio dnevice iz Klisa. K tome je grad udaren crkvenom kletvom i u nemilosti kralja Andrije! Kraj takih prilika nije čudo, da je naskoro planuo i očiti rat izmedju humskoga kneza i Gregorija. Rat se je vodio valjda god. 1224. i 1225. po kopnu i moru. Knez Gregorije, da bi lakše svladao svoga takmaca a kraljevog protivnika, utanačio savez s Dubrovnikom. Obećao obćini, da ne će dirati u stvari njezine i njezinih podanika, koje bi zatekao u Humu budi na kopnu budi na otocima. Borba mora da je bila žestoka; sam se Gregorije poslije hvali, da je štete nanosio svomu neprijatelju Petru, gdje je samo mogao. Jedino ako bi njegovi ljudi što nehotice i neznajući oteli dubrovačkim podanicima, to se je namah povratilo i popravilo.

Rat se je svršio pobjedom kneza Gregorija. Petar, izabrani doduše knez spljetski, nije više zalazio u one strane. Malo vrijeme prošlo iza rata, a kralj Andrija imenovao za hercega mladjega sina svoga Kolomana, kralja haličkoga. U polovici god. 1226. došao novi herceg u primorske strane (ad partes maritimas), te se već 1. kolovoza desio u Spljetu, gdje se je nastanio u nadbiskupskoj palači. Tu su se uz njega skupili poglaviti duhovni i svjetovni velikaši hrvatski, a medju njima Bribirski knezovi Gregorije i brat mu Stjepan. Tom je prigodom herceg

Koloman darovao trogirskomu biskupu Treguanu mjesto Drid i ukinuo sve odredbe, koje bijaše zaveo humski knez Petar s dozvolom starijega brata Kolomanovog, prijašnjega hercega Bele. Pristavom pak, koji će biskupa uvesti u darovani posjed, imenovao je kneza Stjepana.

Mladomu hercegu Kolomanu bio je odsad knez Gregorije desna ruka. Upravo u to umro je u Humu knez Petar, koji i onako u posljednje doba nije mnogo mario za Spljet; a obćina na to izabere svojim knezom moćnoga i odlučnoga Gregorija. Tako se izpuni knezu Gregoriju davna želja njegova. Već 14. travnja god. 1227. spominje se Gregorije („illustrissimi comitis") uz nadbiskupa Guncela u izpravama grada Spljeta. On je već u prvi mah povratio obćini tvrdi Klis, da joj bude branikom od neprijatelja njezinih na kopnu hrvatskom. A umah zatim povjeriše knez Gregorije i čitava obćina spljetska tvrdinju Klis (castellum de Clissa) nekomu Petru (Petrus filius quondam zupani Ursici), da ju drži „na čast krune ugarske i za zaštitu gradova Spljeta i Trogira", te da ju brani od svakoga čovjeka. Za veću sigurnost moradoše neki rodjaci i prijatelji Petrovi položiti jamčevinu od 1000 perpera; sam gradjanin spljetski Madije, tast spomenutoga Petra, dade u zalog 150 perpera. Osim toga moradoše za nj priseći u nazočnosti kneza Gregorija, gradskih sudaca i drugih svjedoka. Malo zatim, dne 11. svibnja god. 1227., spljetski knez Gregorije zajedno s nadbiskupom Guncelom rješava parnicu izmedju vitezova Božjaka i Splječanina Formina radi neke zemlje, koja je pripadala crkvi sv. Petra.

Za uprave kneza Gregorija, piše arcidjakon Toma, mogli su Splječani neko vrijeme dosta sigurno obradjivati svoja polja i pasti svoja stada. No pošto je Gregorije bio zaokupljen mnogim poslovima (multis negotiis implicatus), nije mogao vazda boraviti u Spljetu, nego je u gradu ostavio namjestnika (dimisso suo vicario), koji je vršio njegova prava. Sam pak Gregorije desio se u mjestima,

koja su mu bila zgodna. Ako je pak kada dozvan došao u grad, što se je vrlo rijedko zgadjalo — kudi ga Toma — nije se toliko brinuo za stanje obćine, koliko se je poglavito borio za svoje dohodke. Uslijed toga ostala je obćina kao udovica bez upravitelja, te je više nazadovala nego napredovala.

Krivo čini latinskim duhom opojeni povjestničar, kad bijedi kneza Gregorija s nemara za povjerenu mu obćinu. Gregorije nije doduše vazda boravio u Spljetu, ali nije zanemarivao toga grada. Nije bio on kriv, što je u Spljetu već prije njega bilo smutnja izmedju gradjana, a najmanje, što je svedjer u gradu postojala stranka, protivna kralju Andriji, a sklona nevjernomu knezu Domaldu. Gregorije je činio, što je u onim prilikama mogao. Prvo mu je bilo, da posve izmiri grad Spljet sa starim protivnikom Trogirom. To mu je pošlo za rukom, pače i to, da su Trogirani izabrali svojim knezom Stjepana, mladjega brata njegovog. Odsad ne samo da su braća radila složno za dobro svojih obćina, nego su i obćine stajale jedna uz drugu, pomažući hercega Kolomana i bana Julu, da se vrati mir i red u hrvatskom kraljevstvu. No to je bilo gotovo nemoguće, da se polući.

Najprije planu ljuta razmirica izmedju Božjaka u Vrani i opata Roberta u Rogovu poradi nekih zemalja izmedju Rogova i zemljišta, na kojemu je nekad stajao kraljevski grad Belgrad. Rogovskoga opata zastupao je trogirski knez Stjepan od Bribira. Tužakalo se pred kraljem i hercegom Kolomanom, pred banom Julom, ali do riješenja parnice nije došlo. Tom je zgodom knez Stjepan u ime svoje i svoga brata, spljetskoga kneza Gregorija, kao i u ime svoje braće i rodjaka tvrdo izjavio, da zemljište nekadanjega grada Belgrada pripada Božjacima (Templarima), i da radi toga ne će pomagati rogovskoga opata proti vitezovima.

Zamašnije su bile smutnje, koje je u to doba ponovo pokrenuo knez Domald. Premda bijaše izgubio svoju dje-

dovinu i poslije tvrdi Klis, ipak se podiže i proti hercegu Kolomanu i proti Bribirskim knezovima. Domald je taj put našao zaklona i pomoći kod plemena Kačića, kojih su knezovi stolovali u gradu Omišu i odanle gospodovali ne samo Krajinom izmedju Cetine i Neretve, nego i susjednim otocima. Kačići bijahu tada na zlu glasu gusari i odlučni privrženici patarenske vjere. Nijesu htjeli da znadu ni za kralja Andriju ni za hercega Kolomana, pak su objeručke prigrlili i pomagali nevjernika Domalda, koji je možda bio od njihovog plemena i sjemena.[6]

Stranka Domaldova u Spljetu mora da je u to znatno ojačala, jer god. 1229. podje njegovim privrženicima za rukom, da su Gregorija od Bribira skinuli s kneževske časti (tunc eiecerunt Gregorium de comitatu) i proglasili knezom Domalda (et fecerunt comitem Domaldum). To prinudi hercega Kolomana, te napisa još one godine Spljećanima ovo pismo: „Koloman po Božjoj milosti herceg Hrvatske i Dalmacije spljetskomu knezu, kao i svemu puku toga grada pozdravljenje i milost. Vašoj vjernosti, koja drži uz kraljevsku čast, zapovijedamo tvrdo, da se dostojno pripravite sa svima svojim brodovima tako malima kao i velikima, pak kad pošaljemo k vama glasnika, da nam namah pritečete u pomoć proti Domaldu, neprijatelju kraljevu. Da se takodjer ne usudite išta od stvari toga Domalda primiti u svoju pohranu".

Ne ima vijesti, kako se je rat vodio. No izvjestno je, da je knez Gregorije već god. 1231. opet stolovao u Spljetu, i da je ondje čast kneževsku obnašao još u lipnju god. 1234. Čini se dakle, da je pretegnula stranka kraljevska u Hrvatskoj. Gregorije je pače postao i knezom šibenskim, gdje je doslije upravljao Domald. U to vrijeme god. 1231.—1234. — knez Gregorije bio je već starac, možda i preko sedamdeset godina, — pisao je on pismo dubrovačkoj obćini i njezinomu knezu Žan Dandulu. U pismu govori ovako: „Presvijetlomu i velemožnomu mužu, vitezu i gospodinu Žan Dandulu, revnomu knezu, sud-

cima i čitavomu vijeću grada Dubrovnika Gregorije, knez Spljeta i Šibenika, sudci i vijećnici sa svim gradjanstvom toga grada kao prijateljima i predragim rodjacima pozdravljenje, i da vez ljubavi ostane nerazrješiv. Pošto je savez zajednice i prijateljstva već od starine s Božjom pomoću medju nama utvrdjen, čini se posve spodobno i suglasno razlogu, da bude isto čustvo volje i kod obavljanja pravednih posala. Jer kako mudrac veli: tvrdo prijateljstvo sastoji u tome, da (prijatelji) jedno isto hoće i jedno isto ne će. Ne pristoji se odvratiti uhom srca, ako smo ikad šta koristno ili povoljno za vas učinili, što će medjutim vaša obzirnost bolje razabrati. Vjerujemo, da se još sjećate rata, koji je bio izmedju nas i kneza Petra, od kojega nijesmo htjeli imati nikakvih vaših stvari, pače smo rekli i vama obznanili, da ćemo sve čuvati (neoštećeno), što bi vašega bilo na otocima ili u njegovoj oblasti. Jer mi smo rečenomu neprijatelju našemu, knezu Petru, nastojali nauditi, gdje smo samo mogli, i nismo ništa štedili osim vaših stvari. I ako je tko od naših šta ne znajući učinio, te uzeo od vaših stvari, to su namah čitavo vama povratili. A i vi ste jednakim načinom ono, što su vaši našima oduzeli, dali povratiti. Što se tužite na kralja, vašega neprijatelja, da vam danomice zasjede čini, vrlo ćemo se radovati, ako mu uzmognete odoljeti. S toga šaljem k vašoj blagohotnosti gospodina sudca Ivana s istim gospodinom Cazettom, kojemu su stvari otete, moleći, da ih prijazno primite i povjerujete, što vam kažu. Neka znade vaša mudrost, da ćemo, ako naše molbe uslišate u tome pogledu, u zgodno vrijeme i vašim (molbama) udovoljiti".

Posljednji put spominje se knez Gregorije u jednoj spljetskoj izpravi u lipnju god. 1234. Poslije toga ne nalazi mu se više traga. Vjerojatno je, da je tada i umro. Tek što silnoga Gregorija nestade s obzorja, opet se diže stari protivnik njegov i porodice njegove, Domaldo, koji je god. 1235. opet postao knezom u gradu Spljetu. Ali mu slava

ne potraja dugo. Već god. 1237. pretegnu opet u Spljetu stranka kraljevska i Bribirskih knezova, koji nakon žestokih borba zbaci Domalda i uzvisi na kneževsku čast Marka, sina kneza Gregorija (rursus eiecto Domaldo fecerunt comitem Marcum, filium Gregorii).

Kneza Gregorija ide slava, da je položio temelj kasnijoj moći i sjaju Bribirskih knezova od plemena Šubić. On je vazda vjerno stajao uz zakonitoga kralja Andriju i hercega Kolomana, pak je time ne samo razširio plemenštinu svoga roda, nego i pribavio sebi kneževsku čast u gradu Spljetu i Šibeniku, a bratu Stjepanu u Trogiru. Toma arcidjakon kaže za nj, da je imao obilato potomstvo; no osim sina Marka ne može se ustanoviti za izvjestno nijedan sin ni kći njegova. A i sina Marka nestaje namah s vidika, tako da je starješinstvo u rodu Bribirskih knezova prešlo na Stjepana, mladjeg brata Gregorijevog, i na njegove sinove.

Knez Stjepan, mladji brat Gregorijev i vjerni pomagač njegov, spominje se kao „slavni knez“ (inclitus comes) Trogira god. 1232. i 18. veljače god. 1234. Poslije toga ni njega više nema u poznatim spomenicima. Znade se za izvjestno, da je za sobom ostavio dva sina: Stjepana i Jakova. Starijega su sina Stjepana za razliku od staroga otca od milošte prozvali Stipko ili Stjepko. Taj je Stjepko i preuzeo starješinstvo u hiži Bribirskih knezova.

IV.

Stjepko, knez od Bribira i Trogira.

(1239.—1274.)

Stjepko kao knez Trogira pomaže Trogirane proti Spljetu i ostalim neprijateljima kralja Bele IV. — Poveljom od 23. studenoga 1251. potvrdio je kralj Bela IV. knezovima Stjepku i Jakovu župu Bribirsku. — Knez Stjepko postao potestatom u Šibeniku. — Smrt kneza Stjepka (6. kolovoza 1274.)

Nestalnoga, razsipnoga kralja Andriju naslijedio je sin Bela IV. (1235.—1270.). On je našao državu svoju u najvećem neredu, te je bila prva zadaća njegova i njegovog brata Kolomana, hercega hrvatskoga, da povrati red i mir. Naročito bilo mu nastojati, da skuči premoćne velikaše i da vrati kruni ogromna imanja, koja bijaše ili otac njegov razdao ili su ih svjetovna i duhovna vlastela razgrabila.

U to doba javlja se na poprištu hrvatske povjestnice knez Stjepko, sin kneza Stjepana, a sinovac kneza Gregorija. Kako je uz kneza Gregorija vazda vjerno stajao brat Stjepan, tako je Stjepku nerazdruživ drug brat Jakov. Dok Stjepko stoluje i knezuje u Trogiru, dotle po svoj prilici brat Jakov upravlja plemenštinom u Bribiru. No uz tu braću spominju se i drugi članovi iz porodice Bribirskih knezova: tu su Pribinjini sinovi: Gregorije i Daniel, koji potonji obnaša kneževsku čast u Šibeniku; tu je knez Budislav, zet kneza Gregorija, tu je Obrad, kojemu ne znamo ni za otca ni za zanimanje. Svima ovima je starješina knez Stjepko.

Stjepko spominje se kao knez od Trogira prvi put u svibnju god. 1239. Gotovo u isto vrijeme postao je načelnikom u gradu Spljetu, gdje je pretegla latinska stranka pod povjestničarom arcidjakonom Tomom, neki Talijan

iz Jakina, po imenu Garganus de Arsignis. Spljećani naime, napućeni od Tome, ne htjedoše više birati hrvatske velikaše za svoje knezove, već proglasiše svojim načelnikom (potestas) tudjinca Gargana, i to uz godišnju plaću od 500 libara jakinskoga novca. Mišljahu, da će Gargan dokrajčiti stranačke razmirice u gradu i obraniti obćinu od vanjskih neprijatelja, naročito od Omišana i Kačića.

Dok je Gargan uredjivao prilike u Spljetu, grad Trogir sa svojim knezom Stjepkom svedjer je još strepio od kneza Domalda, koji je bio zakleti dušmanin Bribirskih knezova (inimicus capitalis). Dne 26. svibnja 1239. sastali se sudci i vijećnici grada Trogira, te sporazumno s biskupom Treguanom ustanoviše i prisegom utvrdiše ovo: „Ako bi koji gradjanin Trogirski pomagao knezu Domaldu ili kojemu od njegovih ortaka u pogledu mlinova Pantanskih, ili bi mu budi javno budi tajno svjetovao, to će se, pak bio on tko mu drago, s mjesta iz grada otjerati i za sve vijeke će ostati prognan; sva pak imanja će mu se oteti i ne će mu se nikad više povratiti.“ Ova stroga ustanova odaje, da je knez Domald imao i u samom Trogiru očitih i tajnih privrženika. Ali mu napokon ni to nije pomoglo. Knezovi Stjepko i Jakov, pomagani četama kralja Bele i vojvode Kolomana, svladaše napokon sasvim odmetnoga Domalda i brata mu Božina (Bozin, Boyzen). U ratu se je osobito proslavio neki Pavao, kasnije sudac na dvoru kraljevskom i župan zaladski. On je najprije zarobio Božina u žestokom boju na nekom otoku, a onda je i brata mu Domalda zarobio u gradu Klisu. Da se dobavi slobode, morali su Domaldovi rodjaci pustiti iz sužanjstva dvanaest kraljevskih plemića.[7]

Nakon pada kneza Domalda odlanulo i knezovima od Bribira i gradu Trogiru. Stjepko je s biskupom Treguanom mogao sada obratiti pažnju na to, da posve izmire svoju obćinu sa Spljetom, s kojim je dosad bilo više puta razmirice i radi medja i radi kneza Domalda. Već 11. srpnja god. 1239. ugovoriše poslanici obiju obćina

tvrdi mir i bratimstvo na deset godina. Ustanovljeno bi, da će zajednički ratovati i po kopnu i po moru, da će neprijatelje i prijatelje jedne obćine smatrati za zajedničke. Od šestnaest ustanova zanimljive su osobito tri. Jedanaesta kaže: „Ako bi Rogerije, sinovac kneza Domalda, htio povesti parnicu proti Trogiranima radi koje stvari, imade ih pozvati na dvor kralja ugarskoga". Još su zanimljivije dvanaesta i trinaesta: „Glede kneza Stjepka odredjuje se, da sve škode, što ih je nanio spljetskoj obćini, a osobito odkad je knezom u Trogiru, imadu iztražiti sudci grada Trogira. Ako knez ne bi htio na to privoljeti, mora ga obćina Trogirska zbaciti i proglasiti za svoga neprijatelja, te pomagati Splječane iz svih sila svojih, da opet dobiju svoje stvari od rečenoga kneza . . ."

Upravo na osnovu toga ugovora započeše Splječani malo zatim rat na Omišane i Kačiće, kojima bijahu tada na čelu sinovi kneza Malduča, po imenu Pribislav i Osor, kao i sinovac njegov Toljen. Rat se je vodio god. 1239.—1240. na kopnu i na otocima (Brač i Hvar), a pomagao je Splječane i grad Trogir (sed pigrum satis et tenue). Tek što se je taj rat svršio, zaprijeti i kraljevini Ugarskoj i kraljevini Hrvatskoj strašna pogibao od Tatara ili Mongola. U ono osudno doba, kad je kralj Bela IV. kao bjegunac bez kuće i kućišta tumarao po južnoj Hrvatskoj i Dalmaciji, bili su mu najjači štit i obrana upravo kneževski rodovi hrvatski, a na čelu im Bribirski knezovi s knezom Stjepkom. Toga se sjeća kralj i kasnije god. 1251. On sam govori: „Kad su nas u vrijeme progona tatarskoga prilike onoga doba i poslovi silili poći u primorske strane, to su Stjepko i Jakov (sa svojim rodjacima) nas i naše kao vjerni i odani naši objeručke primili i na našu zapovijed ostavili na razpolaganje s v e, što su imali, pače su izložili i svoje osobe tatarskim navalama". Osobito je bjegunca kralja lijepo dočekao i primio grad Trogir, kojemu je Stjepko bio knezom. Kralju pohitao u susret biskup Treguan s rektorom, sudcima i

čitavim gradjanstvom, pak oduševljeno pozdravili i ugostili ne samo kralja, nego i brojne bjegunce iz Ugarske i Slovinske zemlje. Bela, uvrijedjen od Splječana, koji mu nijesu htjeli dati broda, da podje na susjedne otoke, ostao je u Trogiru više dana (10—18. ožujka), a svraćao se i kasnije više puta u nj, te ga proglasio ne samo vjernim, nego upravo najvjernijim gradom svojim. Izdao mu pače povelju, kojom je potvrdio sve povlasti i darovanja, podijeljena od svojih predja, a uz to mu potvrdio sav kotar „od stupa, koji je smješten izpod Ostroga, pak do sela Smokvice".

Upravo radi te darovnice kralja Bele planuo je nakon odlazka kraljeva krvav i žestok rat izmedju gradova Spljeta i Trogira. Knez Trogirana bijaše i tada Stjepko od Bribira, dok je na čelu spljetske obćine kao načelnik (potestas) stajao najprije Ivan knez Modruša i Vinodola (1242.), a za njim Bernardo iz Trsta (od svibnja 1243.). U to se pokušalo izmiriti ratujuće stranke posredovanjem Franjevca Girarda iz Mutine. Pošto su dne 11. rujna zastupnici obiju gradova na otoku Čiovo (in insula Bua) priznale Girarda za posrednika, izreče on još istoga dana ovu presudu:

„U ime Hristovo. Godine od upućenja njegovog tisuću dvije sto četrdeset i treće, prve indikcije, 11. rujna. Za vrijeme gospodina Treguana častnoga biskupa, kneza Stjepana, Petra Lukinog i Marina Blaževog sudaca u Trogiru. Pošto je izmedju gradjana Splječana i Trogirana planula po naputku davnoga neprijatelja ljuta razmirica, tako da je već izmedju obiju obćina danomice sve jače bjesnio tužni rat, to sam ja brat Girard od Mutine, došav iz napuljskih strana, zajedno s bratom Pavlom i bratom Andrijom, žaleći nevolju rečenih gradova stao nastojati, da s Božjom pomoću dokrajčim nepravedni rat izmedju braće i rodjaka, te povratim mir i slogu medju njima. Tako počesmo nagovarati ih na mir, pak nam je Božja milost bila u pomoć, da su nas obje stranke odabrale za

sudije, te obrekle i obvezale se, da će prihvatiti sve što bi mi za volju mira izmedju njih odredili . . . Najprije dakle hoćemo i nalažemo, da selo Ostrog sa svim, što mu pripada, i sa zemljama, koje se naokolo njega steru, bude pravno vlastničtvo crkve sv. Dujma (u Spljetu), i da ga čitava posjeduje, kako ga je držala za nadbiskupa Guncela sve do dolazka kralja Bele . . . Nadalje hoćemo, da Trogirani ne primaju nijednoga neprijatelja Spljećana, da ga ne drže niti ne pomažu, — a to isto budi dužnost i Spljećana. Još nalažemo, da se sve plemenite zemlje, koje su unutar kotara spljetskoga i trogirskoga, vrate njihovim gospodarima . . . Napokon hoćemo, da se štete ili nepravde medjusobno nanesene oproste, i da se radi njih ne podižu parnice, a da se u svemu uzdrži vjernost i počitanje kruni kraljevstva ugarskoga . . .“

Premda je presuda Girardova bila više u prilog Spljećanima nego Trogiranima, ipak Spljećani nijesu mirovali, te je zato rat ponovo planuo. Borba za medje izvrgnu se tada u rat izmedju kraljevske i protukraljevske stranke u Hrvatskoj i Dalmaciji. Kraljevskoj stranci na čelu bijaše vjerni Trogir s knezom Stjepkom, a protukraljevskoj ponositi Spljet. Ali Spljećani bijahu slabiji, te biše u pomorskoj bitci od Trogirana ljuto razbijeni.

Prestravljeni s toga poraza bojahu se Spljećani ne samo osvete Trogirana, nego i kazne od kralja Bele. Stadoše se zato ogledati za saveznicima, te zatražiše pomoć u svih, koje su držali za protivnike kraljeve. Tako se utekoše Poljičanima, svojim dosadanjim protivnicima, zatim humskomu knezu Andriji; no najviše se pouzdaše u bosanskoga bana Mateja Ninoslava. Njega izabraše i za svoga kneza (1244.), te mu dadoše novaca iz gradske blagajne, da ih štiti tako od Trogirana, kako od kralja Bele. Matej Ninoslav skupi na to vojsku i dodje u Spljet. Sjedinivši se sa Spljećanima ode s vojskom pod Trogir i ostade ondje dvije nedjelje dana sjekući vinograde Trogirana i pustošeći polja njihova. Ali tvrdoga Trogira,

koji bijaše odolio Tatarima, ne mogaše uzeti, pak se zato vrati u Spljet. Tu imenova svojim namjestnikom svoga rodjaka Rikarda, za obranu grada ostavi jednoga od svojih sinova s četom konjanika, te se povrati u Bosnu.

Kralju Beli napokon dodijaše smutnje u Hrvatskoj i Dalmaciji, pak posla onamo Dionizija, hercega i bana čitave Slovinske zemlje i primorskih strana, da podigne kraljevski ugled, te kazni odmetni Spljet i njegove saveznike. Dioniziju pridružiše se ne samo Trogirani, nego i knez Stjepko, rodjak njegov Daniel knez šibenski, knez Nelipić i drugi hrvatski velikaši, te on podje s velikom vojskom pod Spljet. Pošto mu gradjani ne htjedoše dati talaca i veću svotu novaca jamčevine, udari on s pomoću Trogirana i hrvatskih knezova dne 12. srpnja god. 1244. na Spljet, te ga prisili pod večer istoga dana na predaju. Malo dana zatim (19. srpnja) ugovorio je Dionizije mir izmedju Splječana i Trogirana. U mir biše uključeni privrženici jedne i druge stranke osim bana Ninoslava, humskoga kneza Andrije i Poljičana, koji biše proglašeni za nevjernike kralju Beli. Splječani moradoše predati Dioniziju šest sto maraka srebra i šest mladića iz odličnih porodica za taoce u znak, da će ostati vjerni svomu zakonitomu vladaru.

U prvoj polovici god. 1245. spominje se Stjepko dva put kao knez grada Trogira (7. siječnja, 15. svibnja). U to je vrijeme došao i kralj Bela u južnu Hrvatsku, te je 11. travnja god. 1245. boravio u gradu Bribiru (in Berberio), gdje je potvrdio gradu Šibeniku povelju otca svoga Andrije, i to na molbu Daniela od Bribira, koji je tada bio knez u Šibeniku. Nema dvojbe, da je Bela, deseći se u stolici Bribirskih knezova, podijelio mnoge milosti tim prevjernim podanicima i službenicima svojima. I slijedećih godina 1246.—1249. Stjepko je knez u Trogiru, te pomaže biskupa Treguana, kad radi, da održi svoju duhovnu vlast nad gradom Šibenikom, kojega nadpop i opat neprestano snuje, kako bi se odcijepio od trogirske biskupije.

No s godinom 1250. prilike se znatno promijeniše i u Hrvatskoj i u dalmatinskim gradovima. Kralj Bela, oslobodivši se Tatara i drugih neprijatelja na zapadu svoje države, stao nastojati, da zacijeli težke rane, koje zadadoše i Ugarskoj i Hrvatskoj vladanje otca mu Andrije i provala Tatara. Još za otca Andrije biše razgrabljena kraljevska imanja i kraljevski gradovi, pak se podigla velikaška oligarhija; a iza provale Tatara ostali razvaljeni gradovi i sela opustošena, i opustjeli čitavi krajevi. Trebalo je stanje kraljevstva hrvatskoga s temelja popraviti i osigurati za buduće navale s kopna i mora.

Uredjenje Hrvatske i Dalmacije povjeri kralj još god. 1248. nekomu Stjepanu, koji se u spomenicima zove „svijetli i slavni ban i herceg čitave Slovinske zemlje“. Njemu opet pridijeli za pomoćnika drugoga Stjepana, koji se zove „ban primorski i knez triju polja“ (banus maritimus et comes trium camporum). U jednome pismu na vazda vjerne Trogirane, koji se bijahu potužili kralju radi raznih patnja i nevolja, što su ih morali podnositi, tješi ih kralj 4. travnja god. 1250. iz Vaške ovako: „Preljubljenoga i vjernoga našega Stjepana, bana čitave Slavonije, koji je zaista muž po našem srcu, poslasmo u primorske strane, i dadosmo mu podpunu povlast da podiže čestite i dobre, a obara nevaljane. On jamačno ne će rušiti, nego više graditi, ne će razsipavati nego skupljati, ne će grabiti, nego čuvati prirodjenu vjernost . . .“.[8]

Banu Stjepanu nije bilo samo podizati čestite a obarati zle, nego su ga čekali i drugi zadatci. Trebalo je iza burnih godina Andrijinog vladanja i tatarske provale ustanoviti što je čije: što pripada kraljevskim gradovima i knezovima, a što hrvatskim plemenima. Još godine 1249. morali se ustanoviti medjaši izmedju kneza Slavogosta od Posedarja i plemena Mogorovića; primorski ban Stjepan povjerio je taj posao knezovima Bribirskim Stjepku i Jakovu, koji će poći na lice mjesta i odrediti medjaše.[9]

Poglaviti cilj svima zadatcima bana Stjepana bio je medjutim, da se opet podigne kraljevska vlast, a s njom i banska. Da bi se to postiglo, naročito u dalmatinskim obćinama, trebalo je poraditi, da gradovi ne biraju za svoje knezove ni strane ljude a ni hrvatske knezove, nego hrvatskoga bana ili hercega, zamjenika kraljeva. Ban Stjepan umio je udesiti, da ga je već god. 1250. grad Spljet izabrao svojim knezom, a jamačno u isto vrijeme ili nešto kasnije i grad Trogir. Stjepan ostao je knezom tih gradova za čitavoga svoga banovanja (do 1258.), a poslije su njegovi nasljednici u banskoj časti takodjer obnašali kneževsku čat u dalmatinskim obćinama. Tako naročito ban Roland (1262.—1268.), ban Henrik (1270.—1271.) i ban Joakim Petkari (1272.).

Medjutim i dalmatinske obćine nijesu žalile, što su sada zaredali hrvatski bani kao njihovi knezovi. Ta gradovi voljeli su se pokoravati banu, zastupniku i zamjeniku kraljevu, nego susjednim knezovima, koji su k tomu vrlo često bili u medjusobnoj zavadi. K tomu je u dalmatinskim gradovima bila još uvijek jaka latinska stranka. Ta još na početku 12. stoljeća bili su Latini u Spljetu tako jaki, da je gradjanstvo upravo zaziralo od kneza hrvatskog porijekla (Spalatenses . . . detestantes prorsus regimen viri Sclavigenae experiri). U 12. i 13. stoljeću uselilo se doduše u te gradove dosta hrvatskih porodica iz hrvatskih oblasti; ali upravo te porodice, čim su se našle medju gradskim zidinama, kao da su se preobrazile, pak su se osjećale više gradjanima poveljenih obćina nego Hrvatima. Mjestni patriotizam zatomio je u njima narodno čuvstvo, te su poput latinskih pragradjana branili jedino interes svoga grada.

Nema dvojbe, i dalmatinski gradovi bili su zadovoljni, što su za svoje knezove odsad birali hrvatske bane. No ogorčeni radi toga bili su hrvatski velikaši, a naročito knezovi od Bribira. Ta oni su od pamtivijeka vjerno i uztrajno stajali uz svoga kralja i krv svoju li-

jevali za dinastiju Arpadovu, a kralj Bela nagradjuje ih sada time, što ih potiskuje s morske obale i što ih lišava kneževske časti u dalmatinskim gradovima, koju su vršili gotovo već s nasljednim pravom. Možda je tu nepravdu osjećao i sam kralj Bela, te je s toga 23. studenoga god. 1251. izdao vjernim svojim, — knezu Stjepku (Stipcho) i Jakovu, sinovima kneza Stjepana, zatim Gregoriju i Danielu knezu, sinovima kneza Pribinje, nadalje Obradu, kao i sinovcima njegovim, sinovima kneza Budislava, plemićima od Bribira, — povelju, kojom je njima iznova potvrdio župu Bribirsku (comitatum Breberiensem), darovanu im još od praroditelja njegovih. U toj povelji izbraja kralj potanko zasluge Bribirskih knezova: kako su svladali i protjerali nevjernoga Domalda, brata njegovog i rodjake njegove; kako su se nadalje često borili na kopnu i na moru s mnogim drugima, koji su se dizali proti kraljevskoj vlasti; kako su napokon za tatarske provale gotovo sve svoje žrtvovali za kralja, a uza to se još borili s nekim odmetnicima, koji su upotrebili kraljevu nevolju, pak se na nj podigli.

Ovom poveljom mislio je Bela umiriti kneza Stjepka i njegove rodjake, koji su bili potisnuti s visine, na koju se bijahu uspeli, te osudjeni, da opet kubure u svojoj župi. Dakako, da knezu Stjepku nije preostalo nego podati se volji kraljevoj, to više, što je Bela s drugim velikašima postupao kud i kamo bezobzirnije. Tako je upravo god. 1253. nekim plemićima oduzeo njihova posjedovanja u primorju, pak ih onda preselio i nastanio daleko u nutarnjoj zemlji; jednako je god. 1263. kneza Petra u Lici prinudio, da mu ustupi svoj posjed Počitelj, da se ondje podigne utvrdjeni kraljevski grad.[10]

Odkad je ban hrvatski bio podjedno knez dalmatinskih gradova, došao je u tim gradovima do većega ugleda upravitelj (potestas, podestà), koji je zastupao većinom odsutnoga kneza. Upravitelji (potestas) birali su se redovito na godinu dana; u Trogiru dobivali su go-

dimice plaće 200 libara, gostinjac za stanovanje i odredjeno množtvo riba. Knez Stjepko od Bribira postao je tako godine 1263. potestas u gradu Šibeniku, te je odanle stao raditi, da sebi zadobavi opet stari ugled i vlast u dalmatinskim gradovima. Dne 7. veljače god. 1263., „za kralja Bele i za vremena Stjepka kneza od Bribira odličnoga potestata Šibenskoga" (tempore Stepconis comitis de Breberio, egregii potestatis Sibenici), gradovi Šibenik i Trogir utanačuju slogu, savez i prijateljstvo na čast kralju a za dobro svih čestitih ljudi. Vjerojatno je, da je tomu izmirenju obiju obćina najviše doprinio upravo knez Stjepko.

No dok je kralj Bela živio, nije ipak knezu Stjepku pošlo za rukom, da se zadobavi nekadanje vlasti svoje. Ni za Belinog sina Stjepana V. (1270.—1272.) ne bijaše mu bolje. Tek kad je u polovici god. 1272. došao na prijestolje desetgodišnji Ladislav IV. Kumanac, sinuše nove nade Bribirskoj hiži.

Ali knez Stjepko bijaše tada već prestar i preslab, da se otima za vlast. On to prepusti svojim sinovima: prvorodjencu Pavlu I. i njegovoj braći Jurju I. i Mladinu I. Oni upotrebiše smutnje za nedoraslogа kralja, da se opet ugnijezde u dalmatinskim gradovima. Pavao, najstariji brat, već je godine 1272. potestatom u Trogiru, a slijedeće godine namah je knez i u Spljetu i u Trogiru. Brat njegov Juraj I. već je 24. travnja god. 1274. potestat grada Šibenika. Tako se opet za godinu i pol vrati ugled i sjaj Bribirskih knezova.

Knez Stjepko s radošću je još gledao, kako mu se je podigla porodica za krjepkih sinova. Pošto je tu sreću dočekao, umre dne 6. kolovoza god. 1274. ostavivši uz sinove i kćeri, od kojih se poimence spominje bogoduha Stanislava, kasnije opatica reda sv. Klare.

V.

Ban Pavao I. (1272.-1312) i njegova braća Juraj I. i Mladin I.

Pavao I. kao knez Spljeta i Trogira, i primorski ban. — Bribirski knezovi bore se za Omiš. — Andrija III. i Karlo Martel do godine 1295. — Nove borbe za Omiš; knez Juraj I. postao „knezom primorskih gradova" godine 1294. — Bribirski knezovi rade za Karla Roberta. — Ban Pavao postaje gospodar Bosne. — Bribirski knezovi dovedoše Karla Roberta u Hrvatsku. — Ban Pavao kao starješina Bribirskih knezova god. 1300.—1305. — Ban Pavao dobiva Bag i dariva Rab. — Borbe s Trogirom god. 1308. — Ban Pavao obladao Zadrom god. 1311. — Smrt bana Pavla god. 1312.

U polovici god. 1272. — kako već napomenusmo — uzpeo se je na prijestolje mladi, tek desetgodišnji Ladislav IV. Kumanac, sin kralja Stjepana V. Njega bijaše još djetetom otac oženio s Izabelom, kćerju napuljskoga Karla I. iz porodice Anžuvinske. Pošto je i Ladislavljeva sestra Marija bila pošla za napuljskoga kraljevića Karla, vladari su napuljski iz kuće Anžuvinske stali odsad mnogo utjecati u prilike ugarskoga i hrvatskoga kraljevstva. Već 22. srpnja god. 1272. pozove napuljski kralj Karlo I. sve prelate, knezove i barune u Ugarskoj, da budu vjerni i odani zetu njegovu Ladislavu i ženi mu Izabeli.

Za nedorasloga kralja Ladislava upravljaše državom majka njegova Elizabeta Kumanka, a uz nju stajaše njezin ljubimac, ban čitave Slavonije Joakim (Ivačin) Petkari, koji je bio podjedno knez dalmatinskih gradova. No čini se, da upravo dalmatinske obćine nijesu bile sporazumne s novom vladom, jer već 24. kolovoza god. 1272. prijeti mladi kralj Trogiranima iz Stolnoga Biograda ovako: „Neka znade vaša vjernost, da smo ovjenčani krunom kraljevstva našega i okrunjeni s Božjom pomoću. Kralji i

vladari država, koje se naokolo nas prostiru, s nama su u dobrom miru i savezu. S toga vam tvrdo zapovijedamo nalažući, da u svemu, što se tiče mene i našega ljubljenoga bana Joakima, postupate vjerno tako, da vas možemo svakim dobrom nadijeliti. Znajte bo, da premda smo sada još u dječačkoj dobi, ipak imademo po Božjoj milosti toliku vlast, da možemo snažno svladati sve, koji bi se digli na nas. Ako bi se dakle ikakva nevjera u vašim srcima rodila, ne ćete izbjeći našim rukama. Hoćemo stoga da vaše starješine dodju k nama, kao k svomu naravnomu gospodaru, brzo i bez straha; a da se drugo ne drznu učiniti".

(Pavao I. kao knez Spljeta i Trogira, i primorski ban.) Pismo kralja Ladislava stiže u Trogir 13. rujna. Istoga dana dodje u grad i bribirski knez Pavao, koji je bio potestatom gradskim. Možda je upravo njegovomu utjecanju pošlo za rukom, te su Trogirani, koji su se u prvi kraj otimali novomu kralju, ipak priznali njegovu vlast.

Pošto je ban čitave Slavonije, Joakim, bio uz kralja u Ugarskoj, nije mogao vršiti svoje časti kao knez dalmatinskih gradova. I tako nije čudo, da su gradovi Spljet i Trogir za godinu 1273. izabrali svojim knezom Pavla od Bribira. Možda da je tada već postao i namjestnikom primorskoga bana ili bana za Hrvatsku i Dalmaciju (qui vicem gerit pro bano maritimo).

Kao knez Spljeta i Trogira i uza to primorski ban upotrebio je Pavao grozne smutnje u Ugarskoj, da opet podigne moć svoje hiže i pomogne braću i rodjake svoje. Uza to je nastojao, da izmiri obćine dalmatinske medju sobom. Stara opreka izmedju Spljeta i Trogira radi medja, naročito radi sela Ostroga, trajala je još svedjer; jednako je bilo neprestane borbe izmedju Šibenika i Trogira, jer su Šibenčani radili, da dobiju svoga vlastitoga biskupa, i da se odkinu od trogirske biskupije.

Kao knez i Spljeta i Trogira nastojao je Pavao, da napokon dodje do izmirenja izmedju obih obćina. Ali mu

to nije pošlo za rukom, kao ni to, da postigne sporazumak izmedju Trogira i Šibenika, premda je izradio, da u Šibenčani stali brata mu Jurja birati za svoga potestata (od travnja 1274.). Opreke se pače tako izoštriše, da su se na posljedku Splječani i Šibenčani združili u zajednicu proti Trogiru, koji je obima smetao. Uslijed toga, čini se, da je došlo do razdora i u samoj porodici Bribirskih knezova. Dok su braća Pavao i Juraj više stajali na strani Splječana i Šibenčana, njihovi bratići Ivan i Radoslav, sinovi kneza Jakova, zauzeše se za Trogirane. Trogir pače, još nedavno prilično hladan prema mladomu kralju Ladislavu, stade ga sad salijetati i vapiti za pomoć njegovu!

Već 24. travnja god. 1274. nalaže Ladislav IV. Jurju potestatu i obćini šibenskoj, da više ne diraju u gradjane i žitelje Trogira, koje je on primio u svoju „zasebnu milost i zaštitu"; 21. srpnja god. 1274. opet zastupnik trogirskoga biskupa Kolumbana proglašuje pred kninskim biskupom i primorskim banom (Pavlom) izbor šibenskoga biskupa za nevaljan, te proklinje tamošnjega arhipresvitera i prvake svjetovne i duhovne. Napokon sam kralj piše 10. kolovoza pismo Splječanima, koreći ih, što uznemiruju Trogirane i što su izagnali iz svoga grada neke privrženike njegove. Ladislav ih s toga poziva, da se kane dirati u Trogirane, ako ga priznavaju za naravnoga gospodara Ugarske i Hrvatske, zatim da primu opet izagnane sugradjane, i da do Miholja pošlju na njegov dvor neke odličnije gradjane, koji će s njime potrebito udesiti za dobro stanje kraljevine Hrvatske (de bono statu regni Croatiae).

Vjerojatno je, da su u tim prilikama Trogirani već prije skinuli Pavla sa kneževske časti u svom gradu. Dakako, da je na to i knez Pavao odlučnije stao uz Splječane i Šibenčane, i da je ih djelom pomagao, kad su se borili sa svojim starim protivnicima. Ali Trogirani stali i proti banu dozivati kralja. Ladislav na to pisao iz Bu-

dima i Trogiranima i banu Pavlu, obima 13. kolovoza god. 1274. U pismu Trogiranima tješi i bodri ih kralj ovako: „Pošto ste djela vjernosti vazda neumorno izvršivali, to vas kraljevskom sklonosti nagradjujemo. Pošto medjutim radi ratnih nezgoda ne možemo u taj mah otići u one krajeve, obznanjujemo vašoj vjernosti, da ćemo naskoro poslati k vama takvog čovjeka, koji će vas braniti i od Pavla, koji zamjenjuje primorskoga bana, kao i od gradjana Spljeta i Šibenika, a i od svih, koji vas uznemiruju". Banu pak Pavlu kralj poručuje: „Ladislav Pavlu banu pozdravljenje i milost. Tužila se je nama obćina gradjana Trogirskih, da ih ti ne prestaješ uznemirivati, tražeći od njih taoce, da bi ti bili dužni služiti, i navaljujući na zemlje njihove, i nanoseći im mnoge druge nepravde. Pošto mi ne damo, da naše goste (hospites) itko uznemiruje, zapovijedamo ti tvrdo ovime, da se posve okaniš dirati u Trogirane i da ne daš toga činiti ni braći tvojoj ni drugomu komu, a ni gradjanima Spljeta i Šibenika. Ako si primio taoce, povrati ih; ako ih oni (gradovi) imadu, neka ih oni natrag dadu. Nemoj inače raditi, tako ti milosti moje! Sudce u gradovima Trogiru, Šibeniku i Spljetu ne trpi nipošto, ako nijesu iz naše države; a žitelje, koji su poradi vjernosti prema nama iztjerani iz Spljeta, dovedi natrag u ime našega ugleda i povrati njima sva dobra i imanja njihova".

Ne znamo, kako su djelovale poslanice kraljeve; jedino se javlja, da je još u kolovozu došao u Trogir Pavlov bratić Ivan, sin kneza Jakova, i da je primio kneževsku čast. Već 16. kolovoza spominje se on javno u izpravi, kojom je trogirski biskup Kolumban prokleo izabranoga šibenskoga biskupa Pavla i sve, koji su doprinijeli k njegovu izboru, a povrh toga obćinu šibensku i njezin kotar udario crkvenim interdiktom.

Čini se, da su sada zaredale strašne smutnje ne samo u primorju, nego u čitavom kraljevstvu hrvatskom. Prijetila je pače velika pogibao, da će se Hrvatska odmet-

nuti sasvim od kralja Ladislava. Uz Splješane i Šibenčane prionuli i hrvatski velikaši (Spalatenses et Sybenzani nobilibus omnibus et potentioribus Sclauonie sociati contra civitatem Traguriensem), pak zahtijevali, da trogirski biskup priznade samosvojnost šibenske biskupije i njezinoga biskupa Pavla, i da obćina povrati Spljetu sve zemlje i posjede, što su njemu nekad pripadali. Ako toga ne bude, ne samo da će imanja Trogirana pustošiti, nego i sam grad s temelja razoriti. Jamačno je ban Pavao bio na čelu čitavomu pokretu.

Kralj Ladislav Kumanac kraj takih prilika skinu kneza Pavla s banske časti, te god. 1275. imenuje za bana Hrvatske i Dalmacije N i k o l u, sina slavnoga bana Stjepana u vrijeme Bele IV. Novoga bana, koji se u spomenicima zove ili „totius Croatie et Dalmacie banus“ ili opet naprosto „banus maritinus“, čekaše težka zadaća, da uredi zamršene poslove dalmatinske. On to srećno i obavi do god. 1277. Kroz to vrijeme je razban Pavao svedjer bio knezom Spljeta, dok je bratić njegov Ivan, sin Jakovljev, jednako bio knez u Trogiru.

Ban Nikola radio je oprezno. Iza dugih razprava pošlo mu je za rukom, te je sklonio Trogirane, da su se sami odrekli nekih prepornih zemalja, koje je zatim kralj potvrdio gradu Spljetu. Druge posjede opet povratio je ban Trogiranima, te im je u to ime 6. lipnja 1275. izdao pred gradom Ninom povelju. Tu pripovijeda „Nikola, ban čitave Hrvatske i Dalmacije, knez od Gačke (župe)“, kako je nekad otac njegov, ban čitave Slavonije, Stjepan, oduzeo Trogiranima neke zemlje kod sv. Petra od Klobučića izpod Ostroga, te ih predao kaštelu u Klisu; no Trogirani su na sudu izpravama dokazali, da je to njihovo vlastničtvo, pak zato ih ban Nikola njima vraća, te im podjedno daje za pristava plemenitoga muža Radoslava, sina nekadanjega kneza Jakova od Bribira, da ih on uvede u posjed rečenih zemalja. Uredivši medjaše izmedju Spljeta i Trogira jamačno je ban Nikola nastojao, da dokrajči i

spor radi biskupije u Šibeniku; no tu su mu smetali knezovi od Bribira, koji su svom snagom radili, da u tom hrvatskom gradu ostane biskupija.

Medjutim je ban Nikola nastojao, do dodje do podpunog izmirenja izmedju Spljeta i Trogira, a možda i Trogira sa Šibenikom. Već 7. svibnja god. 1276. radilo se u trogirskom vijeću o pogodbama, pod kojima će se utanačiti mir s protivnicima. Slijedeće godine 1277. postao je potestatom u Trogiru uz kneza Ivana Mladin, brat kneza Pavla, te je nedvojbeno i on mnogo doprinesao sporazumku. Oba grada izabraše na to kneza Jurja Bribirskoga, od nedavna već i kneza u Šibeniku, da on zajedno sa dva zadarska gradjana konačno riješi spor izmedju njih. I tako dodje 30. lipnja god. 1277. opet do mira i sloge izmedju oba grada. Namah zatim nestaje bana Nikole iz primorskih strana, a dostojanstvo primorskoga ili hrvatskoga bana preuze opet Pavao od Bribira. On je od god. 1278. ponovo ban hrvatski: kneživu u Spljetu ustupa tada bratu Mladinu I., dok je brat Juraj I. i dalje knezom u Šibeniku, a poslije i u samome Trogiru.

Iza god. 1278. nastoji ban Pavao, da kao primorski ban zavlada neposredno čitavim hrvatsko-dalmatinskim primorjem. No tu mu najviše smetaju tvrdi grad Omiš i knezovi od plemena Kačić, gospodari Omiša i oblasti Krajine.

Omišani i Kačići nijesu odavna pravo priznavali vlasti ugarsko-hrvatskih vladara, niti ičiju drugu, već su živjeli pustopašno i slobodno. Već od početka 13. stoljeća dizali se na njih i ugarski kralji i hrvatski hercezi, zatim Mletci zajedno sa Zadrom i Dubrovnikom, ali sve zaludo. Prijetili njima i napuljski kralji iz kuće Hohenstaufa, ali ni za njih nijesu marili, već su kao gusari krstarili po Jadranskom moru, robeći i zadavajući strah i trepet ne samo žiteljima uz hrvatsku obalu, nego i podanicima mletačke republike i napuljskoga kraljevstva. Ni posvećenih biskupa nijesu štedili: netom god. 1273. bijahu knezovi Omiški (banus Stanoy et Saracenus, cursarii de Almisio)

orobili kefalenijskoga biskupa Henrika! Napokon se podigao napuljski kralj Karlo Anžu, pak 4. rujna god. 1274. utanačio savez s gradovima Spljetom i Šibenikom, da zajednički povedu rat na Omišane.

Vrlo je vjerojatno, da su i Bribirski knezovi, a naročito ban primorski Pavao i brat njegov Juraj, tada potestat šibenski, znali za taj savez, te ga i odobravali, premda se u ugovoru izrijekom ne spominju. Ta njima je takodjer bilo u prilog, da se smrve Omišani, pak da zavladaju tim gradom kao knezovi. No smutnje, koje zaredaše poslije u samoj Hrvatskoj i Ugarskoj, ne dadoše da dodje do snovane vojne. Medjutim započeše g. 1276. Mletčani upravo križarski rat na Omiš i Kačiće, koji se otegnu do god. 1279. U taj rat umiješa se i ban Pavao, ne zna se, da li kao saveznik ili protivnik Omišana i Kačića. Kad je na to god. 1280. mletački vojvoda Petar Morosini osvojio kašteo (burgum Almissii), te ga razvalio, požuri se i ban Pavao, da dijeli plijen. Čini se, da su Mletčani zadržali samo mjesto kaštela i susjedne otoke, naročito Brač i Hvar, dok je Pavao kao primorski (hrvatski) ban obladao varošem Omišem i oblašću Krajinom. Jedino tako možemo razumjeti, kad ban Pavao sa svojom braćom Jurjem i Mladinom šalje iza pada Omiša svoje poslanike u Mletke, da se pogadjaju. Banovi poslanici, zadarski gradjani Paskvan Varikaša i Domald Zadulin dolaze u Mletke, te 14. svibnja god. 1280. ugovaraju s duždom Petrom Gradonigom tvrdi mir (treuga) na tri godine. Tom prigodom obećaje ban duždu i obćini mletačkoj, da ne će uznemirivati on ni braća njegova obćine ni njezinih podanika ni sam niti po Omišanima, ni po takvim ljudima, koje bi primio u banovinu ili u župe i knežije svoje braće.

Nema sumnje, ban se Pavao miri s Mletcima, ali kaštela Omiša, koji obćina iznova podiže i utvrdjuje, te u njemu namješta svoga kapetana, ne može gledati u vlasti njezinoj. Već god. 1283., premda su Mletci mnogo potrošili za utvrdu i obranu svoga Omiša, prijeti im po-

gibao, da ga opet izgube. Na sve strane pozivaju oni svoje podanike i saveznike, da šalju pomoći plemiću Andriji Dandulu, kapetanu u Omišu. No borbe za tu znamenitu tvrdju traju još i dalje. God. 1286. i 1287., a osobito potonje, Mletčani naprežu sve svoje sile, da održe tolikom krvlju stečeno mjesto. U listopadu zaključuje mletačko vijeće, da se opremi brodovlje protiv Omišana (ut contra Almisenses naves armentur); podjedno se šalju novci za uzdržavanje vojske proti Omišu. No sve je zaludo. Premda Mletčani bune čak i Trogirane proti Bribirskim knezovima, ipak ni to ne pomaže: banu Pavlu i bratu mu Jurju podje još god. 1287. za rukom, te obladaše i kaštelom, tako da su odsad držali ne samo varoš i luku na ušću Cetine, nego i utvrdjeni grad. U zauzetom Omišu namjestiše svoga posebnoga kneza, kojemu je bilo braniti tvrdinju od Mletčana. Već slijedeće godine 1288. dne 18. oktobra jamči grad Trogir mletačkoj obćini, da će velemožni ban Pavao i braća njegova knezovi Juraj i Mladin kao gospodari Omiša držati mir i ugovore sa mletačkom republikom; podjedno obećaje Trogir platiti jamčevinu od 600 malih libara one godine, kad bi se dogodilo, te bi Omiš izašao izpod vlasti i gospodstva Bribirskih knezova (quo contiget Almissium exire sub dominio et de dominio ac potestate dominorum Pauli bani, comitum Georgei et Mladini et heredum eorum).

Mletčanima nije nimalo bilo poćudno, što je Omiš ovako dopanuo Bribirske knezove. Ta odkad su ovi držali tu znamenitu točku na jugu hrvatskoga kraljevstva, nijesu Mletčani za čas bili sigurni za otoke Brač i Hvar, kao ni za manje otoke naokolo njih. No za taj par nije bilo moguće ni pomisliti, da se išto promijeni. K tome je Mletčane vrlo zanimalo drugo pitanje, radi kojega im je moralo biti mnogo do prijateljstva i naklonosti Bribirskih knezova. Kako je naime ugarsko-hrvatski kralj Ladislav IV. živio posve razkalašeno, ne samo da je time turio svoju državu u skrajnju nevolju, nego je i mnogo

*

zanimalo pitanje, tko će jednom naslijediti nesrećnoga kralja, koji nema ni mužkoga ni ženskoga poroda? Pretendenta za prijestolje bilo je dakako dosta; no najviše prava, činilo se, da imade Andrija, unuk kralja Andrije II., koji se je rodio i odhranio upravo u Mletcima.

Beatrica naime, posljednja supruga kralja Andrije II., bijaše iza smrti svoga muža od straha pred svojim pastorcima ostavila Ugarsku, te se vratila u Italiju, gdje je kod svoga brata, estenskoga markgrofa Aze VII. rodila sina Stjepana. Taj se Stjepan do mile volje nalutao po svijetu, te se napokon sklonio u Mletke, i oženio se tamo Tomasinom, kćerju patricija Morosina. Od toga se braka rodi Andrija s pridjevkom Mletčanin, koji se je smatrao zakonitim baštinikom u kraljevstvu ugarskom i hrvatskom iza tužnoga kralja Vladislava. No pošto je nasljednik prijestolja u Ugarskoj i Hrvatskoj po starom običaju i pravu još za života kraljeva vršio čast i službu hercega u Hrvatskoj, to je i Andrija još za živa Ladislava stao raditi, da što prije dodje u Hrvatsku za hercega. Sasvim je prirodno, da je mletačka obćina radila njemu u prilog, ta on je bio mletački patricij! A kolike tek koristi za Mletke, ako bi jednom sjeo na ugarsko prijestolje muž, u kojemu je tekla plemenita krv mletačka! Već god. 1286. pošlo je Albertu Morosinu, ujcu Andrijinu za rukom, te je s pomoću obćine dopremio svoga nećaka u Hrvatsku, pak je za onih vječitih smutnja našao toliko privrženika, da se je Andrija mogao proglasiti hercegom hrvatskim. No da se Andrija i održi, nije bila dostatna pomoć dalekih Mletaka, nego je trebalo predobiti i hrvatske velikaše, naročito Bribirske knezove.

Nema sumnje, da su upravo obziri prema pretendentu Andriji sklonili mletačku obćinu, da popusti banu Pavlu i njegovoj braći u pogledu Omiša. Ona je to mogla činiti to lakše, što su u ožujku ili travnju god. 1290. došli u Mletke poslanici i zastupnici bana Pavla i njegove braće, naime poznati nam već zadarski gradjani Paskoje Vari-

kaša i Domald Zadulin, pak u ime Bribirskih knezova ponudili obćini mir na tri godine. Mletački je dužd Petar Gradonigo objeručke prihvatio ponudu, te mir bi utanačen 14. svibnja god. 1290. u Mletcima. Braća bribirska: ban Pavao i knezovi Juraj i Mladin zavjeriše se, da ne će uznemirivati Mletčana ni sami ni po Omišanima, ni po ostalim svojim podanicima, nego da će ih pustiti mirne i sigurne kako na kopnu tako na moru. Naročito ne će dirati u otoke Hvar i Brač, kao ni u mletačke brodove, koji plove Jadranskim morem. Krstareći po moru prema Mletcima ne će ići dalje od Jakina (duž talijanske obale) ni od otoka Unije (Nia, Ania) kod Cresa na hrvatsko-dalmatinskoj strani. Napokon obećavaju Bribirski knezovi, da će dalmatinski gradovi Trogir, Šibenik i Spljet, kao i pojedini gradjani iz Zadra jamčiti sa 20.000 mletačkih denara, da će se taj mir tvrdo držati i sve pogodbe njegove. S druge strane opet obreče dužd za se i za čitavu obćinu, da ne će dirati ni u osobe ni u stvari budi Bribirskih knezova budi Omišana, nego da će ih pustiti mirne i sigurne kako na moru tako i na kopnu.

Tim ugovorom prestade za čas borba za Omiš izmedju Mletaka i bana Pavla. Još bi ustanovljeno, da knez Juraj može slobodno i sigurno dolaziti u Mletke, boraviti u njima i otići iz njih, ako bi išao u Italiju budi k rimskomu papi, budi za kojim drugim poslom. Knez Juraj zaista se je tada spremao u Rim, da privede jednom kraju borbu radi biskupije u Šibeniku. No i drugi poslovi gonili su ga još dalje, naime u Napulj kralju Karlu II. iz porodice Aužuvinske.

Još se ne bijahu poslanici Bribirskih knezova vratili iz Mletaka, ostade Ugarska i Hrvatska bez vladara. Kako je kralj Ladislav IV. živio, tako je i umro. Zanemarivši posve svoju zakonitu ženu Izabelu, napuljsku kraljevnu, bacio se u krilo Kumanima, te ljubakao s njihovim lijepim ženama. Lutajući s kumanskim vodjama po Biharskoj županiji utabori se nedaleko od tvrdinje Körösszega. Noću

10. srpnja god. 1290. provališe tri Kumana u njegov šator, te ga umoriše.

(Andrija III. i Karlo Martel do godine 1295.) Još ne bijaše kralj Ladislav u grobu ohladio, pohita Andrija Mletčanin iz Austrije, gdje je bio sužanj vojvode Albrechta, u Budim, a odanle u Stolni Biograd, gdje ga je nadbiskup ostrogonski Vladimir 23. srpnja god. 1290. okrunio za kralja. Uz mnoge ine velikaše i obćine priznadoše ga namah i dalmatinski gradovi, koji su se i onako većinom ravnali po vjetru, koji je duvao preko mora od Mletaka. Zadrani pače, mletački podanici, izjaviše se 8. studenoga god. 1290. spremni, utanačiti dobar i tvrdi mir sa Spljetom i Trogirom, pače i prijateljstvo na pet godina, ako bi Spljećani birali potestate ili knezove, „koji ne bi bili iz Hrvatske" (potestatem vel comitem, qui non fuerit de Sclavonia). Čini se, da ostale dalmatinske obćine ipak nijesu prihvatile te ponude Zadrana, jer 22. siječnja god. 1291. ugovaraju Spljet i Trogir sami savez i zajednicu na pet godina proti svima „sačuvavši čast i dužnu vjernost kralju ugarskomu i gospodinu banu". Još se obvezuju birati knezove i potestate iz jedne te iste zemlje (de una et eadem terra), valjda iz Hrvatske. No zato su ipak Trogirani 18. rujna god. 1291. oduševljeno zaključili: „Pošto majka kralja ugarskoga (Tomasina Morosini iz Mletaka) kani poći preko Zadra do kralja, neka se pošlje obćinska galijica dobro opremljena, u kojoj će poći četiri plemića gradska, te u ime obćine pokloniti njoj 100 janjaca i 100 galeta boljega vina".

No proti kralju Andriji ustao napuljski kralj Karlo II., šurjak pokojnoga kralja Ladislava, pak namijenio prijestolje svome sinu Karlu Martelu. Uz napuljskoga kralja pristao i papa Nikola IV., koji bijaše još 8. rujna god. 1290. po svome legatu dao Karla Martela okruniti za kralja ugarskoga i hrvatskoga. Sad su i kralj napuljski i papa rimski pregnuli svom snagom, da Karlu Martelu takodjer pribave prijestolje u Ugarskoj i Hrvat-

skoj. Papa kao glava katoličke crkve stao raditi oko duhovnih velikaša, a kralj Karlo II. mitio svjetovne knezove i župane darovnicama. Naravno, da mu je u prvom redu bilo stalo do moćnih knezova od Bribira. Ta Pavao se već u veljači god. 1289. zove „slavni ban primorski"; a njegova braća Juraj i Mladin knezuju u svima gradovima uz morsku obalu (osim Zadra) od Nina do Omiša. Kamo pretegne ban s braćom, pretegnut će prije i kasnije ne samo hrvatski gradovi Nin, Skradin, Šibenik, Klis i Omiš, nego i dalmatinske obćine Spljet i Trogir.

Još za živa Ladislava godine 1285. boravio je knez Juraj neko vrijeme u Napulju, pošto kralj Karlo II. nalaže, da se „knezu Jurju, savjetniku vjernomu" spremi galija za povratak u domovinu. U srpnju god. 1290. spremao se knez Juraj ponovno u Italiju, u Rim, a po svoj prilici i u Napulj. Na koncu godine 1291., dne 28. studenoga, nalaže vojvoda salernski Karlo, „da se dozvoli nekomu Jurši (Jursio) uzeti u lukama puljskim nešto žita, da ga odveze u Hrvatsku i Dalmaciju, i da njime obskrbi gradove bana Pavla i njegove braće Jurja i Mladina, gospodara čitave Hrvatske i Dalmacije" (ad munienda castra Pauli bani, Georgii et Mladeni fratrum, dominorum totius Sclavoniae et Dalmatiae). Nema sumnje, da su u to doba ban Pavao i braća njegova stala raditi za napuljskoga kraljevića, koji im šalje hrane za obskrbu njihovih gradova. Godinom 1292. već su se Bribirski knezovi sasvim priklonili Anžuvincima, pošto im Karlo Martel ovako piše: „Plemenitim muževima knezu Jurju i knezu Mladinu, braći i t. d. Primili smo blagohotno pismo vaše vjernosti, koje ste nedavno nama poslali, pak smo iz njegovog sadržaja razabrali, da ste vi s vašima (privrženicima) revno stali raditi za nas u poslu našega kraljevstva ugarskoga, i da ste voljni još gorljivije započeto nastaviti. Hvaleći mi dakle vašu iskrenost dostojnom hvalom, opominjemo, zahtijevamo i zapovijedamo, da ono, što ste hvale vrijedno započeli, još hvale vrjednije u buduće proslijedite,

pak da zajedno s plemenitim mužem Pavlom, banom hrvatskim, i drugim vašim (privrženicima) muževno nastojite odoljeti svima pokusima rečenoga nametnika kraljevstva Ungarije. Osim toga budite na ruku providnomu i pobožnomu mužu Hugonu de Monte Rotundo, našemu posebnomu poslaniku i pouzdaniku, kojega smo navlastice poslali u one krajeve...... Poslat ćemo nadalje u pomoć galije u te krajeve, čim se samo odaleči onaj provalnik, kako smo čuli od poslanika vaših i drugih. Kanimo što prije poslati u one krajeve vikara našega s dostojnom i častnom družinom; i onda, ako Bog dade, sami glavom doći, da konačno svladamo onoga nametnika i njegove privrženike, sve za korist i mir rečenoga kraljevstva Ungarije, a za uzvišenje vaše i svih drugih, koji ljube naše ime".

Pismo ovo odaje, da je god. 1292. bilo već živahnoga obćenja izmedju Karla Martela i Bribirskih knezova. Slali se poslanici iz Hrvatske u Napulj i obratno, te se ozbiljno spremalo utrti put Karlu Martelu u Hrvatsku, a odanle u Ugarsku. Došao pouzdanik napuljskoga kraljevića takodjer u Spljet, pak zahtijevao od gradjana, da mu polože prisegu vjernosti. Spljećani nadjoše se u nemaloj neprilici, pak zatražiše savjeta u Trogirana. Tu se sastalo vijeće, pak će razpravljati, šta da se uradi? Predlagalo se koješta. Neki mišljahu, da se o svemu mudro šuti, pače ni banu Pavlu da se ništa ne kaže o zahtjevu kralja Karla, dok sam ban obćinu na to ne pozove. O pozivu Anžuvinca neka se obavijeste i Šibenčani. Drugi opet, po imenu Toma Žanić, svjetovaše, neka se pošalje u Spljet koji pametni muž i neka izvijesti, da se poslaniku Karla Martela ne može za sada odgovoriti, pošto se onaj obično kruni u kojemu gradu, koji postaje kraljem ugarskim; s toga će se i grad Trogir pokloniti onome, koji bude okrunjen za kralja. Napokon predloži Matija Žanić, da se pošalje zaseban glasnik banu Pavlu, te mu saobći sve, što se je viječalo, i kako su se zaključci priobćili gradovima Spljetu i Šibeniku.

Obćina dakle Trogirska, a s njom valjda i Spljet i Šibenik žacali se priseći vjernost Karlu Martelu, pošto još ne bijaše krunjen u Ugarskoj. No zato je napuljski kraljević, na početku godine 1292., od majke svoje Marije, ugarske kraljevne, u Aixu takodjer proglašeni kralj ugarski i hrvatski, stao još odlučnije raditi, da poluči svoj cilj. Otac njegov Karlo II. izdade 19. kolovoza god. 1292. povelju knezovima od Bribira, u kojoj ih obilato nadari radi vjerne službe njihove. „Promatrajući iskrenu odanost, koju su plemeniti muž Pavao, ban Hrvatske i Dalmacije, i braća njegova, knezovi Juraj i Mladin, odavna gojili prema nama, neprestano još goje, uzevši nadalje u obzir njihove mile usluge, koje su nam dosad činili, i koje će činiti u buduće, to iz osobite milosti i s izvjestnim znanjem ustupamo, dajemo i potvrdjujemo rečenoj braći i svima njihovim zakonitim nasljednicima i potomcima za sve vijeke oblast ili kotar zvan od puka Dyesnich (Drežnik), kao i koljeno ili pleme, koje se zove Suczunny (Suczanmy) i Pset, te se prostire uz spomenutu oblast, pak odanle sve do medja pokrajine, koja se zove Bosna. Ustupamo nadalje i dajemo rečenoj braći i njihovim baštinicima od Hrvatske i Dalmacije toliko, koliko se (one) steru od medja župe Hlivanjske ili Lijevanjske (a finibus comitatus de Chelum) sve do Senja, Gačke i Modruša, sa svima velikašima (baronibus), kletvenicima (vasallibus), varošima, tvrdinjama i selima, kao i s otocima uz primorje, sa svima pravima i pripadcima, da sve to drže i posjeduju po svojoj volji". Ovom poveljom darovao je dakle napuljski kralj knezovima od Bribira gotovo čitavu Hrvatsku i Dalmaciju („od Livna do Modruša"); na sjeveru ostao je Senj s Vinodolom i Modrušama knezovima Frankapanima, a Gačka župa potomcima bana Stjepana i sina mu Nikole, zatim grad Zadar s otocima Rabom i Pagom Mletcima; na jugu je župa Hlivno (Lijevno) pripadala nekomu knezu

Mihovilu. Tako su ban Pavao i braća njegova primili sve, što se je u ono vrijeme zvalo „primorska banovina“ ili „banovina Hrvatske i Dalmacije“. Njihovoj su posrednoj i neposrednoj vlasti imali pripasti ne samo svi gradovi i varoši hrvatsko-dalmatinskoga primorja, ne samo najznatnije tvrdinje, kaštela i zamci u Hrvatskoj, nego i najodličniji velikaši i knezovi od Hlivna do Modruša imali su postati njihovi kletvenici ili vazali. A to su bili tada knez Cirijak ili Kurjak u Krbavi, od kojega potekoše knezovi Kurjakovići; knez Juraj Isanov u Kninu i Srbu, od kojega potekoše Nelipići, a možda već tada knez Hrvatin, sin Stjepanov, gospodar Dolnjih krajeva u Bosni uz medju hrvatsku.

Ban Pavao s braćom svojom dobio je od napuljskoga kralja u vječitu baštinu čitavu Hrvatsku i Dalmaciju, te je nedvojbeno stao svom snagom raditi za Karla Martela. Već u siječnju god. 1293. dobiva ban Pavao žita iz Napulja, da providi hranom svoje tvrde gradove; u isti mah vraća se njegov rodjak Vlčeta (potestat grada Nina) iz Napulja, pošto je odnio Anžuvincima poruke svoga starješine. Ne znamo medjutim, koliko je ban Pavao uspio radeći za Anžuvinca. Dalmatinski gradovi priznavali su i dalje Andriju, pače i Šibenik u jednoj izpravi od 17. veljače god. 1293. spominje „vladanje Andrije kralja ugarskoga“, i to u izpravi, kojom je upravo sam knez Juraj izrekao neku osudu.

Bit će, te je okretu nešto doprinesao sam kralj Andrija III. On bijaše još prošle godine 1292. došao u Hrvatsku (napuljski kralj zove se zato „invasor“ = provalnik), te preko Zagreba, gdje se je desio u polovici srpnja, pošao u primorske strane, da utvrdi svoju vlast i pozdravi svoju majku Tomasinu Morosini, koja je boravila u Zadru pod okriljem mletačkim. Jamačno su već tada mnogi nestalni privrženici njegovi odlučnije uza nj pristali. Gotovo u isto vrijeme umro je i papa Nikola IV., neumorni i gorljivi zaštitnik Anžuvinaca, a protivnik An-

drijin. Tako je Andriji sinula nada, da bi mogao odoljeti svomu takmacu. Trebalo mu samo predobiti najmoćnije knezove u Hrvatskoj, bana Pavla i braću njegovu. Da ih odvrati od Karla Martela, izdade im god. 1293., valjda namah na početku, znamenitu povelju, kojom im za sva vremena darova kao nasljednu baštinu čitavu „banovinu primorsku" ili kraljevinu Hrvatsku s Dalmacijom. Znamenita ta povelja glasi u slobodnom hrvatskom prevodu ovako:

„Promotrili smo (zasluge) ljubljenih i vjernih naših muževa, vitezova Pavla bana primorskoga i knezova Jurja i Mladina, njegove braće, koji su kao nekim nasljednim pravom u mnogim i velikim bojevima zaslužili, da se ovjenčaju vitežkim lovorom. Oni su nas više puta molili po glasnicima, a napose po pobožnom i prijaznom mužu bratu Desideriju od reda samostanaca sv. Augustina, da bi s obzirom na mnoge službe, što su ih činiii njihovi predji i oni sami našim predšastnicima i nama, pridali nešto (darovnicama naših predja), da bi naime poklonili njima i njihovim potomcima primorsku banovinu sa svima pravima, koristima i dohodcima banskima; a oni će se zato obvezati u ime svoje i svojih baštinika, da će držati vojsku od pet stotina (500) ljudi, te nas pomagati u svima našim kraljevskim podhvatima (vojnama) i proti vanjskim neprijateljima kao i proti domaćim protivnicima ... Mi dakle uslišasmo molbe rečene braće, te dajemo primorsku baniju sa svima pravima, koristima i dohodcima njima i njihovim baštinicima kao pravo vlastničtvo (iure proprietatis) i gospoštiju (et perpetui dominii) uz gore rečene pogodbe, kao još uz neke druge, naime da i naše veličanstvo i preblagu s Božjom pomoću herceginju čitave Slavonije i primorskih strana kneginju, našu premilu majku (Tomasinu), priznadu te joj davaju strenu ... po običaju kraljevstva našega. Napokon još odredjujemo, da pozvani dodju k nama i našoj majci ili sami, ili ako

su zakonito zapriječeni, da nam pošalju budi svoju braću ili sinove, budi koje druge njima odane osobe . . .“

Ni ovom sjajnom poveljom i darovnicom nije kralj Andrija III. mogao sasvim predobiti bana Pavla i njegovu braću. Dne 8. srpnja 1293. proglašuju kralj Karlo II. napuljski, supruga mu Marija i sin Karlo Martel, okrunjeni već kralj ugarski, da su podijelili slobodu i podpunu sigurnost banu Pavlu i knezu Jurju, kao i njihovim zamjenicima, kad bi htjeli budi pojedince budi zajedno doći u Napulj pak tamo boraviti. U novembru opet god. 1293. nastoji Karlo II. „na zahtjev kneza Jurja, svoga vjernoga iz krajeva Slavonije“, da se naknadi šteta Trogiraninu Damjanu, kojega su napuljski podanici na moru orobili. Premda i slijedeće godine 1294. dalmatinske i hrvatske gradske obćine čvrsto stoje uz kralja Andriju III., te ga dosljedno i uztrajno spominju u svojim izpravama uz knezove od Bribira, ipak Anžuvini u Napulju ne miruju. Dne 20. lipnja 1294. Karlo II. i sin mu Karlo Martel sami očituju, da su oni „u poslu kraljevstva Ungarije odlučili dogovarati se s banom Pavlom i koristovati se njegovim savjetom, te su zato obnašli rečenoga Pavla prizvati u svoju nazočnost“. U to ime izdaju njemu i braći njegovoj Jurju i Mladinu slobodno pismo, da mogu slobodno u Napulj dolaziti, ondje boraviti i opet otići zajedno sa svojom porodicom i družinom, a da im nitko ne smije ništa na žao činiti. Isto slobodno pismo ponovno izdaju oba kralja zajedno s kraljicom Marijom 8. srpnja god. 1294. I opet dozvoljavaju Bribirskim knezovima, da iz luka napuljskih voze žita i druge hrane za obskrbu svojih gradova. Napokon 17. juna god. 1295. izdaje kralj Karlo II. banu Pavlu znamenitu povelju, u kojoj doslovce kaže: „Obzirući se na velike, mile i primljene usluge, koje je plemeniti muž Pavao ban primorski, gospodin Hrvata (banus maritimus, dominus Croatorum) „naš ljubljeni i vjerni rodjak (dilectus et fidelis consanguineus noster) odano činio nekad otcu našemu, neprestano čini

nama i Karlu, našemu prvorodjencu, kralju Ungarije, a nadamo se, da će ih činiti i u buduće, pristajemo i hoćemo da rečeni kralj ugarski, naš prvorodjenac, podijeli istomu banu Pavlu za čitav život baniju ili vlast bansku (dominium banatus) u hrvatskim i dalmatinskim stranama, onako, kako je tu baniju držao i sada drži. Potvrdjujemo sve, što će rečeni kralj ugarski podjeljenjem banije istomu Pavlu učiniti, pak i mi, koliko je do nas, dajemo njemu baniju."

Kralji napuljski zovu bana Pavla god. 1295. svojim „ljubljenim i vjernim rodjakom" ! Ako to nije puka rečenica, kojom hoće počastiti moćnoga bana, to je negdje u to vrijeme došlo i do rodbinske sveze izmedju Bribirskih knezova i Anžuvinaca. Znademo, da se je god. 1289. ženio ban Pavao, valjda drugi put, i da je uzeo za suprugu Ursu ili Ursulu; no da li je po njoj postao rodjakom Anžuvina, ne može se ni slutiti po poznatim spomenicima. No svakako odaje čitava povelja svojim tonom, da su odnosi izmedju bana Pavla i napuljskih vladara god. 1295. postali tjesniji i nježniji. Možda je mnogo doprinesao tome i novi papa Bonifacije VIII. (od 23. prosinca god. 1294), koji je svom snagom stao raditi u prilog rodu anžuvinskomu.

No upravo u taj mah stiže Anžuvince ljut udarac. Godine 1295. stala haračiti po Italiji kuga, koja je u crno zavila i kraljevski dvor u Napulju. U polovici godine, negdje na koncu lipnja obolio od nje Karlo Martel, predestinovani kralj Ungarije i Hrvatske, te umro od nje naglom smrću, ostavivši za sobom samo sitnu djecu. Tako su se za neko vrijeme izjalovile nade anžuvinskoga roda.

(Nove borbe za Omiš; knez Juraj I. postao „knezom primorskih gradova" god. 1294.) Odkad je tvrdi Omiš sa svojim kaštelom ostao u vlasti hrvatskoj i kneza Jurja, nijesu Mletčani imali pravoga mira. Premda im knez Juraj bijaše zadao tvrdu vjeru za se i za Omišane, da će držati mir, a to su zajamčili gotovo svi gradovi

dalmatinski, strepili su Mletčani vazda za svoje otoke Brač i Hvar. Nije s toga ni čudo, da su Mletci neprestano javno i tajno radili, kako bi se opet dobavili Omiša. A povoda dali su im sami Omišani. Već u veljači god. 1292. tuže se Trogirani na Omišane, što opet čine nasilja (vim inferentibus Almissanis), pak šalju svoga poslanika u Spljet, koji će zajedno sa spljetskim poslanikom poći knezu Jurju, te ga o svemu obavijestiti. I u ožujku šalju Trogirani dva poslanika u Spljet poradi navala omiških gusara (super Almissanorum incursiones).

Vrlo je vjerojatno, da su Omišani stali ponovo dirati u otok Brač i Hvar. Tako potakoše opet Mletčane, da im rade o glavi. No znajući Mletčani, kako je tvrd i nedohodan kašteo u Omišu, stadoše snubiti tamošnjega kneza Podina, da im povjereni njemu grad izdade. I zaista Podin pogazio vjeru, zadatu svomu gospodaru knezu Jurju, pak Omiš predao Mletcima (prije 26. svibnja god. 1293.). Mletci učiniše milost izdajici, da smije svake godine do deset amfora vina odnijeti u oblasti svojih prijatelja, a da ne plaća za vino nikakve carine.

Izdaja Podinova vrlo se kosnula kneza Jurja i brata njegovog, bana Pavla. Izvori nam ne javljaju, da li je planuo rat; samo je izvjestno, da je knezu Jurju opet pošlo za rukom predobiti grad Omiš. Pošto je sada držao sve dalmatinske i hrvatske gradove uz more (osim Zadra), prozove se slavodobitno „slavnim knezom primorskih gradova“ (civitatum maritimarum illustris comes). Da ga ne bi smetali Mletci, obnovi on s njima ugovor mira od godine 1290. Ugovor bi ovaj put utanačen u Obrovcu 28. ožujka god. 1294., te je tom prigodom mletačkoga dužda zastupao zadarski knez Rogerije Mauroceno. Mir ima trajati deset godina. I opet se je knez Juraj zavjerio, da ni on ni Omišani ne će smetati Mletčana ni njihovih podanika, a najmanje žitelja otoka Brača i Hvara. Ne će takodjer ploveći po moru prema Mletcima broditi dalje od Jakina i otoka Unije, osim ako bi ih nezgoda na

moru nagnala. Još je obećao, da će svaku štetu, koju bi budi on budi Omišani nanijeli mletačkim brodovima ili podanicima na moru, naknaditi najdulje za mjesec dana, iza što se krivci kući vrate. Tako će naknaditi već nanesene štete Tarettu de Cafradello i Filipu Jurjeviću u iznosu od 4000 malih mletačkih denara. Da će knez Juraj savjestno i točno utanačeni mir držati, potvrdi on prisegom, te se podjedno obveza platiti globu od 20.000 denara, ako bi ustanove toga mira pogazio. Jednako se obveza zadarski knez u ime mletačkoga duždа Petra Gradoniga, da će kneza Jurja i sve njegove ljude, a naročito Omišane, kao i njihovo imanje pustiti na miru i u sigurnosti, i da ne će pustiti svoje podanike, da u njih diraju.

Mletčani zahtijevahu još, da za utanačeni mir jamče svi gradovi, koji priznaju vlast kneza Jurja, naime Nin, Skradin, Šibenik, Trogir i Spljet. Već istoga dana pristupi kao jamac obćina grada Spljeta sa 3000 mletačkih denara, kao i pojedini gradjani zadarski sa 300—800 dinara. Sutradan 29. ožujka izdade povelju grad Nin, kojega je potestatom tada bio poznati već Vlčeta, rodjak Bribirskih knezova; Nin dade jamstvo za 2500 denara. Napokon 9. travnja prihvatiše jamstvo i ostali gradovi: Skradin sa 1500 libara, Šibenik sa 5000 (tu je bio potestat Georgius de Jurisig de Bribir — svakako od plemena Šubić), i napokon i grad Trogir sa 3000 denara.

Najteže, čini se, primio je jamstvo grad Trogir, i to tek onda, pošto su se i knez Juraj i obćina omiška obvezali, da će oni sami platiti jamčevinu za Trogirane, ako bi kad došlo do potrebe. Još 7. travnja desio se zastupnik Trogirana Matija Lučić u Klisu (in castro Clisii), gdje se je u kući kneza Jurja (in domo comitis Georgii) sastavilo pismo, kojim se je knez Juraj morao obvezati, da će sam iz svoga platiti jamčevinu za Trogirane, ako ne bi mogao iztjerati te svote od onih, koji bi skrivili, da se globa plati. Svjedoci toga čina bili su: Radoslav Domonjić iz Poljica, knez Slavan i Stanislav od Bribira,

službenici (servientes) kneza Jurja, i napokon magistar Benvenuto, tjelesni liječnik knežev. Zastupnik trogirski Lučić došao i u Omiš, kojega su žitelji tada priznavali kralja Andriju III. i moćnoga kneza Jurja (potentis viri Georgii de Bribirio comitis Almissi). Javno na trgu izpred crkve sv. Mihajla morali su knez Nikola Radigostov, sudci Pribislav i Budić zajedno s obćinskim viječem (cum consensu parlamenti dicti communis) izjaviti, da će oni platiti jamčevinu Trogirana od 3000 denara, ako bi žitelji omiški dali povoda, da se ta jamčevina mora izplatiti. Osim toga da će namiriti štetu i troškove.

(Bribirski knezovi rade za Karla Roberta). Kad je Karlo Martel umro (1295.), stavi se njegova mati Marija zajedno sa svojom unučadi, Martelovom djecom, pod okrilje pape Bonifacija VIII. Ona kao nesumnjiva kći ugarskoga kralja nije mogla gledati na ugarskom i hrvatskom prijestolju vladara, koji je potekao od posmrtnog sina Andrije II. Nju je najizdašnije pomagao papa Bonifacije, držeći Ugarsku za papinsko leno, gdje no zapada papi pravo da namješta vladare. Tako se je zgodilo, da je sada Bonifacije odredio za kralja ugarskoga i hrvatskoga Karla Roberta, najstarijega sina Karla Martela, a unuka kraljice Marije (24. siječnja god. 1297.).

Bonifacije pregnuo svom snagom, da svomu odabraniku osigura prijestolje Pošto je većina žitelja dalmatinskih za Andriju, a proti Anžuvincima, nastoji papa kroz svećenstvo polučiti svoj cilj. Gdje se god izprazni biskupska stolica, on je popunjuje privrženicima svojega kandidata. U Spljetu je već izabran za nadbiskupa Jakov; ali pošto on pristaje uz Andriju, papa ga je svrgnuo, jer se kroz tri mjeseca nije prijavio u Rimu za potvrdu. Na njegovo mjesto naprosto imenuje u svibnju god. 1297. svoga čovjeka, po imenu Petra, dosad dvorskoga kapelana kraljice Marije, za kojega se stalno nada, da će raditi za Anžuvince. Malo zatim premješta opet zadarskoga nad-

biskupa u Italiju u grad Trani, te mu odredjuje za nasljednika talijanskog malobraćanina.

Ohrabreni odlučnim postupanjem papinim ustaju sada i Bribirski knezovi za Karla Roberta. Naročito knez Juraj opet se sprema u Italiju, gdje će obaći Napulj i Rim. U Napulju će se posavjetovati s kraljicom Marijom, a u Rimu će izložiti papi stari spor izmedju Šibenika i Trogira poradi biskupije u Šibeniku. Bilo je to na koncu g. 1297. ili na početku god. 1298. Mora da je knez Juraj osobito ušao u milost kraljice Marije i povoljnih joj vijesti donesao iz hrvatskih krajeva, pošto se ona obraća papi te zagovara molbe Jurjeve u pogledu šibenske biskupije. Iz Napulja ide knez Juraj u Rim papi Bonifaciju VIII. I njega je negdje uvjeravao, kako će nedvojbeno njegov štićenik naskoro zasjesti na prijestolje ugarsko i hrvatsko, jer papa najpripravnije sluša molbe kneževe. God. 1298. dne 1. svibnja piše papa poslanicu spljetskomu i zadarskomu nadbiskupu; u njoj kaže, da je na molbu kraljice Marije, supruge sicilskoga kralja Karla II., kao i na prošnje kneza Jurja, kneza dalmatinskih gradova, odlučio dokrajčiti vječite razmirice izmedju Trogira i Šibenika poradi toga, što je trogirski biskup neprestance radio, da zadrži Šibenik u svojoj vlasti. Nalaže zato obim nadbiskupima, da crkvu šibensku uzvise na stolnu, a varoš Šibenik na grad (oppidum Sibenicense in civitatem). Nova biskupija bit će podvrgnuta spljetskoj metropoliji, te će joj se i medje odrediti. Poziva još nadbiskupe, da za novu biskupiju nadju zgodnu osobu, koju će onda spljetski nadbiskup u papino ime posvetiti.

Osnutkom nove biskupije u Šibeniku nije samo papa ugodio kraljici Mariji i knezu Jurju, nego je poradio u prilog i svojim osnovama. Ta novi će biskup biti nedvojbeno odan papi, te će ga pomagati u njegovom nastojanju glede Karla Roberta; pak i Šibenčani vazda će se sjećati zahvalno pape, kojega je posredovanjem uzvišena njihova obćina od varoši na grad! Ta i Šibenik je još god. 1293.

gudljivo stajao uz kralja Andriju, iznoseći vazda njegovo ime u svim svojim javnim izpravama!

(Ban Pavao postaje gospodar Bosne.) Odkad je knez Juraj postao „knezom primorskih gradova“, brat je njegov, ban Pavao ostavio njemu brigu i skrb za primorske strane, pak se je stao više zanimati prilikama nutarnje (zagorske) Hrvatske. On ne stoluje više u malenom, osamljenom Bribiru, djedovini svoje hiže, nego je stolicu svoju pomakao na jug, u Skradin, gdje se rijeka Krka sastaje s morem. Tu u Skradinu, u divlje romantičkom kraju tik najvećega slapa rijeke Krke, u skrajnjemu kutu najzgodnijega morskoga zatona sjeverne Dalmacije, tik grada, koji je znamenit kao biskupska stolica (kojoj pripadaju župe Bribir i Sidraga), gospoduje u kaštelu (in castro nostro Scardone) više grada (civitas Scardona) moćni i ugledni ban Pavao. Dok mu brat Juraj polazi u Italiju: u Mletke, u Rim, u Napulj, ban Pavao obilazi hrvatskom zemljom, vršeći po starom običaju dužnosti i prava banska. Kao zamjenik kraljev, kao podkralj on je prvi sudac u kraljevstvu hrvatskom.

Godine 1298. upravo 26. decembra na Stjepanje desi se Pavao u Vrani, u stolici templarskoga reda, kojega malo zatim nestaje s vidika povjestnoga. Banu sudcu dolaze iz svih krajeva potišteni i progonjeni „pravdu pitajući“. Dolaze pak iz sviju krajeva hrvatskih, jer je Pavao tada već ban „čitave Hrvatske“ (totius Chorvacie). Oko njega se tako skupila plemenita gospoda hrvatska (in nostra presencia coram nobilibus viris regni Chorvatorum circa nos existentibus): tu ima priprostih plemića, a i knezova. Iz Krbave došao knez Kurjak, kojega ban zove svojim rodjakom (cognatus noster); ali osim njega stigla i tri plemenita muža od plemena Gušića, tri rodjena brata: Grdo, Desinja i Pribislav, sinovi Ladislavljevi, a unuci krbavskoga kneza Jakova od plemena Gušića. Braća tuže banu kneza Kurjaka, koji kao da hoće učiniti kmetovima plemenite ljude plemena Gušić, iz ko-

jega je i on sam nikao. Tužitelji govore: Kralj Bela IV. dao je našemu otcu Ladislavu, sinu krbavskoga kneza Jakova od plemena Gušić, za njegove vjerne službe privilegij, kojim je njemu darovao šest posjeda u Krbavi i jedno mjesto u Hrvatiji, u župi Luci. Knez Kurjak oteo nam je tu otčevinu našu i molimo, da sudite sud. Banu Pavlu dalo se na žao, što mu „rodjak" Kurjak otima baštine ljudima svoga plemena, pak prije nego što će suditi, nastoji svoga rodjaka skloniti, da ugrabljeno povrati. I zaista knez Kurjak dobre volje odlučio povratiti braći njihovu otčevinu do konca rujna dojduće godine; ako toga ne bi dotle učinio, platit će globu od dvije stotine maraka. Pol globe dobit će dvor (banov), a drugu polovicu trpeća stranka, naime braća: Grdo, Desinja i Pribislav. O svemu tomu sastavljena bi povelja, koju je ban podkrijepio svojim visećim pečatom. Šta je na tom pečatu bilo otisnuto, ne znamo; ali iz kasnijih povelja banovih saznajemo, da je na pečatu bio grb bana Pavla, naime štit s orlovim krilom i kacigom. Bribirski su knezovi imali naime u svome grbu orlovo krilo, kao da su time htjeli označiti, da će i oni jednom poput orla poletiti nebu pod oblake.

Dok je na Božić god. 1298. knez Pavao bio još naprosto „ban čitave Hrvatske", nova godina 1299. donijela mu lijepu jabuku, naime banovinu Bosnu. Već 7. travnja god. 1299. zove se on sam ponosito „gospodin Bosne". Nitko nije zabilježio, kako je Pavao postao gospodin Bosne (dominus Bosne), zato nam budi slobodno nagadjati.

Još god. 1287. bio je banom Bosne Prijezda (Priyezda), rodjak nekadanjega bana Matije Ninoslava. Prijezda je 8. svibnja pomenute godine boravio u župi Zemaljniku kod Vrbasa, te je s privolom velikaša i plemića svoje države upravo tu župu darovao svomu zetu Ladislavu, prvorodjenomu sinu bana Stjepana.[11] Darovnicu otčevu blagohotno prihvatiše sinovi bana Prijezde, po imenu: Stjepan, Prijezda i Vuk (Stephani, Priyezda i Vich),

kako se naročito u povelji spominje. Prva dva sina Stjepan i Prijezda naslijediše zatim otca u banskoj časti; dne 23. srpnja god. 1290. upravi papa Nikola IV. na „plemenite muževe Stjepana i Prijezdu (Brisde), bane bosanske", poslanicu, u kojoj im preporučivaše svoga legata Benevenuta. Upravo isti dan bijaše papa poslao jednako pismo „plemenitim muževima Pavlu banu, Jurju i Mladinu braći, knezovima Omiškim", kao i drugim hrvatskim velikašima.

Vjerojatno je, da je ban Stjepan, koji je zajedno s bratom svojim Prijezdom izmedju god. 1287. i 1290. obladao Bosnom, onaj isti Stjepan Kotroman, koji se bijaše oženio Jelisavom, kćerju srbskoga razkralja Stjepana Dragutina, i koji se obično smatra praotcem dinastije Kotromanića u Bosni. Ban Stjepan s pridjevkom Kotroman pokoravao se je izprva svome tastu, razkralju Stjepanu Dragutinu, koji je još od god. 1282. bio vojvodom Bosne i Mačve, Srijema, Biograda i Braničeva, i to tako, kao po prilici hrvatski ban hercegu čitave Slavonije. No izmedju god. 1290. i 1298. stupio je bosanski ban u srodstvo s hrvatskim banom Pavlom ili s kojim od njegove braće,[12] te se je valjda tom prigodom pridružio hrvatskomu banu Pavlu, koji se je na to namah prozvao „gospodinom Bosne." A nije ni nemoguće, da je hrvatski ban Pavao silom pokorio Bosnu ili koji njezin dio, pak se po ondašnjem običaju namah prozvao „gospodin Bosne".

Malo iza toga, što je ban Pavao postao „gospodin" Bosne, te se stao ponosito pisati „banus Croatie, Dalmatie et dominus Bosne" boravio je on 7. travnja god. 1299. u svome kaštelu Skradinu (in castro nostro Scardone) tik kraj varoši istoga imena. Uza nj bila njegova supruga, banica Ursula, s kojom se bijaše pred deset godina vjenčao; bilo uza nj jamačno i druge svojte, naročito sinova. Samo nekoga nije bilo, — naime njegove sestre Stane ili Stanislave. Ona se je, ne zna se zašto, već odavna uklonila svjetskoj vrevi i ništavilu, pak je pošla u samostan, da kao duvna služi i slavi Boga svoga. Stupila u red opa-

tica sv. Klare, kojih je samostan sv. Elizabete stajao uz obalu rijeke Krke nasuprot gradu Skradinu.

I bana Pavla, koji je u kratko vrijeme tako silno podigao vlast svoju i hiže svoje, zaokupile u taj čas pobožne misli. A podržavala to razpoloženje njegovo nježna mu druga, banica Ursa. Pa tako se zajedno sa suprugom dosjetio, da bi mu iza Boga i majke Božje trebalo zaštitnika i zagovornika, da bi mu trebalo izabrati „krsno ime“ za se i za svoje potomke. Odabrao za svoga „patrona i gospodina“ sv. Ivana Krstitelja, uz svetoga Nikolu najrazširenije krsno ime u našem narodu, te se zavjetovao, da će ga vazda štovati i slaviti. No ban Pavao sa suprugom svojom — evo u času sreće i napredka svoga — pomišljao i na grješnu dušu svoju, kao i na duše predja svojih, i tako odlučio učiniti zadušbinu. Sagradit će s temelja crkvu na čast svoga patrona sv. Ivana Krstitelja, a uz nju će podići i samostan blizu manastira duvna sv. Elizabete, u kojemu je draga sestra njegova Stanislava častna predstojnica. Novu crkvu sa samostanom predat će redu Franjevaca, pak će oni pjevati hvalospjeve i psalme svemožnomu Bogu za oproštenje grijeha njegovih, a za spas duše bana Pavla i dičnih predja njegovih.

Tako je postala zadušbina Bribirskih knezova: franjevački samostan i crkva sv. Ivana Krstitelja kod Skradina. No i u gradu Bribiru, u toj plemenšćini kneza Pavla, podigla se u to vrijeme ili već prije crkva sv. Marije, takodjer sa samostanom Franjevaca. I ta je crkva sv. Marije postala kasnije glasovita, jer su se u nju sahranjivali mrtvi ostatci Bribirskih knezova.

Ali ban Pavao pobrinuo se i za budućnost braće, koji će u samostanu sv. Ivana služiti Bogu. Nadario samostan obilato prostranim zemljama, vinogradima i vodenicama, što ih je pokupovao od skradinskih žitelja budi sam budi žena njegova Ursa. On daje jedan mlin, koji je kupio od skradinskoga gradjanina Ljubavca za 150 zlatnih dukata; taj je mlin upravo uz glasoviti slap rijeke

Krke na jednom grebenu tik do drugoga mlina, koji se zove Brzac. Zanimljiva je izprava, kojom je ban Pavao osigurao samostanu svoja darovanja. Iz nje saznajemo, da se je tada zemlja mjerila „šačicama“ (scachiçarum) po „mjeri hrvatskoj“ (mensura Charuatorum), da je tada bilo i slobodnih zemalja „po običaju ili po sloboštinama plemenitih Hrvata“ (more seu libertate nobilium Charuatorum). Čitava izprava odiše skroz hrvatskim duhom, premda je pisana latinskim riječima; suviše je ta izprava vrlo znamenita za mjestopis grada Skradina i njegove okolice.

Oduživ se Bogu, što mu je dosad udijelio svaku sreću i blagoslov, stao ban Pavao da uredjuje Bosnu. I u Bosni je kao u Hrvatskoj bilo knezova, koji su upravljali pojedinim oblastima i županama. Upravo na medji hrvatskoj sterala se naokolo Vrbasa od nekadanjih hrvatskih župa sastavljena oblast, zvana „Dolnji kraji“ (partes inferiores), u kojoj je tada bio knez neki Hrvatin, sin kneza Stjepana, a djed kasnijega silnoga vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Taj knez Hrvatin bio je u rodu ili svojti (consanguineus et cognatus) banu Pavlu i njegovoj braći, te je možda i doprinesao, da je Pavao nedavno postao „gospodin Bosne“. Bit će da su kneza Hrvatina mnogo salijetali njegovi protivnici, jer se on podaje u okrilje i zaštitu svojih rodjaka, knezova od Bribira, a ti ga opet preporučaju živo napuljskomu kralju Karlu II. I tako napuljski kralj 14. srpnja god. 1299. izdaje knezu Hrvatinu povelju, kojom mu utvrdjuje vlast u dolnjim krajima bosanskim. U povelji kaže se uz ino: „Obzirući se na čistoću vjernosti, kao i na drage, koristne i primljene službe, što su ih knez Hrvatin kao i njegovi sinovi i braća, rodjaci i svojaci plemenitih muževa Pavla, bana Hrvata, kano i braće njegove Jurja i Mladina, knezova dalmatinskih gradova, ljubljeni i vjerni naši, nama činili i sada još čine u poslu kraljevstva Ungarije . . . potvrdjujemo rečenomu Hrvatinu, sinovima i braći njegovoj Dolnje kraje zemlje bosanske, koje sada drže i posjeduju.“

Ban Pavao i braća njegova iztiču se sada svojim rodbinskim svezama na sve strane. Napuljski kralj Karlo II. zove ih rodjacima, knez Hrvatin u Bosni i knez Kurjak u Krbavi jesu im rodjaci ili bar svojaci. No Bribirski knezovi snuju još dalje rodbinske veze. U kolovozu god. 1300. desili se u Hrvatskoj poslanici Goričkoga kneza (comitis Goriciae) Henrika, sina onoga Alberta, koji bijaše god. 1286. u Divinu (Duino) zaručio svoju kćer Klaru sa sadanjim ugarsko-hrvatskim kraljem Andrijom III. No od tih zaruka ne bi ništa, jer se je Andrija poslije oženio kujavskom kneginjom Fenenom, te su se po svoj prilici poradi toga Gorički knezovi pridružili protivnicima njegovim. Kad su dakle poslanici Goričkih knezova boravili u Hrvatskoj, nastojaše ban Pavao, da se što tjesnije priljubi toj znamenitoj dinastiji. Dne 13. kolovoza god. 1300. utanačiše u Solinu „svijetli i velemožni muževi, gospodin Pavao ban Hrvata, brat njegov Juraj, i sin banov Mladin II. sa poslanicima svijetloga gospodina Henrika kneza Goričkoga a s privolom njegovog otca kneza Alberta i mladjega brata Alberta ugovor, po kojemu bi jednom Bribirski i Gorički knezovi postali rodjaci i svojaci. „Ako bi rečeni gospodin Pavao ban ili njegov brat Juraj, knez Dalmacije, ili gospodin knez Mladin, sin bana Pavla, tečajem budućih šest godina dobio zakonitu kćer, onda će se ona vjenčati s Rajnaldom, sinom spomenutoga kneza Henrika. Obratno, ako bi za to vrijeme knez Henrik dobio kćer, uzet će ju za ženu sin budi bana Pavla, budi kneza Jurja I., budi Mladena II. sina bana Pavla.“ Ban Pavao prisegao je tom prigodom svečano, da će se nepokolebivo držati toga ugovora. Svjedoci pak bijahu: krbavski biskup Mičislav, ninski potestat Vlčeta (banov rodjak), gospoda Juraj, Marko i Gregorije, plemeniti ljudi iz Bribira (od plemena Šubić), kastelan grada Počitelja Obrad, i napokon protonotar banov Radoslav.

Ovim ugovorom mislio je ban Pavao zajamčiti si prijateljstvo Goričkih knezova, te se osigurati i proti Mlet-

cima kao i proti Krčkim knezovima, ako bi kada došlo do okršaja u sjevernim stranama hrvatskoga kraljevstva.

(Bribirski knezovi dovedoše Karla Roberta u Hrvatsku.) U to je brat bana Pavla, knez Juraj I., neprestance radio i snovao u prilog pretendenta Karla Roberta, dakako svedjer u najboljem skladu i sporazumu s bratom i čitavim rodom svojim. Nastojanjem pape Bonifacija VIII. i kraljice Marije, a s pomoću Bribirskih knezova sticao je mladi Karlo Robert sve više privrženika u hrvatskim zemljama. Biskupi hrvatsko-dalmatinski bijahu gotovo svi za njega, tako i većina svjetovnih knezova; jedino primorski gradovi Dalmacije još se otimahu. No upravo tu radili su Bribirski knezovi svom snagom. Zato im napuljski kralj Karlo II. sa ženom Marijom dne 4. kolovoza god. 1299. izdade ponovno povelju, u kojoj potanko pripovijeda o velikim uslugama, koje su činili njemu i njegovima „plemeniti muževi ban Pavao, i braća njegova Juraj i Mladin, knezovi dalmatinskih gradova, njegovi ljubljeni rodjaci, svojaci i vjernici (dilectos consanguineos, affines et fideles nostros). Da bi njemu pribavili kraljevstvo ugarsko, „podnijeli su toliko neprijateljskih zasjeda i nasrtaja, težke nevolje, brige i potežkoće"; zato im on potvrdjuje sve gradove, kaštela, sela, zemlje i posjede u kraljevstvu Ugarske i Slavonije, u zemlji Hrvatskoj i Dalmaciji, sve kako im je prije darovao sin njegov Karlo Martel sa ljudima i vazalima, takodjer i njihovim potomcima obojega roda za sve vijeke (in feudum nobile). No zato traži od njih naročito jednu službu, da ga naime pomažu pri obrani njegovih prava na Ugarsku „proti neprijateljskim napadajima i zasjedama, kad god bude uztrebao, s obilatom vojskom (cum copioso exercitu), koliko je samo mogu skupiti".

Sad stadoše Bribirski knezovi činiti ozbiljne priprave, da jednom dovedu Karla Roberta. Brodovi i barke kneza Jurja krstarile neprestano izmedju Napulja i Hrvatske.

Njegov pouzdanik Prudencije od Barula dolazi s dvjema barkama u Napulj, te mu kralj Karlo dne 9. studenoga dozvoljava prolaz kroz sve luke svoga kraljevstva. No u to stadoše kneza Jurja na jedanput smetati Mletčani, koji su jamačno već tada slutili, što ih čeka, ako bi kada Anžuvinci sjeli na prijestolje ugarsko i hrvatsko.

Premda je knez Juraj bio god. 1294. utanačio mir s Mletcima na deset godina, čini se, da je već prije došlo do ponovnoga sukoba izmedju njih. Povod dadoše svakako Omišani, podanici Jurjevi, koji su opet počeli gusariti i robiti mletačke brodove i putnike. Dužd Petar Gradonigo jedva to dočekao. Proglasio mir od god. 1294. pogaženim, pak stao nemilo utjerivati globu i jamčevinu i od kneza i od dalmatinskih i hrvatskih primorskih obćina. Time je svakako mislio osujetiti ili bar otežčati dolazak Karla Roberta u hrvatske strane. Mora da su Mletci ljuto pritisnuli kneza Jurja, jer je on zatražio zaštite i pomoći u napuljskoga kralja. Na to je Karlo II. upravio duždu, vijeću i obćini mletačkoj 11. siječnja god. 1300. prilično odlučno pismo moleći ih, da ne diraju u kneza. „Prisiljeni smo, piše kralj da izkazujemo milost i sklonost prema knezu Jurju iz Hrvatske (de Crohacija), rodjaku kraljice naše supruge (consanguineum regine consortis nostre) . . . Hoćemo dakle da se znade, da je on podanik i vazal naše supruge i onoga od naše djece, koji se bude mjesto nje namjestio za kralja Ungarije, — pak za gradove, tvrdje, sela i podanike, što ih drži u hrvatskim stranama ili inače gdje u kraljevstvu Ungarije, on je nama i kraljici obvezan i pokoran. P o š t o d a k l e m i t o g a k n e z a k a o n a š e g a z a š t i ć u j e m o, s p r a v o m z a h t i j e v a m o, d a t a k o p o s t u p a j u s n j i m e i n a š i d r a g i p r i j a t e l j i. S toga iskrenost i prijateljstvo vaše od srca zaklinjemo, da s obzirom na nas imate rečenog kneza preporučena, — da njegove gradove, tvrdinje, sela, njegova imanja i podanike, što ih drži u Hrvatskoj, zaštićujete snagom prijaznosti kao naše, i da ne dopuštate,

da mu ma bio tko nanese kakovu nepravdu, nepriliku ili uvredu. Znajte, da ćemo pripisati i ubrojiti vama, što se god rečenomu knezu učini, i da ćemo vama biti to zahvalniji, što budete skloniji pomenutomu knezu". Isti dan upravo nalaže kralj svim službenicima kraljevine Napulja, da budu u prilog i pomoć knezu Jurju (dilectus miles et familiaris noster ac regine consortis nostre consanguineus et fidelis, comes Georgius de Croatia), koji obavlja poslove njegove te radi toga mora slati i primati poslanike po moru; osobito pak nalaže da njegovog pouzdanika Prudencija de Barolo puste sa dvije njegove barke ići, boraviti i vraćati se bez ikakve zapreke i smetanja, kuda samo hoće, i to kroz godinu dana.

Koncem siječnja ili početkom veljače g. 1300. pošao je sam knez Juraj u Napulj, da povede Karla Roberta preko mora. Mletčani su njegovo odsuće namah upotrebili, pak stali zahtijevati od dalmatinskih gradova, da im plate ustanovljenu globu za Omišane. Naročito počeli prijetiti Trogiru, da učini svoju dužnost. Trogirani zaklinjali ih, da bar počekaju, dok se knez Juraj povrati iz Napulja (usque ad comitis Georgii reditum de partibus Apulie), da će ih onda posve namiriti; ali Mletčani im 26. ožujka god. 1300. odgovoriše, da ne mogu dulje čekati, već neka što prije izplate globu mletačkomu knezu u Zadru, jer će inače zaplijeniti sve njihove stvari, koje bi god mogli naći u granicama svoje države.

Medjutim se Karlo Robert spremao na put. Priprave se otegnule još nekoliko mjeseci, a knez Juraj bio svedjer uza nj. Došli u to u Napulj i drugi velikaši duhovni i svjetovni iz Ugarske i Hrvatske, medju njima i Dujmo, knez Krka, Modruša, Vinodola i Gačke. Dne 6. svibnja odredjen bi Odon de Romania, da podje u Hrvatsku, pak da preuzme upravu jednoga kaštela (valjda Klisa), dok Karlo Robert stigne sa svojom družinom. Teda negda, skupivši i novaca i žita i dovoljne družine ostavi Karlo Robert poslije 28. srpnja Barlettu, te zaplovi morem prema

Hrvatskoj i Dalmaciji. Pratila ga lijepa družina napuljskih, ugarskih i hrvatskih velikaša, a svima na čelu knez Juraj, knez Dalmacije[13]. Hrvatski ljetopisac, suvremeni Miha Madije, koji boravi u Spljetu, zabilježio je dolazak Karla Roberta kratko i jezgrovito s ovo nekoliko riječi: „Ljeta Gospodnjega 1300. mjeseca kolovoza gospodin Karlo (Robert), unuk sicilskoga kralja, doplovi po moru na galijama u Spljet, gdje je ostao kroz mjesec dana ili gotovo dva". Kralja i njegovu pratnju od 150 konjanika dočekao svečano nadbiskup spljetski Petar, nekadanji dvorski kapelan kraljice Marije. I gradjani spljetski odavahu mu svaku poštu, ali ga ipak ne htjedoše priznati za kralja, jer bijahu prisegli vječitu vjeru kralju Andriji. No zato su to oduševljenije pozdravili Anžuvinca hrvatski knezovi, naročito ban Pavao, koji se pače podhvatio, da odvede mladoga kralja u stolicu Slavonije, u Zagreb, a odanle u samu Ugarsku.

Već u rujnu god. 1300. vodio je slavobitni ban Pavao svoga štićenika preko čitave Hrvatske i Slavonije u Zagreb. Tu se u to skupiše knezovi, župani i vlastela čitave hrvatske i slavonske zemlje, a s njima dodje i ostrogonski nadbiskup Gregorije, koji će Karla Roberta okruniti kraljevskim vijencem. Mladoga kralja nastaniše u dvorima magistra Ugrina, Puževa sina, veleposjednika i župana dubravačkoga. Iza toga obavila se u stolnoj crkvi sv. Stjepana rijedka slava, kakve Zagreb nije nikad prije ni kasnije vidio: nadbiskup Gregorije pomazao i krunio Karla Roberta za kralja.

Čudno je bilo kralju Andriji III. pri duši, kad mu stigoše glasi, što se to zbilo u Zagrebu gradu. Udario bolan u jadikovke na papu, a onda podigao kuku i motiku u Ugarskoj da otjera izabranika Bribirskih knezova. Ali sred priprava za rat stiže ga nagla smrt 14. siječnja god. 1301. Neki dalmatinski gradovi, na čelu im Trogir, ne htjedoše ni sada (god. 1301. i 1302.) priznati Karla Roberta za kralja, već njihovi notari pisahu u javnim izpravama „za ne-

popunjenoga kraljevstva" (regno vacante). U kolovozu god. 1303. dodje medjutim u Trogir magistar Lovrinac, vikar spljetskoga nadbiskupa, te dne 21. kolovoza zaprijeti u stolnoj crkvi sv. Lovrinca u ime pape i nadbiskupa spljetskoga crkvenim izobćenjem, ako ne bi bilježnici u izpravama spominjali ime kralja ugarskoga (i hrvatskoga). Na to zaključi vijeće, da se to čini. I tako god. 1303. i dalmatinske obćine priznaše Karla Roberta za kralja.

(Ban Pavao kao starješina Bribirskih knezova god. 1300.—1305.). Novi kralj ugarski i hrvatski Karlo Robert kroz mnogo je godina vodio težku i upornu borbu, da učvrsti svoje vladanje u Ugarskoj. Bilo mu se boriti i s takmacima za prijestolje, naročito s češkim kraljem Većeslavom II., i bavarskim vojvodom Otonom; a onda opet s premoćnim velikašima. A sam je bio tada još nejačak, ne navršiv ni jedanaest godina.

Dok je u Ugarskoj upravo bjesnila borba izmedju protukralja, u Hrvatskoj je bio mir: ta njom je ravnala krepka ruka bana Pavla. I zaista je ban Pavao u ono vrijeme bio kao kakva krunjena glava, kao pravi suveren. Dalmatinski gradovi spominjali su doduše od god. 1303. u svojim izpravama „kralja Karla"; ali u Hrvatskoj, Bosni i Humu znalo se samo za Pavla, bana „svih Hrvata i gospodara Bosne".

Uz bana Pavla utjecali su bitno u javni život i njegova braća, knez Juraj I. kao knez „primorskih gradova Dalmacije" i Mladin I., mnogogodišnji knez Spljeta. Poslije god. 1300. izlaze na vidjelo i sinovi bana Pavla: prvorodjenac Mladin II., zatim Juraj II., Pavao II. i Gregorije II. No i braća i sinovi štuju i pokoravaju se gotovo slijepo banu Pavlu: sinovi svomu rodjenomu otcu, a braća kao starješini (maior et senior, atque pater) roda Bribirskih knezova i čitavoga plemena Šubića. Kao kućni starješina odredjuje ban Pavao braći i sinovima ne samo zemlje i posjede, ne samo časti i dohodke, nego i zadatke i poslove, koje moraju vršiti. Dok mu braća vrše

vlast u primorju i u dalmatinskim gradovima, to je sinovima namijenio najnoviju tečevinu svoju, te ih je imenovao knezovima Triju polja, Hlivna i Cetinske župe.[14] Tako se hiža Bribirskih knezova na početku 14. stoljeća prikazuje kao prava hrvatska zadruga, u kojoj drži red i stegu brižni i obzirni domaćin, za moć i slavu svoga roda zabrinuti ban Pavao. Stolujući 2. veljače god. 1301. opet u svojemu milomu kaštelu Skradinu, Pavao, ban Hrvata, zajedno sa braćom Jurjem i Mladinom, knezovima dalmatinskih gradova, kao i sa sinovima svojim Mladinom, Jurjem, Pavlom i Gregorijem, knezovima triju polja, Hlivna i Cetine — izdaje povelju svome milomu rodjaku Hrvatinu, sinu Stjepanovu (filius condam Stephani) i knezu Dolnjih krajeva bosanskih, kojom mu obećaje, da će poradi njegovih velikih i vjernih služba vazda štititi njega i njegove baštinike, te braniti njihove zemlje i posjede od svakoga. Čini se, da je tada knezu Hrvatinu bilo tijesno, možda ga je salijetao bosanski ban, a možda tko drugi — kada ban Pavao uzima njega, njegovu braću i potomke u svoju moćnu zaštitu!

Upravo po povelji, izdanoj knezu Hrvatinu, naslućujemo, da je u Bosni godine 1301. bilo svakakih nereda. Ban Pavao, da stane na put svim neprilikama, podijeli u tom banovinu Bosnu svomu mladjemu bratu Mladinu I., koji je doslije kroz mnogo godina (1278.—1301.) bio knez grada Spljeta. Šta se je zgodilo s dosadanjim bosanskim banom Stjepanom Kotromanom, ne može se znati; moguće da je ban Pavao kao „gospodin Bosne“ namjestio brata svoga u Bosni, da bi uspješnije mogao svladati patarene i njihove privrženike, koje je zaludo suzbijao srbski razkralj Stjepan Dragutin sa svojim zetom, bosanskim banom Stjepanom Kotromanom. Ta veliki ban Pavao živio je u dobrom prijateljstvu i sa srbskim vladarima, paće u jednoj izpravi od god. 1308. spominje se izrijekom, da je jednom zgodom pošao u pohode raškomu (srbskomu kralju[15]. Mladin I., čini se, nastupio je namah bansku

čast, jer već 4. lipnja god. 1302. izdaje u Otuči (in Hocucha) povelju svojim dosad vjernim podanicima Splješanima, kojom je njima s obzirom na njihovu vjernu službu podijelio povlasticu, da njihovi trgovci smiju slobodno obilaziti „po čitavom njegovom vladanju u Hrvatskoj i Bosni" (per universum dominium nostrum Chroatiae et Boznae), pak svagdje kupovati, prodavati, robu donositi i odnositi". U toj povelji zove se Mladin „bosanski ban", te dodaje: „pošto naš bosanski pečat još nije dogotovljen, to smo ovo pismo (podkrijepili) starim našim pečatom".

Dok je ovako ban Pavao povjerio Mladinu I. banovinu Bosnu, da suzbija patarene, zadavaše mu velikih briga brat Juraj I., knez primorskih gradova u Dalmaciji. U svome slavodobiću, što je doveo Karla Roberta preko mora, knez se je Juraj gotovo pomamio, te stao haračiti po jadranskom moru. Omišani, njegovi podanici, primiše se opet staroga zanata, pak počeli gusariti. Sad bi udarali na brodove ostalih dalmatinskih gradova, sad na mletačke trgovce, sad bi se zalijetali sve do primorja južne Italije, te plijenili napuljske podanike. I tako se zgodi, da su podanici kneza Jurja robili i plijenili podanike njegovih napuljskih rodjaka. Naročito su stradali žitelji mjesta Ortone. Knez Juraj I. kao da je bio s time sporazuman, pošto je on sam od žitelja Ortone tražio neku vrst danka za to, da bi smjeli slobodno ploviti i trgovati na jadranskom moru[16].

Silno se nezadovoljstvo poradi toga gusarenja porodi proti knezu Jurju. Medjutim je on nekako primirio i dalmatinske gradove, svoje podanike, a i napuljskoga kralja, svoga rodjaka. Ali Mletčani ne htjedoše se pogadjati ni smiriti. Oni izjaviše, da je mir od godine 1294., utanačen na deset godina, pogažen od kneza Jurja i njegovih Omišana, pak stadoše odlučno zahtijevati od dalmatinskih gradova, da plate ugovorenu globu. Bilo je to tečajem godina 1301. i 1302., da su zaista Trogir, Šibenik

i Spljet stali odplaćivati zajamčene svote. Već u rujnu god. 1301. desio u Mletcima poslanik grada Trogira, po imenu Matija Lučić, pak obećao i pismom utvrdio, da će obćina od zajamčenih 3000 denara kroz nekoliko godina odplaćivati svakoga Božića po 750 denara do konačne izplate. Za Spljet preuzeše 14. studenoga god. 1301. jamstvo neki Mletčani, a medju njima i spljetski potestat, Romej Quirini. Najteže je bilo Šibeniku, koji je morao platiti 5000 denara. I on je počeo odplaćivati god. 1302., te je posljednjih 800 denara platio tek 26. listopada g. 1308.

Upravo te neprilike ozlojedile su silno i dalmatinske obćine i bana Pavla. Nije zato ni čudo, što je napokon i knez Juraj I. stao na to pomišljati, da se svega okani i ode u svijet. Bilo je možda i razmirica s bratom banom, jer je knez Juraj stao o tom raditi, da ostavi domovinu te se preseli u Mletke. Obćina je mletačka zaista 26. srpnja god. 1302. dozvolila knezu Jurju, da smije sa svojom porodicom, družinom i stvarima doći u Mletke i ondje ostati kroz godinu dana.

Da li je knez Juraj pošao u Mletke, ne znamo; no izvjestno je, da je 4. srpnja god. 1303. bio u Klisu. Juraj I. Bribirski, knez dalmatinskih primorskih gradova, boravi tada u Klisu u svojoj komori (in camera domini comitis), pak izdaje Trogiranima potvrdu, da je zemljište Podmorje na medji spljetsko-trogirskoj nekad primio od njih na uživanje i nalaže, da se ta svojina njihova imade njima povratiti poslije smrti (post obitum) njegove. Očito je, da je tada knez Juraj mislio na smrt, koja ga je nekako u ono vrijeme i zadesila.

Osim smrti brata Jurja I. stigao je bana Pavla godine 1303. još jedan udarac. Umrla mu 5. listopada vjerna druga, supruga Ursa. Ljetopisac zabilježio je njezinu smrt ovim riječima: A. D. 1303. die V. octobris obiit magnifica domina Ursa, inclita Croatorum banissa (..... umrla je velemožna gospodja Ursa, slavna banica Hrvata).

Za brata Jurja I. našao je ban Pavao lako zamjenu. Ta bila su u njega četiri junačka sina, sve krepki mladići ili mladi muževi. Mjesto brata Jurja uzvisi ban na čast kneza Dalmacije svoga sina Jurja II., koji se već godine 1303. spominje u izpravama grada Spljeta i Trogira. Njemu je povjerio i grad Omiš, kao i brigu, da zadržaje Omišane od gusarenja. Juraj II. vršio već g. 1304. svoju vlast. Ban Pavao kao zaštitnik vitezova Božjaka u Vrani, darovao njima neki otok kod Zadra. Sada je knez Juraj II. nastojao skloniti Božjake, da bi taj otok zamijenili s kaštelom Ljubom, na što je prior vranski doduše pristao, ali nije potvrdio magistar (meštar) toga reda u Hrvatskoj.

Težko je banu Pavlu bilo zaboraviti na suprugu Ursu, koja je s njime dijelila dobro i zlo kroz petnaest godina. Da bi se njezinoj uspomeni odužio, činio je opet zadušbine, a naročito dijelio milosti crkvi i samostanu sv. Ivana Krstitelja, koji bijaše s njom zajedno zasnovao U veljači god. 1304. desili su se oko bana Pavla u Skradinu najznamenitiji tada velikaši hrvatski, kao knez Nelipić od Knina, sin pokojnoga Jurja Isanova, i krbavski knez Budislav, sin pokojnoga banovog rodjaka, kneza Kurjaka. Bilo je nedvojbeno i drugih knezova, koji se poimence ne spominju. Od duhovnih dostojanstvenika bio je uz bana skradinski biskup Damjan. Ovom prigodom dodjoše pred bana plemeniti gradjani varoši Skradina (civitatis Scardonae), na čelu im Ljubavac (Lubavac filius condam Bartodruzzi), pak zamoliše bana, da ih kao gospodar kaštela Skradina (ad castrum) oprosti svih davaka i služba, što su ih dosad morali davati i činiti, a oni će mu za to plaćati godišnji dohodak. Ban povjeri svome prokuratoru Purćiji, sinu Strezimirovu (Strojmirovu), da se pogadja sa Skradinjanima. Oni biše oslobodjeni svih dosadanjih tegotnih služba, što su ih morali činiti za kašteo (vigilias seu custodias servare, vineas et terras colere, et aquam portare, itinera et alia servitia

consueta facere), ali moradoše za sva vremena obećati godišnji dohodak od 2000 libara; nadalje biše riješeni svih dosadanjih davaka (pro pedagio portarum civitatis, pro piscaria, pro macello et pro arboragio portus et pro transitu barchanei) za popriječni godišnji dohodak od 600 libara mletačkih mališa. Još se gradjani obvezaše, da će svake godine četiri put na četiri barke (vulgariter dictas bastassizzas) dovesti drva za samostan koludrica sv. Elizabete, u kojemu je bila načelnica banova sestra Stanislava, ali pod pogodbu, da se ban prije pogodi i naravna s nekim gradjanima, od kojih je on zajedno sa ženom Ursom kupio zemljišta za 3000 libara. Ovim načinom biše Skradinjani za godišnji dohodak od 2600 libara oslobodjeni svih dosadanjih davaka i služba, što su ih morali činiti kao nekadanji podanici kaštela Skradina (castri Scardonae), te postadoše slobodni i pravi gradjani (esse liberi et frui libertatibus civilibus). O tom bi sastavljena i izprava, kojoj su svjedoci biskup skradinski, knez Nelipić i knez Budislav.[17]

U tom kao da su se iznova rodile smutnje u banovini Bosni, jer ban Pavao dne 30. ožujka god. 1304. u Spljetu u samostanu Franjevaca izdaje povelju knezu Hrvatinu, gospodaru Dolnjih krajeva bosanskih, kao i njegovoj braći i sinovima. Ban Hrvata Pavao sa svojim bratom Mladinom I., banom bosanskim, sinom Mladinom II., knezom triju polja i čitave Humske zemlje, nadalje sa sinovima Jurjem II., spljetskim knezom, knezovima Pavlom II. i Gregorijem II. pod prisegom obećaje, da će kneza Hrvatina, njegovu braću i sinove vazda iskrenom ljubavi ljubiti i odlikovati, a da ne će ni sam ni po svojim sinovima posjede njihove otimati niti ih umanjivati. Zato nalaže Pavao kao starješina svoje hiže i kao otac svojih sinova pod kaznom prokletstva tako banu bosanskomu Mladinu I. kao i svojim sinovima, da sve, što je on knezu Hrvatinu obećao, podpuno i nepovrijedjeno obdržavaju.[18]

Očito je, da je u taj par bilo žestokih razmirica izmedju bana Mladina I. i kneza Hrvatina. Knez Hrvatin

bio je valjda pataren kao i potomci njegovi, pak je došlo do sukoba s banom Mladinom, koji je progonio patarensku vjeru i njezine privrženike. No sve se te borbe svršiše tako, da je napokon mjeseca lipnja god. 1304. poginuo ban Mladin. Domaći jedan ljetopisac javlja: 1304. ... mensis Junii interfecerunt dominum Mladinum banum Bos(nensem) heretici infideles... (umoriše gospodina Mladina bana bosanskoga nevjerni krivovjerci).

Tako izgubi ban Pavao u kratko vrijeme i drugoga brata svoga. Izvori nam doduše ne javljaju, ali nema sumnje, da je ban Pavao osvetio smrt Mladinovu, te tom prigodom valjda obladao čitavom Bosnom. U jednoj povelji od god. 1305., koju je ban Pavao izdao u Skradinu, zove se on prvi put „gospodin čitave Bosne“ (totius Bosne dominus). Ali on ne vladaše njom sam, već kao „gospodin“ dade joj za bana prvorodjenog sina svoga Mladina II., koji je dosad i onako bio knez Huma i triju polja. Tako je negdje izmedju god. 1304. i 1308. Mladin II. postao banom Bosne i sviju oblasti u zaledju hrvatskoga kraljevstva. U isto vrijeme stupi u javni život treći sin banov Pavao II., kojega Splječani god. 1305. izabraše svojim knezom. Tako je ban Pavao nakon smrti svoje braće uzeo za svoje pomagače svoje sinove: prvorodjenac Mladen II. bio ban Bosne i knez Huma, Juraj II. zamijenio strica Jurja I. kao „knez primorskih gradova Dalmacije“, a Pavao II. postao knezom u gradu Spljetu. Da li je i četvrti sin Gregorije II. već tada obnašao koju čast, nije izvjestno; moguće da je bio knezom u gradu Šibeniku.

Ne zna se, šta je ban Pavao god. 1301.—1305. radio, da utvrdi vladanje kralja Karla Roberta u Ugarskoj. Spominje se samo, da je vazda bio u tijesnoj svezi i prijateljstvu s napuljskim dvorom, koji ga je svedjer smatrao glavnim pobornikom Anžuvinaca. Dne 17. srpnja god. 1302. doznačio je napuljski kralj banu Pavlu s obzirom na njegove osobite usluge godišnju penziju od 100

uncija zlata; u kolovozu god. 1303. promijenila se penzija tako, da ban dobiva svake godine mjesto 100 uncija zlata po 1000 salma žita. Napokon u lipnju god. 1304. radilo se o tome, da ban Pavao, koji je bio u pohode srbskomu kralju, dodje posjetiti i napuljski dvor. U to ime izdade 2. lipnja napuljski kralj banu „slobodno pismo", da može bez zapreke doći u Napulj, ondje boraviti i opet se po volji povratiti. No ne spominje se, da bi ban bio zaista pošao u Napulj; pomele mu račune možda smutnje u Bosni i smrt brata Mladina I.

(Ban Pavao dobiva Bag i dariva Rab.) Radeći za kralja Karla Roberta obnavljao je Pavao i bansku vlast u Hrvatskoj. Pošto je pak po darovnicama kralja Andrije III. i Karla II. bila banska čast podijeljena Bribirskim knezovima kao nasljedna baština za sva vremena, nije Pavlu bilo težko snovati o tome, da svojoj dinastiji pribavi gotovo kraljevsku vlast i ugled u banovini primorskoj ili u kraljevini Hrvatskoj i Dalmaciji. Činilo se pače, da će naskoro uz Anžuvince u Ugarskoj vladati Bribirci u Hrvatskoj, gdje će samo počasti radi spominjati ime Karla Roberta.

Ban Pavao znao je dobro, da sve, što učini za uzvišenje banske časti i vlasti, čini za uzvišenje svoje vlastite krvi. Ne ćemo se zato čuditi, kad sada nastoji, da se digne nad druge knezove hrvatske, naročito nad Nelipiće i Kurjakoviće. No on snuje i oko toga, da skuči slobodna plemena hrvatska i da im oduzme sva utvrdjena mjesta u Hrvatskoj. Zadru na sjeveru, na južnom obronku Velebita a uz more bila od davnine hrvatska župa Podgorje (iuppa sub Alpibus), koja se je sterala nasuprot otoku Pagu od Jablanca sve do Obrovca na Zrmanji. U toj je župi nastavalo znamenito pleme Tugomerići, koji su se odanle razširili i po susjednim otocima: Pagu, Rabu i Krku. Glavni branik plemena i župe Podgorja bio je od starine utvrdjeni grad Bag (danas Karlobag; latinski u srednjemu vijeku Scrisia, Scripsalea, Scrissalea), koji je

gospodovao ne samo župi, nego i susjednim otocima. Ban Pavao, nastojeći i u onim krajevima utvrditi svoju vlast, skloni pleme Tugomerića silom ili milom, te mu ono ustupi svoj župni grad. On namjesti namah u njemu kneza Stojana, koji je u njegovo ime upravljao gradom i pobirao „trgovinu".[19]

Odkad je ban Pavle obladao tvrdim Bagom, stao je utjecati življe u poslove susjednih otoka, koji su tada bili u mletačkoj vlasti. Grad Rab na otoku istoga imena bio je tada posve uredjen po načinu ostalih mletačkih gradova; tadanji knez rabski Marko Michieli plaćao je godine 1306. i 1307. mletačkoj obćini svaki put po 170 denara za regalija (pro regalia dicti comitatus). Grad Rab sa svojim knezom mora da je tada banu Pavlu činio osobitih usluga, pošto mu je on 4. siječnja god. 1307. u Skradinu izdao dvije povelje, kojima mu gotovo kao suvereni vladar daje razne sloboštine i pravice u svojoj banovini. Izvornici obiju povelja čuvaju se u zemaljskom arkivu u Zagrebu, te su dragocjena uspomena na bana Pavla i njegovo banovanje.

U jednoj povelji govori ban ovako: „Mi Pavao ban Hrvata i gospodin Bosne. Dajemo na znanje svima, kojih se tiče, ovim pismom, kako smo, — promatrajući iskreno prijateljstvo i čistu ljubav, koju odlični gospodin Marko Michieli, častni knez Rabljana, naš prisni i osobiti prijatelj, zajedno s obćinom, plemićima i svima ljudima toga grada vazda gojiše i neprekidno goje prema nama i našoj banovini, — htjeli, odredili i iz posebne ljubavi dopustili, da svi gradjani Raba taj i drugi put sada i vazda smiju po čitavom vladanju našemu i banovini (per totum dominium nostrum et banatum), kao i po svima stranama kneza Kurjaka, našega dragoga i vjernoga rodjaka (per omnes partes Curiazii comitis) slobodno, mirno i neograničeno prolaziti, boraviti, vraćati se, te u ma kojem pazaru ili trgu kupovati i prodavati bez ikoje carine, danka ili trgovine, već da uživaju podpunu i svako-

vrstnu slobodu i sigurnost. Podjedno nalažemo i tvrdo zapovijedamo ovim listom svim gradščicima (castellanis), županima, službenicima, plemićima i ostalim našim vjernima, da sve Rabljane, velike i male, koji dolaze i odilaze iz našega vladanja, drže za preporučene, te da postupaju s njima dobrohotno, prijateljski i častno; da im ne čine ni koju štetu, težkoću ili nepriliku, ako ne će uvrijediti nas i za sve vijeke našu nemilost na se svaliti. A da ova naša izkazana milost bude u svemu vjere dostojna, izdasmo ovaj naš list podkrijepljen našim pečatom. Dano u Skradinu 4. siječnja ljeta Gospodnjih 1307."

U drugoj povelji opet čitamo, kako je „Pavao ban Hrvata i gospodin Bosne" na zahtjev kneza rabskoga Marka Michiela, kao i sudaca, vijećnika i svih (žitelja) toga grada potvrdio za se i za svoje nasljednike Rabljanima „sve posjede, pašnjake i travnike, što ih imadu u našemu vladanju" (in nostro dominio), pošto je to njima već zajamčeno kraljevskim i banskim poveljama tako glede grada Jablanca (de castro Jablanac = Jablanich) kao i glede drugih (mjesta). Na ovoj izvornoj povelji visi i pečat od voska, na kojemu se razabira grb bana Pavla (orlovo krilo u štitu s kacigom) i napis: S(igillum) Pauli Breberii comitis tocius Sclavonie b(ani) = pečat Bribirskoga kneza Pavla, bana čitave Slavonije.

Obje znamenite povelje prikazuju bana Pavla na visini njegove moći i sjaja. Kralju nema u njima ni spomena, kao da ga nema. Ban zove čitavu Hrvatsku i Dalmaciju „svojim vladanjem" ili „gospoštijom", a banovinu „našom". Jedno samo još manjka, da bi naime poput kralja spominjao godine vladanja ili banovanja svoga. Ban izdaje povelju tudjim podanicima, koje nagradjuje radi prijateljstva i ljubavi prema njemu — banu. Tolike samosvijesti i gordosti ne odavaju ni sve kraljevske povelje, a kamo li povelje dosadanjih bana, zvali se oni i „bani čitave Slavonije".

(Borbe s Trogirom god. 1308.). Borba Karla Roberta u Ugarskoj s protukraljima primicala se kraju, te se je

činilo, da će mladi kralj ostati naskoro pobjednikom. U to je i papa Klement V. poslao preko mora svoga zasebnoga legata, kardinala Gentila de Montefiori, da drugiput okruni Karla Roberta. Gentil izkrcao se 2. srpnja godine 1308. u Spljetu, gdje bi slavno primljen. Okupili se oko njega svi privrženici Karla Roberta, medju njima i ban Pavao. Spremao se ban valjda, da podje s kardinalom u Ugarsku, kad se u tom zavadi s gradom Trogirom.

Ne zna se točno razlog, zašto je planula borba izmedju bana i Trogirana. Čini se, da je neskladu mnogo doprinesao banov sin Juraj II., knez primorskih gradova Dalmacije. Bit će i to, što ban nije iza smrti svoga brata Jurja I. htio vratiti Trogiru zemlju Podmorje. Već 29. svibnja god. 1308. šalju Trogirani dva poslanika k banu, da mu preporuče njihove pravice i da ih ma s kojih razloga nekrive ne uznemiruje. Malo zatim izdao ban neki nalog žiteljima trogirskih sela, za koji su Trogirani mislili, da je neobičan, te da ga seljaci ne moraju izvršiti. U lipnju šalju se poslanici u Skradin gospodinu banu s molbom, da se okani prijetnja i on i sin njegov Juraj. Nekoliko dana iza toga nude već Trogirani banu 50, pače i 100 maraka srebra za sve povrede i štete, koje su učinili njemu i sinu mu Jurju. Ban medjutim traži 1104 libre odštete, na što je Trogir spreman dati 200. Tek zadnjih dana mjeseca srpnja (18.—29.), pošto su bana ublažili darom (vinom), njegovu sestru kneginju obskrbili živežem, a sina mu Jurja II. izabrali kapetanom obćine s godišnjom plaćom od 500 libara, podje poslanicima za rukom utanačiti mir. Na to izdade „Pavao ban Hrvata i gospodin Bosne, zajedno sa sinom svojim Jurjem, knezom gradova dalmatinskih, kao i s drugim sinovima“ u kotaru grada Nina blizu crkve sv. Kristofora 5. kolovoza god. 1308. povelju, kojom velikodušno oprosti Trogiranima sve štete, koje mu bijahu nanijeli za posljednje razmirice. U povelji govori ban, da se rado spominje vjernih služba, što su ih Trogirani učinili njemu u njegovim poslovima, i radi

tih dobrih djela ne će on osvećivati se njima radi počinjenih mu nepravda i šteta. On im radije oprašta, on voli dijeliti milosti nego kazniti, ali traži podjedno od Trogirana, da poprave, što su mu zla učinili. On im oprašta, što su mu kroz dvije godine otimali ljetinu u Podmorju, on će ih pomilovati, što su mu ubili vjerne službenike, po imenu Toljena Stučevića (Stuchievig) i sina njegovog Skoronju, i Stanoja, brata Purćije. No zato će oni platiti krvninu potomcima ubijenih, i to novcem. Zato predlaže, da se povjeri njegovomu sinu banu Mladinu II. i zadarskomu gradjaninu Madiju Varikaši, da ustanove krvninu za ubijene ljude njegove. Za Stanoja neka odredi potestat grada Trogira, kako da se namire njegovi baštinici. Iz te povelje razabiramo, da su Trogirani mnogo skrivili plemenitomu banu, koji im je napokon sve veledušno oprostio.

Banu Pavlu bilo je u ono vrijeme mnogo stalo, da žive u najboljem miru i skladu s gradovima Dalmacije. Upravo stoga poštedio je i Trogirane. Pače i sa Zadranima, koji su tada priznavali mletačku vlast, ban je Pavao vrlo rado drugovao, te im je bio dobar prijatelj i pomoćnik. Kako je Bribirska župa bila blizu Zadra, to je bilo više puta spora izmedju žitelja zadarskih i bribirskih radi zemalja, te su pruće se stranke često dolazile u Skradin na sud k banu Pavlu. To nije bilo mletačkoj obćini nimalo drago; ona je pače jednom nekomu zadarskomu gradjaninu zaprijetila globom od tisuću libara, ako bi se usudio poći u Skradin banu na sud. No sve to nije mnogo hasnilo. Ban Pavao sticao je u gradu Zadru sve više prijatelja i privrženika. Tako je sve proti zabrani neki zadarski gradjanin Lompre de Zevalello došao u Skradin banu Pavlu, kad je vodio parnicu s braćom Slavogostom i Gregorijem iz Bribira radi neke zemlje. Radi toga je pomenuti Lompre još u travnju god. 1309. imao velikih neprilika.

(Ban Pavao obladao Zadrom god. 1311.). U lipnju godine 1309. bilo je u Budimu veliko slavlje. Dne 15 lipnja

krunio se naime po drugi put slavodobitni Karlo Robert za kralja. Osim papinskoga legata Gentila bila je tu na okupu sva sila duhovne i svjetovne gospode. No bana hrvatskih nije bilo: slavonskoga bana Henrika zastupao je neki ugarski biskup, a „Pavla, bana Hrvata i gospodina Bosne", zamjenjivao je spljetski nadbiskup. Ta ban Pavao bio je kolovodja, kad su pred devet godina Karla Roberta krunili u Zagrebu.

No još je drugi razlog, što ban Pavao nije došao na krunisanje u Budim. On je u to vrijeme stao snovati, kako da iznenadi svoga kralja novom jabukom — gradom Zadrom. Ban Pavao bijaše obnovio kraljevstvo hrvatsko u obsegu, kako nije bilo od vremena narodnih kraljeva: vlast Pavlova sterala se od Kvarnera na jug do Neretve, i od mora na iztok do Drine. Njemu se pokoravala čitava Hrvatska, Dalmacija, Bosna i Humska zemlja. Jedno ga je samo smetalo: grad Zadar, taj biser dalmatinskih gradova, čamio je još svedjer u vlasti mletačkoj. A čamio je zaista u ljutoj bijedi, jer su ga Mletci iza godine 1202. nemilo stisli, oduzevši mu sve stare povlastice i sloboštine, učinivši ga od saveznika podanikom. Primao je kneza i njegove savjetnike iz Mletaka, koje bi mu dužd poslao, birao je nadbiskupa Mletčanina, koji je bio pokoran patrijarhi mletačkomu, a suviše je plaćao i danak od 150 perpera na godinu. U gradu bila je posada mletačka, dok su Zadrani opet služili u mletačkoj vojsci. Napokon su svi Zadrani, koji su navršili 14. godinu, morali priseći vjernost mletačkomu duždu. Kraj takih prilika nije čudo, da su ponositi Zadrani već odavna bili nezadovoljni s mletačkim vladanjem. Da bi ih posve razstavili od Hrvata i Hrvatske, koja je počinjala tik izpod zidina grada, bijahu Mletčani još godine 1273. odredili, da se Zadrani ne smiju ženiti s Hrvaticama. Ako bi ipak koji Zadranin udavao svoju kćer za Hrvata, gubila je ona sva nasljedna prava na baštinu svojih roditelja u Zadru i njegovom kotaru.

Zadrani su dakle već odavno mislili na to, da se odmetnu od Mletaka. Sad se je činilo, da će im se želja izpuniti. Mletačka se je obćina naime ljuto zavadila s papom Klementom V. radi grada Ferrare, koji je ona htjela pokoriti svojoj vlasti, dok ga je papa svojatao kao papinsko leno. Kad su na to Mletci silom pokušali predobiti Ferraru, diže Klement V. na njih vojsku, a uza to ih kazni (bulama od god. 1308. i 1309.) crkvenim prokletstvom i interdiktom, pače riješi sve podanike njihove prisege vjernosti, koju su položili duždu Petru Gradonigu. Sad se sve diglo na Mletke: u Italiji, Francuzkoj i Englezkoj stadoše privrženici papini otimati i plijeniti dobra i brodove njihove. Pače se skupila i križarska vojska, koja ih je silom iztjerala iz Ferrare, tako da su napokon pokorno stali moliti papu za milost. Borbi s papom pridruži se još buna u samim Mletcima, koju je pokrenuo Bajamonte Tiepolo, rodjak bana Pavla, pošto je jedna kneginja Bribirska bila udata za jednoga člana te porodice. S pomoću onih porodica, koje su bile ozlojedjene, što je mletačko vijeće god. 1297. odredilo zatvor velikoga vijeća (serrata del gran consiglio), odluči Bajamonte Tiepolo zbaciti dužda i sebe nametnuti za gospodara obćine. Dne 15. lipnja god. 1310. planu za burne noći gradjanska borba u samom gradu. Urotnici biše doduše svladani i razpršeni, ali u puku je dulje vrijeme vrjelo, tako da je uslijed toga snaga obćine malaksala.[20] Sam Bajamonte Tiepolo pobježe u Hrvatsku, gdje je jamačno našao utočište kod Bribirskih knezova.

Nezadovoljstvo Zadrana, borba s papom Klementom V. i urota Bajamonta Tiepola, sve to dodje banu Pavlu u najzgodniji čas, da izvede svoju osnovu. Već na početku godine 1310. obilazi on neprestano oko Zadra i zadržava se u okolici njegovoj više nego obično. Dužd mletački zapovijeda zato zadarskomu knezu 30. ožujka, neka ne ostavlja gradska vrata do kasne noći otvorena, a ključe neka sam drži i čuva. No ban ostao i dalje pred gradom;

te duždu 5. svibnja opet opomenuo zadarskoga kneza, da bude na oprezu radi bana Pavla, koji već dugo ondje stoji. Jamačno je ban tada poticao gradjane na bunu, spreman da im namah priteče u pomoć, kad bi mu se odazvali. Mletačko je vijeće bilo u velikom strahu, te je izabralo namah odbor od petnaest lica, koji će biti svedjer na okupu i budno motriti sve, što se dogadja oko Zadra.

No godina 1310. prodje ipak mirno. Još 15. svibnja dozvoliše Mletčani svomu knezu u Zadru, da smije banu Pavlu pokloniti dar, pak i sam od bana dar primiti. Pače i svete moći, koje bijahu Zadrani uzeli Božjacima u Vrani, te ih sahranili u svomu gradu, vratiše oni 4. lipnja na zahtjev bana, pošto je papinski poslanik Gentilis potvrdio, da je ban Pavao poglavar i zaštitnik crkve sv. Jurja u Vrani, i da po nalogu papinom upravlja i čuva imanja netom ukinutoga vitežkoga reda Božjačkoga.

Tek god. 1311. zgodi se ono, što je ban Pavao već dulje vrijeme spremao. U Zadru je bio knezom Mletčanom Mihajlo Mauroceno (Morosini), a savjetnici njegovi Ivan Justinijan i Marko Dandulo. Dne 6. ožujka planu u Zadru buna. Buntovnici uhvatiše kneza i oba savjetnika, jednako zarobiše i mletačku posadu u tvrdji, te ju ili posjekoše ili u tamnice pobacaše. I oba savjetnika utamničiše; jedini knez Mihajlo spasi se u Mletke. Neki naime plemići zadarski, skloni mletačkoj obćini, izbaviše ga iz zatvora i sakriše ga u kući plemića Saladina; ondje ga obukoše u redovničke haljine, te ga pustiše iz grada. U Mletcima se poradi toga ljuto zabrinuše. Veliko vijeće izabere već 11. ožujka zaseban odbor, da se bavi stvarima Zadarskim, te dade duždu vanredne povlasti, da naime zajedno s tim odborom može i bez velikoga vijeća sve udesiti, što drži potrebito za spas države. Malo dana zatim zaplovi prema Zadru mletačko brodovlje pod vodjama Bartolom Michielom, Markom Justinianom i Marinom Bembom, da pokori odmetni grad, pak da spasi čast i ugled republike.

Mletačko je brodovlje pritisnulo Zadar udarajući na nj ratnim strojevima i otimajući hranu, koju su nosili u grad. Mimo to haralo je susjedne otoke, te hvatalo na moru zadarske i druge dalmatinske ladje. Ali Zadrani ne klonuše duhom, već s pomoću bana Pavla i hrvatskih četa, koje je vodio banov sin, tada već bosanski ban Mladin, suzbijahu silu silom. Podjedno poslaše u Ugarsku kralju Karlu Robertu svoje poslanike, naime dominikanca otca Stjepana i plemića Martina, koji se kralju u ime grada pokloniše, te ga zamoliše, da potvrdi stare slobode i privilegija njihova, naročito pravo, da si sami po svojoj volji biraju kneza (comes) i upravitelja (rector, potestas). U isti mah tražio je i ban Pavao zaštite i pomoći za grad Zadar u pape Klementa V. Dne 16. lipnja god. 1311. pisa on iz Skradina papi poslanicu u Avignon, gdje mu uz ino govoraše ovako: „Pavao ban Hrvata i gospodin Bosne . . . Razabrav proglašene osude Vašega gospodstva (bulle od god. 1308. i 1309) i vidivši pokvarenost i tvrdokornost njihovu (mletačku), odazvah se na čast i slavu svete matere crkve pozivu Zadrana, naših vjernih i odanih, koji su se pouzdali u Vašu svetost, te se odmetnuli od nasilnoga vladanja mletačkoga i pribavili si potrebitu slobodu. Pozvan od istih (Zadrana) poslao sam svoga prvorodjenca, bana Mladina bana Bošnjana (Bosnensium) s vojenom snagom (cum potentia), da brani, ravna i štiti rečene Zadrane kao pokorne i odane sinove — proti Mletcima. No pošto Mletčani neprestano brodovljem podsjedaju Zadar i otoke im pustoše, a ja za sada ne imam galija, da ih suzbijam, kako bi trebalo kao odmetnike svete crkve, to molim Vašu svetost, da bi blagoizvolili odrediti shodna glede Zadra, da Zadrani ne bi i dalje bili uznemirivani od Mletčana i njihovih saveznika, nego da bi s posredovanjem, pomoćju i zaštitom Vašom ostali slobodni i sigurni, pače da bi ih posve primili u svoje okrilje. Tim bi se dao primjer i drugima, da i oni jednako ili više učine, te

želje i naloge Vaše svetosti vrše zdušnim posluhom; nasuprot da se Mletčani ne bi dulje mogli ponositi svojom pokvarenošću (odporom), nego da bude njihova kazna strah i trepet mnogima, pak da se s Božjom voljom nitko više ne usudi raditi nešto slično proti rimskomu papi i sveobćemu vladanju (universale dominium) njegovomu." [21]

Da li je papa Klement V. što učinio za Zadrane, nije poznato. No zato je odlučno stao na obranu njihovu kralj Karlo Robert. On pisa više odrješitih pisama mletačkomu duždu (posljednji 20. srpnja g. 1311.), u kojima zahtijevaše, da se Mletčani okane udarati na Zadar (quod vellemus ab iniuriis dictae civitatis et civium abstinere), jer taj grad po pravu njemu pripada. Mletački dužd Marin Georgije odgovori na to kralju (4. listopada god. 1311.), da je grad Zadar, „kako je svagdje dobro poznato, bio njihov, i da su ga zakonito držali" od najdavnijih vremena. Sad su Zadrani buntovnici; no Mletčani se nadaju, da će njihovu nevjeru (perfidiam) satrti. Ovaj odgovor medjutim nije primio Karlo Robert, jer glasnik njegov u Mletcima nije htio na nj čekati. Kad su medjutim Mletčani i dalje udarali na Zadar, pozove ih kralj ponovo, da se okane dirati u grad, koji se je dobrovoljno sklonio pod njegovo okrilje. Na to odgovori dužd kralju 12. studenoga god. 1311. po prilici ovako: .... „Grad je ovaj, kako je svakomu i svagdje poznato, naš od pradavnih i prastarih vremena, kojim se je već spomen zaboravila; mi ga po punom pravu dobismo i posjedovasmo i posjedujemo. I Vaše smo pravo u njemu poštivali radi poštovanja i ljubavi izmed Vaših i naših predšastnika; ne kanimo ga ni sada pogaziti, već ćemo ga pomagati i štititi. Poznato je to pravo vaše, da vam naime idu dva dijela tributa od vratâ zadarskih (perceptio duarum partium tributi portae Jadrae); — to je pravo kasnije vršio ban zemlje, naime Pavao, ban Hrvata (postmodum ipsum ius habuit banus regionis, scilicet banus Paulus Croato)... Ali Zadrani su buntovnici .... Ta taj naš grad i njegovi

gradjani uživali su pod srećnim i blagim našim vladanjem, — znade to sav svijet — tako lijepo mirno stanje i svega dobra obilje i preobilje bez prestanka, da ne bi smjeli zavidjeti nijednomu gradu ovoga svijeta za dobro njegovo, a njima bi morali zavidjeti gradjani svih drugih gradova, što ih obasusmo s tolikim dobrim, što ih bez prestanka milostima i otčinskom ljubavi milovasmo, jer je naše vladanje tako blago, umiljato i koristno za podanike, da se lako od svojih tegoba odpočinu. Zadrani se tako ugojiše prevelikim dobrom, da su izgubili pamet."

Medjutim je Karlo Robert malo mario za izprike mletačkoga dužda. Zamolivši 10. listopada god. 1311. sam papu Klementa V., neka zapovjedi Mletcima, da se okane podsade Zadra i uznemiranja kotara njegovog kao i susjednih otoka, izdade on namah zatim 12. listopada nazočnim poslanicima zadarskim povelju, kojom potvrdi gradu Zadru stare njegove povlasti, kako ih je imao nekad za kralja Bele IV. Dozvoli naročito gradjanima, da po svojoj volji biraju kneza, sudce i ostale obćinske službenike, te da živu po svojim zakonima i običajima. Namah zatim pristupiše Zadrani izboru novoga kneza, te proglasiše svojim knezom sina bana Pavla, junačkoga bosanskoga bana Mladina II., koji je još od lipnja s vojskom branio grad s kopnene strane. U jednoj izpravi grada Zadra od 21. listopada g. 1311. čitamo već: „U vrijeme gospodina Jakova, častnoga nadbiskupa zadarskoga, i velemožnoga muža Mladina, kneza Zadra, principa Dalmacije i drugoga bana bosanskoga zatim za gospodina Konrada Simonova iz Jakina, vrstnoga branitelja Zadra" . . .[22] Očito je, da je tada ban bosanski i knez zadarski Mladin II. branio grad na kopnu, dok je Karlo Simonov iz Jakina, kojemu je još 24. travnja njegova obćina na molbu Mletčana zabranila odlazak iz domovine, valjda kao vojvoda na moru odbijao navale mletačke. Zadrani nijesu doduše imali velikih brodova kao mletačka obćina, ali su im namakli šajka i barčica ban

Pavao sa svojim sinovima. Pače i Omišani pritekoše u pomoć, pak tako zareda u Jadranskom moru gusarenje, od kojega su stradali i žitelji napuljskoga kraljevstva u južnoj Italiji.

Rat oko Zadra i njegovih otoka sve do Paga otegnuo se silno, pošto ni jedna stranka nije bila tako jaka, da održi osudnu pobjedu. Mletčani poslaše na početku godine 1312. nove čete s novim vojvodama pred Zadar. Za obskrbu vojske razpisaše 2. ožujka god. 1312. novi porez. No ni Renier de Malo, zapovjednik kopnene vojske, kao ni Belletto Justinijan, vojvoda brodovlja, ne mogoše ništa odlučno izvesti.

Ali ni ban Pavao zajedno sa svojim sinovima ne bijaše dosta jak, da otjera Mletčane izpred Zadra. Radovalo ga je, što je pridružio Zadar svojoj vlasti; ali pošto nije dobio pomoći ni od Karla Roberta ni iz Napulja, zabrinuo se ljuto, hoće li moći Zadar i održati. Povjeri zato svomu sinu Jurju II., knezu primorskih gradova Dalmacije, da pokuša nagoditi se kako s mletačkom obćinom, a osobito neka ju gleda skloniti, da povrati jedan brod, što ga bijaše otela Omišanima. Zaista stigoše u travnju god. 1312. poslanici kneza Jurja u Mletke s izjavom, „da knez želi biti u miru i ljubavi“ s duždom, te traži, da mu se povrati brod omiški, što su ga oteli podanici mletački. Dužd odgovori u ime svoje i čitave obćine, da on želi gojiti mir i ljubav s čitavim svijetom, pak tako i s banom Pavlom i njegovim sinovima, kojima je vazda želio sreću, napredak i dobrostanje. No ban sa sinovima, vraćajući nemilo za drago, sdružio se s odmetnicima u Zadru, pak im daje pomoći i podržaje ih u nadi proti obćini. Da nije ban Zadrana tako pomagao, nebi oni mogli tako dugo uztrajati u tolikoj nevjeri, već bi se davno pokorili duždu i mletačkoj obćini. Dužd znade, da su Zadrani u tome ratu oboružali i podigli na noge narod u Omišu i da su Zadrani bili primani u oblastima i lukama kneza Jurja. Napokon onaj brod, što su ga zaplijenili mletački poda-

nici, opremljen bi u ime i na račun Zadrana, da se s njim udara na Mletčane. U ostalom, ako knez zaista želi mir, to je i duždu vrlo milo milo; no pošto ne zna za uvjete mira, neka ih knez Juraj napiše, te ako budu pogodbe zgodne, dužd će s obćinom pristati na mir.

Vidi se, da je mletačka obćina jedva dočekala, da se razpravlja o miru. Lukavi dužd hoće najprije zastrašiti bana i sinove njegove, a onda veledušno izjavljuje, da je gotov prihvatiti mir, ako budu pogodbe povoljne! No do mira ipak nije došlo, pače Mletke zadesi u to nemala nezgoda.

Vojvoda mletačkoga brodovlja Belletto Justinian oboli težko, te morade leći u krevet. Brodovlje bijaše tako bez glavara, a pazka na ladjama nikakva ili slaba. To upotrebiše Zadrani. Izabraše dan, kad je na moru bjesnila oluja i nepogoda. Mletački brodovi bijahu toga dana usidreni razdaleko jedan od drugoga, da se ne razbiju. Zadrani se pripravljahu cio dan. Svoje male ladje (šajke) oboružaše dovoljno ljudima i ratnim spravama, da u sumračju učine juriš na razasute mletačke brodove. Justinijan spavao je na svom vojvodskom brodu, shrvan bolešću, i ne snivajući, što snuju Zadrani. Čim je zanoćilo, Zadrani razapeše jedra, te se potajice i neopaženi provukoše izmedju mletačkih brodova. Došav do vojvodske ladje skočiše na nju, pohvataše ili poubiše momčad, a vojvodu i častnike odvedoše zarobljene na brodu sa sobom. Zatim nahrupiše još na jedan brod, te i njega odvukoše u zadarsku luku, prije nego što je mletačko brodovlje moglo priskočiti u pomoć. Justinijan i zapovjednik druge ladje biše bačeni u tamnicu; no on ne preživi dugo svoje nesreće, već umre malo zatim od boli i žalosti.

(Smrt bana Pavla god. 1312.). Iza 18. travnja god. 1312. ne staje traga banu Pavlu. Spljećanin Miha Madije, suvremenik njegov, javlja njegovu smrt posve lakonički: „Godine 1311. mjeseca ožujka odmetnuo se je grad Zadar od mletačke obćine i pokorio se vladanju (dominio) bana Pavla i njegovih sinova; slijedeće pak godine (1312.) mjeseca svibnja umro je ban Pavao, te bi namješten za bana sin njegov Mladin."

Ban Pavao preminuo je dakle u svibnju, ne zna se koji dan. Sahranjen bi u djedovini svojoj, u Bribiru gradu, u crkvi franjevačkoj sv. Marije, gdje je bila grobnica Bribirskih knezova, gdje su kasnije počivali sinovi i unuci njegovi.

Ban Pavao spada medju najznamenitija lica u povjestnici hrvatskoj. Gotovo četrdeset godina on je ne samo starješina hiže Bribirskih knezova i plemena Šubića, nego i vodja hrvatskoga naroda. Služio je tri kralja, od kojih je treći, Karlo Robert, po njemu i braći njegovoj postao vladar ne samo Hrvatske, nego i Ugarske. Može se gotovo reći, da je on Ugarskoj Karla Roberta nametnuo za kralja. Bio je Pavao mudar, razborit i oprezan muž. Upotrebivši zgodno borbe za prijestolje, koje su zaredale u zadnjem deceniju trinaestoga stoljeća, umio je polučiti, da je bansku čast, koja se je dosad podjeljivala tek na jednu ili više godina, dobio za se ne samo dosmrtno, nego i kao nasljednu baštinu za svoju porodicu na sva vremena. Upravo tim položio je (1293.—1295.) temelj moći i sjaju svojemu i svoje porodice.

Kao bana „Hrvata" zapadalo ga je ne samo pravo, nego i sveta dužnost, da skupi sve oblasti i kotare, u kojima je bilo Hrvata, i koje su bilo kad spadale na hrvatsko kraljevstvo. Vršio je dakle samo svoju dužnost, kad je pridobio Omiš, kad je pritezao k sebi otok i grad Rab, a naročito kad je pomagao Zadru, da se otme vlasti mletačkoga lava. Ta on je bio ban primorski ili ban čitave Hrvatske i Dalmacije, ili kako se je najvolio zvati

po hrvatskom shvaćanju „ban Hrvatâ". A da je zaokruženu hrvatsku državu svojatao za se i za svoju porodicu — bilo je opet njegovo pravo. Ta on je od dva kralja, i to protukralja, primio Hrvatsku i bansku čast kao nasljedno leno za sva vremena, za svoje potomke i za baštinike svojih potomaka. On je kao ban bio ne samo prvi častnik i dostojanstvenik u hrvatskom kraljevstvu; on je u istoj Hrvatskoj bio i vlastelin, te su svi velikaši bili njegovi vazali, a sva plemena, sve gradske obćine podanici u njegovoj gospoštiji, u njegovom vlastelinstvu (dominium). Dok je u Hrvatskoj bio i ban (državni častnik) i vlastelin (dominus): u Bosni je bio samo gospodin (dominus), koji namješta po svojoj volji, po svojoj uvidjavnosti bane, knezove i druge častnike. Njegova vlast nije dakle bila „dominatio arbitraria" t. j. samovoljna, kako je to Lučić tvrdio; on je svoju vlast vršio u jednu ruku kao prvi dostojanstvenik kraljevstva, a u drugu kao nasljedni gospodin hrvatske zemlje, kako mu to bi podijeljeno privilegijama kralja Andrije III. od god. 1293. i napuljskoga kralja Karla II. od god. 1295.

Ban Pavao smatrao se starješinom svoga roda. Poput pravoga domaćina on dijeli zlo i dobro sa svojom braćom i sinovima. On im podaje časti i vladanja, on ih najodanije pomaže i diže, ali vazda traži od njih, da mu se pokoravaju kao svome starješini. Sve hrvatske knezove drži on za svoje vazale: kneza Kurjaka i njegove sinove, kneza Jurja i sina mu Nelipića, kneza Hrvatina s braćom i sinovima, bosanskoga bana Stjepana Kotromana i sina mu Stjepana Kotromanića, hlivanjskoga kneza Mihovila i sinove, a i druge. Svi su ti njegovi vazali (kletvenici), a on je njihov lenski gospodar, jer svi živu na njegovoj gospoštiji, u njegovom vlastelinstvu. Zato on Rabljanima dozvoljava, da slobodno mogu prolaziti i trgovati po oblasti kneza Kurjaka, njegovog rodjaka i vazala; ali on i prima u svoju zasebnu zaštitu kneza Hrvatina i prisegom utvrdjuje, da ne će dopustiti, da itko ošteti ili

prikrati vjernoga mu vazala. Kada god. 1304. boravi na svome dvoru u Skradinu, okupili se oko njega njegovi vazali i službenici: tu je knez Nelipić sin Jurjev, tu je knez Budislav Kurjaković iz Krbave. A kakav je bio prema hrvatskim plemenima? To je najbolje pokazao god. 1298., kad je plemenite ljude od plemena Gusića zaštitio i obranio od nasilja svoga vlastitoga rodjaka, od kneza Kurjaka, kad im je taj htio oteti njihovu otčevinu.

Ban Pavao bio je dobra i pobožna srca. God. 130[illegible]. oprašta on odmetnim Trogiranima sve, što mu bijahu zla učinili i štete nanijeli, jer on voli oprostiti nego se osvetiti. A o njegovoj pobožnosti svjedoči njegovo osobito štovanje i odanost prema rimskim papama, i njegova privrženost prema biskupu u Skradinu. Pobožno srce njegovo nukalo ga, da uzme sv Ivana Krstitelja za krsno ime porodice svoje, i da diže zajedno sa suprugom svojom zadušbine (samostan i crkvu sv. Ivana) za spas duše svoje i predja svojih.

Na samrti ostavio je ban Pavao četiri sina: Mladina II., bana hrvatskoga i bosanskoga, kneza Zadra i principa Dalmacije, — Jurja II., kneza primorskih gradova Dalmacije, — Pavla II. kneza grada Spljeta, i Gregorija, valjda već tada kneza u Šibeniku.

VI.

Ban Mladin II. Banić.

(1312—1322.).

Prvo vrijeme banovanja. — Borbe s Mletcima radi Zadra god. 1312.—1313. — Mladin II. postaje gradjanin mletački god. 1314. — Razmirice s Trogirom god. 1315. — Ban Mladin II. prema hrvatskim knezovima 1316.—1317. — Ban Mladin prema Bosni i Srbiji 1319.—1320. — Borba sa Šibenikom god. 1319—1320. — Savez izmedju Trogira i Šibenika, 24. siječnja god. 1322. — Šibenik i Trogir se odmetnuše god. 1322. — Knez Pavao II. diže se na brata Mladina II. — Kralj Karlo Robert zarobio Mladina II. — Sud o banu Mladinu.

Suvremeni ljetopisac Miha Mađije Splječanin kaže, da je iza smrti bana Pavla odredjen ili namješten za bana sin njegov Mlađin (et Mlađinus eius filius in banum ordinatur). No ta vijest nije točna; Mladina nije trebalo odrediti ni namjestiti za bana; — ta on je bio prvorődjeni sin pokojnoga bana, a banska je čast i vlast u hiži Bribirskih knezova bila nasljedna. Njemu je trebalo naprosto stupiti na stolicu svoga velikoga otca i nastaviti djelo njegovo. On je bio rodjeni ban, pak se zato prozvao Banićem kao i braća njegova.

Čini se medjutim, da je već pokojni ban Pavao, hoteći sinu svomu osigurati bansko dostojanstvo, još za života proglasio prvorodjenca svoga Mlađina II. banom hrvatskim. Imade naime jedna zadarska izprava od 21. ožujka god. 1312. — kad je još živio ban Pavao —, u kojoj se uz kralja Karla Roberta i nadbiskupa zadarskoga Aleksandra spominje „Mladin ban Hrvata i Bošnjana, knez Zadra i princip Dalmacije." Svakako je dakle Mladin II. banovao Hrvatima i prije otčeve smrti.

Prvi poznati čin novoga bana Mladina II. bijaše, da je nagradio vjernoga službenika svoga otca. Bio je to

Petar Bogdan, knez u Omišu, za kojega kaže Mladin, da je mnogo usluga činio „gospodinu Pavlu, nekad banu Hrvata, našemu presladkomu roditelju". Knez Petar Bogdan vjeran je i odan službenik i banu Mladinu, pak ga ovaj zato obilato dariva posjedima u Hrvatskoj. A čini s toga, što se je uvjerio, da brižljivi muževi, koji se odlikuju krijepostima i vjernošću, mnogo doprinose napredku i slavi povjerenih im zemalja. Privilegij knezu Petru Bogdanu ne izdaje sam ban Mladin (Croatorum et Bosnae banus et Jadriensis comes perpetuus), nego s njime i brat Juraj II., knez gradova dalmatinskih, kao i knez Pavao II. Braća to čine „jednodušno, složno i s jednakom voljom" (unanimiter ac concorditer et pari voluntate), tako da ne ima izmedju njih različitog mnijenja. A potrebito je i bilo, da braća budu složna i jedne volje, pošto ih je čekala težka zadaća.

(Borbe s Mletcima radi Zadra, god. 1312.—1313.). Pavao ban bijaše sinu Mladinu II. namro ne samo bogatu i sjajnu baštinu, nego i rat s mletačkom občinom radi Zadra. Trebalo je sada vidjeti, hoće li hiža Bribirskih knezova biti dosta jaka, da održi najznamenitiju tečevinu velikoga bana. Ako podje Mladenu II. za rukom, te konačno oblada Zadrom, tko će onda moći nagoviještati, gdje će se i kada završiti slavodobiće njegovo; ako pak izgubi Zadar, ako ga ne obrani, svakako će taj neuspjeh biti prvi udarac, koji će s temelja potresti ponositu zgradu, što no ju je podigao ban Pavao.

Žalibog te su se u tom prilike znatno promijenile na štetu Mladinovu. Mletačka občina izmirila se s papom radi Ferrare, te je tako našla oduška na zapadu i mogla svu svoju pažnju svraćati na iztok, na Zadar, bez kojega joj ostade zatvorena iztočna polovica jadranskoga mora. No izmirenje Mletaka dojmilo se i Zadrana. Videći oni, kako je papa oprostio Mletcima i riješio ih prokletstva, i kako se opet slobodni Mletci spremaju na osudni udarac proti njihovom gradu, prepadoše se ljuto, pak uzeše snovati,

kako bi se i oni s republikom izmirili. Dne 30. rujna i namah 3. listopada god. 1312. poslaše duždu dva pisma, u kojima veličahu ime Božje, a na koncu očitovaše, da bi se htjeli pogoditi s Mletcima, ali se boje odpraviti svoje poslanike. Na to im dužd Marin Georgije 17. listopada odgovori, da obćina rado prihvaća ponudu Zadrana, koje je uvijek ljubila kao otac rodjene sinove. „Ako se zaista želite izmiriti“, zaključuje dužd, „pošljite bez straha k nama svoje poslanike, koji će biti lijepo primljeni kao u svojoj kući; inače ćemo držati, da vam nije stalo do mira, već da jedno govorite, a drugo mislite.“

Medjutim ovaj put ne dodje do mira. Ban je Mladin srećno suzbijao mletačku vojsku, koju su vodili Tiofio Mauroceno (Morosini) i kapetan brodovlja Vid da Canale. Možda su mu pri tomu izdašno pomagali hrabri Omišani sa svojim knezom Petrom Bogdanom. Zadrani se opet predomisliše, te ostadoše vjerni svome branitelju. U jednoj zadarskoj izpravi od 16. studenoga god. 1312. čitamo: „Za ugarskoga kralja Karla, nadbiskupa Aleksandra, Mladina drugoga bana Hrvata i Bosne, kneza Zadra i principa Dalmacije“, po čemu sudimo, da su Zadrani još na koncu god. 1312. priznavali vlast kralja Karla Roberta i bana Mladina kao svoga kneza.

U mjesecu lipnju god. 1313. podje ta vojska prema Zadru. Najprije stade pred Ninom, gdje se izkrca kopnena vojska na otoku Ura (danas Pontadura=Vir). Proboravivši tu osam dana predje dalje na samo kopno, te ode pod Zadar. Dok se je brodovlje usidrilo pred Zadrom kraj otoka Ugljana, poče kopnena vojska pasati grad, da mu zapriječi dovažanje hrane. No u to osvane pred gradom i ban Mladin s hrvatskim četama i najmljenim oklopnicima, te se utabori kod crkve sv. Jakova izmedju zidina gradskih i logora Dalmasijeva (po tisuću koraka razdaleko), tako da mletačka vojska nije mogla niti opasati grada niti mu zapriječiti dovažanje hrane. Tako morade mletačka vojska skrštenih ruku stajati pred Zadrom.

U to se primakla i jesen, a minula već i tri mjeseca ugovorene službe Dalmasijeve. Kondotijere poslao u Mletke svoje ljude, da pitaju, hoće li zadržati njegove ljude i njega za dalja tri mjeseca uz jednake uvjete i plaću. No Mletčani, koji se bijahu dugotrajnim ratom iztrošili, odgovoriše, da će ga zadržati još mjesec dana, ali za polovicu dosadanje plaće. To silno ozlojedi Dalmasija, koji se je bojao bune medju svojim Kataloncima, ako im prikrati pogodjenu plaću. Na to 22. kolovoza god. 1313. zaključi vijeće petnaestorice u Mletcima, da će zadržati Katalonce u svojoj službi, ali da će im izplaćivati plaću mletački činovnici. Mletčani su jamačno tada već posumnjali na Dalmasija držeći, da je ili nevješt vojvoda ili da snuje izdaju.

Medjutim dodijalo i Zadranima i banu Mladinu ratno stanje. Trgovina Zadrana propala, a s njom i blagostanje; ban Mladin pak uvjerio se bolan, da mu od kralja nema pomoći, a sam sa svojom snagom da ne bi mogao trajno odolijevati još uvijek pretežitijim Mletcima. Smisli dakle sve u jedno, te stade raditi, da Zadrane izmiri s republikom pod što povoljnijim uvjetima. Njegovi poslanici govorahu u Mletcima, neka primu Zadrane u svoje okrilje kao prijatelje, koji će kao slobodni ljudi radije stajati uz njih nego silom prinudjeni. Mladin pače

i sastavi pogodbe mira, te ih predloži po svojim poslanicima. No ponositi Mletci, premda sami u stisci, odbiše banove ponude, te predložiše posve druge, kud i kamo teže uvjete, po kojima bi Zadar opet postao podanikom njihovim.

Taj postupak Mletčana ogorči Mladina. Sad će se sporazumiti s ozlojedjenim Dalmasijem, da iznenadi mletačku gospodu. Pozove ga na dogovor u odredjeni dan. Lukavi Dalmasije kazao Mletčanima u svome taboru i na brodovima, da ide ugovarati o predaji Zadra, te s njihovom privolom pošao na ročište. No tu je posve drugo utanačio s banom. Dalmasije preći će u službu Mladinovu i primit će namah od njega tisuću zlatnih forinti; onda će sa svojom vojskom poći u Zadar, koji će mu otvoriti svoja vrata i izabrati ga za svoga upravitelja uz godišnju plaću od tisuću zlatnih forinti i druge dohodke u prirodninama (žitu, vinu i stoki). Dalmasije ostat će upraviteljem grada, dokle ga bude volja, a onda će Mladinovi brodovi prevesti njega, njegovu družinu i prtljagu u Napulj.

Lukavi Dalmasije vratio se u svoj tabor tobože bijesan, što se nije mogao pogoditi s banom. Namah zapovjedi vojsci, da se spremi, jer će sjutradan udariti na Zadar. No kad je 1. rujna god. 1313. u ranu zoru pošao pred grad, ne opre mu se nitko, već mu otvoriše vrata, te ga dočekaše s velikim slavljem. Mletčani, koji su bili u njegovom taboru, kao i oni na brodovima udariše na to u bijeg, da ih ne zarobi njihov izdajnički saveznik.

Dalmasije predlagaše sada i Mletcima i Zadru mir. Zadrani ga prihvatiše, jer im bijaše dodijalo ratovanje i bijeda; a i ponositi Mletci se umekšali, jer su se bojali, da im Zadar ne izmakne za sva vremena. Republika se pače zahvalila Dalmasiju za toliku ljubav, te povjerila zapovjednicima svoga brodovlja, da ugovaraju o miru. I zaista bi utanačen mir 23. rujna god. 1313. pred gradom Zadrom. Zadrani priznaše opet vlast mletačku uz ove pogodbe: kneza će Zadrani odsad birati sami, ali izmedju

mletačkih plemića; kneževe viječnike, sudce i sve činovnike birat će Zadrani izmedju svojih gradjana, te će oni upravljati gradom po starim zakonima i običajima. Obje stranke vratit će izmjenice zarobljenike i zaplijenjena dobra. Zadrani će plaćati mletačkoj obćini svakoga prvoga ožujka danak od 150 perpera ili 3000 kunovih koža. Svi Zadrani počev od 14 godine priseći će mletačkomu duždu zakletvu vjernosti, i ta će se zakletva ponoviti svake desete godine. Zadrani ne će stupiti u savez s gusarima (omiškim), niti će ih podupirati činom ni savjetom. Ona stranka, koja pogazi taj mir, platit će drugoj globu od 100.000 maraka srebra.

Odavna nije mletačka obćina utanačila tako nepovoljnoga mira, a kamo li s odmetnim gradom, koji je smatrala svojim podanikom. Još bi u pogodbi mira naročito izrečeno, da se nemaju ukinuti obveze, što ih imadu Zadrani prema ugarskomu kralju, kao ni utanačenja s banom Mladinom i njegovom braćom, učinjena za posljednjega rata. No zato se moradoše Zadrani obvezati, da će udesiti, da će se ban Mladin odreći naslova kneza zadarskoga, kao i svih prava, koja se temelje na naslovu i vlasti kneževskoj; i da se ne će zvati knezom Zadra ni on ni koja druga osoba (et promittent et facient Jadratini, omni exceptione remota, quod dominus banus Mladinus se abdicabit a titulo et omni iure titulo comitatus et dominii Jadre; et non se vocabit comitem Jadre nec ipse, nec aliqua alia persona . . .).

Zadar se dakle izmirio s Mletcima, koji su u to ime doprinijeli veliku žrtvu. Ali više je žrtvovao ban Mladin, koji se je morao odreći ponositoga naslova kneza zadarskoga — i što je još više — svih svojih prava, što ih je dosad vršio kao knez u Zadru! No nije to bila samo obična žrtva, to je bio strašan udarac za ugled i vlast njegovu. On je morao saći sa visine, na koju se bijaše otac njegov uzpeo; on se je morao odreći aspiracija i osnova, koje je pokojni ban Pavao zamislio. Kad mu je izmakao Zadar, ne će li Mletci segnuti i za drugim grado-

vima Dalmacije? Ne će li u obće nastati r[illegible] velikoj sili Bribirskih knezova? Vjera u [illegible] Mladina je izginula; ne će li se i drugi [illegible] sad pomamiti, da budu ravni Bribircima [illegible]

Čim se je ban Mladin odrekao Zadra [illegible] ga je prijegor za prijegorom, prijetio mu [illegible] za drugim. Čini se, da se je moć njegov[illegible] jaše otac njegov podigao do zenita, stala [illegible] k za-padu. Hoće li je Mladin moći zadržati [illegible]asvim ne zapadne?

Ban Mladin, taj ju[illegible] vatreni i prosvijetljeni knez, borio se je sv[illegible]om, da se uzdrži bar na pol puta, da se ne str[illegible]jviše visine u najdublji ponor. Sve se diglo na [illegible], da ga smrvi; naravno da je onda i on udarao [illegible]evo i desno, kamo je samo zahvatio. Ni on nije mo[illegible]o štediti svojih protivnika, koji su mu radili o glavi; ni on nije mogao darivati hljebom one, koji su na nj udarali kamenjem. I bio bi odolio, bio bi se održao, da ga nije u osudni čas izdala rodjena krv njegova, da se nije dušmanima pridružio njegov rodjeni brat Pavao II.

(Mladin II. postaje gradjanin mletački, god. 1314.). Ban Mladin kao da je i sam slutio, da ga čekaju crni dani. Ponižen pred Zadrom, možda i gnjevan na kralja Karla Roberta, koji nije ni prstom maknuo, da spasi taj grad svojoj kruni, zabrinuo se živo za budućnost svoju i vladanja svoga. Rimski je papa u Avignonu, sveze su s Napuljem prekinute, kralj Karlo Robert je daleko, a protivnici banovi u zemlji hrvatskoj uživaju od veselja radi nedaće njegove pred Zadrom! I tako se rodi u njemu misao, da se prisloni na one, s kojima je dosad vodio krvave bojeve, naime na Mletčane. Ta on im je radio u prilog, da se opet dobave Zadra; oni bi mu mogli biti prijatelji, kad je sam uklonio kamen smutnje. S njihovom pomoći mogao bi odoljeti hrvatskim knezovima, kojima je dodijalo biti njegovim vazalima; prijateljujući s njima

mogao bi zadržati dalmatinske gradove u svojoj vlasti. No s pomoću Mletčana mogao bi se oprijeti i Karlu Robertu, ako bi se kada ovomu prohtjelo opozvati znatna privilegija, zadata velikomu banu Pavlu. Možda je upravo želja, da se sprijatelji s Mletcima, najviše ponukala bana Mladina II., da žrtvuje i onako nestalni, nesigurni Zadar.

Tek što su se Mletčani iznova ugnijezdili u Zadru, ban Mladin II. i njegova braća Juraj II. i Pavao II. stoje s republikom u prisnom prijateljstvu. Dne 24. veljače god. 1314. boravi Mladin u gradu Spljetu, u svojemu svratištu (in nostro hospitio). Okružen dvorjanicima kao kaki suvremeni vladar (spominje se naročito njegov dvorski maršal — Nolphio nostro marescalcho) i drugim vjernima izdaje on povelje, u kojima poput kralja naročito iztiče godine vladanja (banovanja) svoga, kad doslovce veli „ljeta Gospodnjega 1314., indiktije XII., a *banovanja našeg u Hrvatskoj godine druge*". Uz bana dese se i neki odlični Šibenčani, naročito braća *Ilijići: Kosa i Saracen*. Oba su u velikoj milosti banovoj; Kosa je protestat u Šibeniku, a Saracen je osobiti pouzdanik bana Mladina i njegove braće. Upravo Saracena Ilijića izabrao je ban za svoga poslanika i zastupnika, koji će poći u Mletke, pak mu u to ime izdaje punomoć, da radi i ugovara sve, što i kako bi se njemu činilo dobro i hasnovito za bana. Premda se u dotičnom pismu izrijekom ne kaže, nedvojbeno je Saracena zapala zadaća, da mletačku občinu skloni, da imenuje bana Mladina svojim gradjaninom. Jednaku punomoć izdao je Saracenu malo zatim u Šibeniku dne 1. ožujka i banov brat Pavao II., knez Trogira; a jamačno i drugi brat banov Juraj II., knez Omiša i Spljeta, premda te punomoći sada više nema.

Banov poslanik i zastupnik Saracen Ilijić boravio u Mletcima u mjesecu ožujku god. 1314. Šta je sve ondje radio, šta i kako je ugovarao s duždom Ivanom Superancijem, nije poznato; no svakako je srećno sve ovršio, jer već 28. ožujka god. 1314. izdade mletački dužd pismo,

kojim je bana Mladina II. imenovao gradjaninom mletačke obćine. „Posmotrivši", piše duždi, „čistoću mnogovrstne ljubavi, i obilje ljubavi i vjere, koju velemožni i moćni princip Mladin, Hrvatâ i Bosne ban, naš premili prijatelj, našoj preuzvišenosti izkazuje, i koju su, kako smo razabrali, i predji njegovi punom odanošću izkazivali: primili smo njega .... i njegove potomke i nasljednike njegovih potomaka za naše častne gradjane i za prave Mletčane ..... I pošto je rečeni ban, želeći učinak toga beneficija odano primiti i podpuno polučiti i držati, k našemu velemožju poslao plemenitoga muža Saracena Ilijića iz Šibenika; .... to je taj Saracen položio za njega i prisegu vjernosti i pokornosti, kako su to činili i čine i drugi vjerni Mletčani." U isto doba biše imenovani mletačkim gradjanima i banova braća, knezovi Pavao II. i Juraj II. Za kneza Pavla položio je Saracen Ilijić prisegu namah sjutradan 29. ožujka; a istoga dana jamačno i za Jurja II.

Tako je ban Mladin II. sa svojom braćom dobio gradjanstvo mletačko. Što se dosad znade, prvi je to slučaj, da bi hrvatski knezovi, a podanici ugarsko-hrvatskoga kralja, postali gradjani mletački. To medjutim nije bila puka čast. Mletački gradjani nijesu imali samo prava, nego i velike dužnosti. A prva i poglavita dužnost mletačkoga gradjanina bila je, vjerno i odano služiti svojoj obćini i raditi vazda i svagdje za probitke njezine. Pošto je pak Mletcima mnogo bilo do toga, da se ugnijezde u dalmatinskom primorju, bila je preka dužnost njihovih gradjana, da im i u tome pogledu rade u prilog. Ban dakle Mladen II. i braća njegova, odkad postaše mletački gradjani, zapadoše u klance jadikove: tu im je kao hrvatskomu banu i hrvatskim knezovima bila sveta zadaća, da hrvatsko-dalmatinsko primorje obrane od tudjina, naročito od lukavoga Mletčanina, a ovdje im je kao mletačkim gradjanima nalagala dužnost, da pomažu obćini svojoj kidati najljepše urese s krune hrvatske, naime otimati gradove dalmatinske!

Možda se je ban Mladin II. pouzdavao, da će služeći dva gospodara u jedan mah lakše održati vlast svoju i svoga roda na onoj visini, kako mu je bijaše namro veliki otac njegov. No i tuj se pokazalo, da nije možno služiti dva gospodara. Mladin zapao medju dvije vatre; jednu je uzpirio sam. Mletčani su odsad s nekim pravom utjecali u hrvatske poslove, ta bili su na to ovlašteni. Ako su dalmatinski gradovi dolazili u sukob s banom Mladinom II., mletačka je obćina mogla i posredovati, jer hrvatski ban Mladin bio je njezin gradjanin, njezin podanik, koji joj je prisegao „potrebitu i običajnu vjernost i pokornost".

(Razmirice s Trogirom god. 1315.). Povratak grada Zadra pod vlast mletačku i imenovanje bana Mladina II. i njegove braće za gradjane mletačke silno je podiglo ugled te obćine u dalmatinsko-hrvatskom primorju. Naročito grad Trogir kano da se je stao naslanjati i pouzdavati u moćnu republiku. Ta i u Trogiru kao i u Spljetu još je uvijek bila jaka stranka, koja je zazirala od Hrvata i hrvatskoga bana.

Godine 1315., kad je u Trogiru bio knezom Pavao II. od Bribira, a potestatom Matija Zorić, koji je još za bana Pavla obavljao razne obćinske službe, došlo je do razdora medju gradjanstvom. Možda je tomu bio kriv sam potestat Matija Zorić, koji je podjedno bio i vojvoda čitave obćinske vojske (capitaneus populi civitatis). Na početku svibnja tužio se je Matija Zorić u obćinskom vijeću na one sugradjane, „koji su javno i tajno radili proti dobromu i mirnomu stanju gradske obćine". Ne javlja se, šta su ti ljudi skrivili; ali moglo bi se nagadjati, da su bili privrženici bana Mladina. Već 6. svibnja bude uz četiri vijećnika, koji su dosad bili o bok potestatu, izabrano još deset muževa, pak svima zajedno bi povjereno, da postupaju proti onim okrivljenicima.

Čini se, da je za progonjene gradjane trogirske, a svoje privrženike ustao na noge ban Mladin. On povede

na grad kopnenu vojsku i brodovlje. Trogirani se sad ljuto prepadoše sile banove. Vjerojatno je, da je bana izdašno pomagao brat Juraj II. sa Omišanima, a valjda su banu priskočili u pomoć i Šibenčani, stari protivnici Trogirana. U drugoj polovici svibnja stajao je Mladin već izpred Trogira, pak zahtijevaše od gradjana, da mu dadu bijeli list (carta alba), pak da bi mogao činiti i pisati na njemu, što bi htio. Bijaše to 24. svibnja. Valjda da su Trogirani zahtjev banov odbili, i to na savjet svoga potestata Matije Zorića, jer već sjutradan (25. svibnja) zahtijevaše opet ban, da se Zorić na svojoj časti zahvali te iz grada ode. Suviše tražio je ban, da mu Trogirani izruče četrnaest svojih sugradjana, koje će on izabrati, valjda kao taoce, pak će ih on poslati, kuda bi mu se svidjelo.

u duždа Ivana Superancija traži savez i pomoć, a uz to da uzajmi novaca za ratovanje. Upravo tim činom odali su Trogirani, kamo ih srce vuče.

Izvori nam ne javljaju, što se je sve desilo izpred grada Trogira. No bilo je jamačno svašta. Dne 8. lipnja god. 1315. izabraše Trogirani pomenutoga već Matiju Zorića potestatom svojim na deset godina i uza to dosmrtnim kapetanom (capitaneus perpetualis); očito da su time htjeli prkositi banu Mladinu. U srpnju opet poslaše svoga poslanika u Šibenik, da se potuži, što Šibenčani drže neke njihove ljude u tamnici. No malo zatim nagodiše se ipak Trogirani s banom. Obećaše mu platiti 10.000 libara u ime globe za svoju nepokornost, a na to im ban oprosti i ostavi kotar njihov. Već 8. srpnja tražio je banov pisar izplatu prvoga obroka te globe, naime 3000 libara; na što bi odlučeno, da se banovu zahtjevu zadovolji. Odredjeno bi, da se ta svota skupi do dojduće nedjelje; pače biše imenovane i osobe, koje će platiti (po 100—500 libara); ako to ne učine, bit će iz grada izagnani na deset godina.

Iza toga bilo je neko vrijeme mira izmedju bana i Trogirana. Već 25. srpnja nadaju se Trogirani, da će ban prinuditi Šibenčane, da puste iz sužanjstva njihove zarobljene sugradjane, čim samo stigne u onaj kraj. U studenom pozvao je opet ban Mladin Trogirane, da učine savez s ostalim dalmatinskim gradovima. Na to bi 7. studenoga povjereno potestatu sa osam izabranika, da učine što misle da je zgodno. Dne 26. prosinca javio je opet potestat Matija Zorić, kako ban Mladin Trogirane poziva, da mu se na novu godinu 1316. dodje občina pokloniti , da mu prinese darove, koji ga patre prema njegovoj časti (debeat eum visitare cum exeniis pertinentibus ad eius honorem omnino). Na to bi zaključeno, da dva zastupnika obćine zaista podju banu na poklon, i da mu tom zgodom daruju u ime njezino konja Learda zajedno sa sedlom i uzdama, koji je prije bio potestata

Matije Zorića. U siječnju god. 1316. napokon molio je ban obćinu, da mu za ožujak priredi opremljene brodove, pošto želi odputovati knezu Goričkomu.

Upravo kad je najljuće bjesnila razmirica izmedju bana Mladina i Trogirana, izdao je brat njegov Juraj II. u tvrdom Klisu 30 svibnja god. 1315. povelju gradu Omišu, kojom je toj obćini podijelio znatne povlastice. Juraj „knez dalmatinskih gradova“ (Georgius secundus civitatum Dalmatiae comes), posmotrivši „vjernost i usluge neprekidne vjernosti, koje su nama i našoj hiži (nobis et domui nostrae) činili plemići, narod i čitava obćina Omiša, . . . poglavito u vrijeme potrebe (in necessitatis tempore), neštedeći troška ni truda ni osoba, već izlažući ih . . . pogiblima i smrti . . . darovasmo im slobode i milosti dolje popisane . . .“. Dat će im kastelana miroljubivog; ako bi ih pak smetao, skinut će ga što prije i namjestiti drugoga. Sudce, obćinske činovnike i svećenika mogu birati po svojoj volji. Zajamčuje im sve njihove zemlje, vinograde, kuće i sve druge posjede, da ih nitko ne smije dirati ni otimati. Kneza Jurja moraju služiti s brodom od osamnaest vesala, i to do Solina o svom trošku, a odanle dalje o njegovom trošku. Ne će ni on ni njegov zamjenik pozivati ih na sud dalje od Žrnovnice. Sve te povlasti kao i mnoge druge potvrdio je prisegom knez Juraj II. sa svojim sinovima i svim nazočnim vitezovima.

Ozbiljnije bijahu neprilike, što su ih banu zadavali ostali hrvatski knezovi, vazali njegovog otca. Odkad je zvijezda Bribirske slave i moći stala blijediti, stadoše se hrvatski knezovi dizati proti premoći Mladina II. i nastojati, da se oslobode vazalnih dužnosti, koje im bijaše nametnuo pokojni ban Pavao. Čemu da Bribirski knezovi imadu prvenstvo, zašto da ne budu ravni svojim drugovima po porijetlu?

U Krbavi je nekad stolovao knez Kurjak, kojega je ban Pavao zvao svojim rodjakom. No Kurjak bio je i odani, pokorni vazal bana Pavla. Taj odnošaj potraja i onda, kad su u Krbavi naslijedili kneza Kurjaka njegovi sinovi: Budislav, Pavao i Gregorije, prozvani po otcu Kurjakovići. Medjutim namah iza smrti bana Pavla kano da su ti Kurjakovi sinovi udarili drugom stazom, takmeći se za prvenstvo s knezovima od Bribira. Uz njih stao se izticati i knez Nelipić, sin onoga kneza Jurja Isanova, koji je nekad vjerno stajao uz bana Pavla. Knez Nelipić držao je takodjer neke gradove u Krbavi i Lici, kao Unac, Srb, Osik i Počitelj, a nema dvojbe, da je već tada bio u njegovoj vlasti i grad Knin, stolica starih hrvatskih kralja i kasnije banova, a ključ južnoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Možda se je već tada bio Nelipić oženio Vladislavom, sestrom krbavskih knezova Budislava, Pavla i Gregorija, pak tako se znatno pomogao i on sam i njegovi šurjaci.

Na jugo-iztoku hrvatskoga kraljevstva, u župi Lijevanjskoj (Livnu), pojavili se kao protivnici bana Mladina knezovi Mihovilovići, potomci nekoga kneza Mihovila. Pače i sinovi Hrvatina Stjepanića iz Dolnjih krajeva Bosne kao da su zaboravili na sve blagodati i dobra, što su ih otac njihov Hrvatin i oni primili od bana Pavla, te su se i oni pridružili knezovima, kad su radili, da strmoglave bana Mladina II. sa visine prvačtva nje-

Naižešćim medjutim protivnicima bana Mladina

[illegible] u Slovinskoj zemlji ili Slavo-

niji, koji su prijekim okom gledali sve, što se je zgadjalo u južnoj Hrvatskoj i Dalmaciji još od prvoga krunisanja Karla Roberta (god. 1300.). Na čelu toj zavidnoj vlasteli bili su knezovi Babonići, najbliži susjedi hrvatske banovine, a gospodari krajeva izmedju Gvozda i Kupe. Ti su knezovi Babonići obnašali i bansku čast za Slavoniju, pače i za čitavu Slavoniju, pod kojom se je razumijevala i zasebna banovina hrvatska. Kao bani čitave Slavonije smatrali su oni bane hrvatsko-dalmatinske ili primorske podredjene svojoj vlasti, pak su sada bili gotovo ogorčeni, kad su ti hrvatski bani od nedavna bili jači i pretežitiji od njih, koji bi imali zastupati iste hercege čitave Slavonije.

Upravo knezovi Babonići, po imenu Ivan Babonić, ban čitave Slavonije, zajedno sa svojom braćom Stjepanom i Radoslavom prvi se digoše na bana Mladina. Ivan Babonić (magnificus vir Johannes, banus totius Sclavonie, filius comitis Baboneg) bio je u osobitoj milosti mladoga kralja Karla Roberta, koji mu je 20. prosinca god. 1316. za njegove znatne službe i zasluge darovao više gradova i posjedovanja u Garićkoj županiji, koju bijahu njihovi vlastnici izgubili radi nevjere prema kralju. Ovako odlikovan kraljevskom milošću, mislio je ban Ivan, da bi mogao pokušati sreću, da pokori bana Mladina. A nije nemoguće, da je i sam kralj što doprinesao, te je Ivan Babonić ustao na svoga druga.

Još u prosincu god. 1316. spremao je ban Mladin vojsku, da se opre knezovima Babonićima. Tražio je četa i od Trogirana, koji mu 23. prosinca dozvoliše stotinu momaka za to ratovanje. Babonićima pridružiše se domala knezovi Kurjakovići u Krbavi i vojvoda Nelipić u Kninu. Tako se složi čitava koalicija proti banu Mladinu. Kako je Mladin svojim protivnicima odolijevao, kako se ratovalo i gdje, nije zabilježeno. Znade se samo, da je on u veljači god. 1317. iznova tražio pomoći u Trogirana za vojsku „proti sinovima Kurjaka i vojvodi Nelipiću“; no

da li je tu pomoć dobio i šta je dalje radio, ne može se saznati iz dosad poznatih spomenika. Možda se je na posljedku u te borbe upleo i sam kralj Karlo Robert, koji se je negdje u ono vrijeme (god. 1318.) oslobodio svoga najvećega protivnika u Ugarskoj. Bio je to Matija Čak u Trenčinu, koji se je neprestano odupirao kraljevoj vlasti i obladao gotovo kao kraljić slovačkim krajevima u sjevero-zapadnoj Ugarskoj. Tek njegovom smrću (god. 1318.) odlanulo je kralju Karlu, pošto je istom sada bio pravi, neprijeporni kralj ugarski, te je mogao svraćati svoju pažnju na južne krajeve svoga vladanja. Nije zato nemoguće, da je Karlo posredovao izmedju bana Mladina i njegovih protivnika; ta njemu je trebalo jake ruke Mladinove na drugome mjestu.

(Ban Mladin prema Bosni i Srbiji god. 1319.—1320.). Nemanjić Stjepan Dragutin bijaše se nekad oženio Katarinom, kćerju ugarsko-hrvatskoga kralja Stjepana V., a sestrom Ladislava IV. Kumanca. Kad ga je na to god. 1282. mladji brat Uroš II. Milutin prinudio, da mu ustupi srbsko prijestolje, zakloni se razkralj Stjepan Dragutin u Ugarsku svomu šurjaku Ladislavu. Taj mu iste godine dade za upravu sve one zemlje i oblasti, kojima je dosad upravljala mati njegova Jelisava Kumanka, naime Srijem, Mačvu, Braničevo, a i jedan dio Bosne, po svoj prilici banovinu Usoru sa Solima.

Ovom zaokruženom državinom upravljao je Stjepan Dragutin kao vazal (kletvenik) ugarsko-hrvatskih vladara sve do svoje smrti god. 1314. Uza nj je bila majka njegova Jelena, koja je svoga sina sklonila, da prihvati katoličku vjeru i da progoni patarenske krivovjerce u svojim zemljama. Njemu se je tijesno priljubio bosanski ban Stjepan Kotroman, pače je uzeo njegovu kćer Jelisavetu za ženu.

Godine 1314. umro je razkralj Stjepan Dragutin, te se sada za njegove zemlje stali otimati i brat njegov, srbski kralj Uroš II. Milutin na jugoiztoku, a i hrvatski

ban Mladin II. na zapadu. Ban hrvatski i bosanski proglasio se namah banom čitave Bosne, te je valjda s mjesta primio i skrbničtvo nad nedoraslim tada bosanskim banom Stjepanom Kotromanićem, sinom bana Stjepana Kotromana i srbske kraljevne Jelisavete. No ni srbski kralj Uroš II. Milutin ne ostade skrštenih ruku. On mišljaše, da ga patri baština iza brata, pak stade udarati na Mačvu i Srijem, pak i na Braničevo, da sve te oblasti pridruži srbskoj državi. Znade se, da je predobio banovinu Mačvu, pak da je ondje stao opet uvoditi grčko-iztočnu crkvu i progoniti rimokatoličku.

Poradi te navale Milutinove na Mačvu i Srijem smatrao se povrijedjen i kralj Karlo Robert i rimski papa, stolujući tada u Avignonu. Bilo je to negdje god. 1318., upravo kad je u gornjoj Ugarskoj nestalo Matije Čaka od Trenčina, da je kralj Karlo Robert podigao vojsku i pošao na jug svoje države, da kazni srbskoga kralja. U kraljevoj vojsci bili su uz ine magistri Pavao i Lovrinac, sinovi kneza Šimuna, zatim neki knez Nikola, kojima je kralj slijedeće godine 1319. poradi njihovih zasluga u ratu „na Uroša, kralja Srbije“ (Urosium regem Seruie et regnum eius, nostrum et totius regni nostri inimicum et emulum specialem) podijelio razna imanja i gradove. Rat se je vodio poglavito u banovini Mačvi, pošto se kralj Karlo hvali, da je osvojio „grad Mačvu sa drugim gradovima i varošima“ (castrum Macho cum aliis ipsius castris et oppidis).

Izvori doduše ne javljaju, ali nema dvojbe, da je i ban Mladin II. sudjelovao u tome ratu, i da je iz Bosne pomagao kralja Karla Roberta. Mladin je pače nakon srećnoga ratovanja stao raditi, da uredi bosanske prilike. Prvo mu je bilo, da svoga stićenika, mladoga bana bosanskoga Stjepana Kotromanića, oženi kojom katoličkom kneginjom iz što odličnije porodice. Tako pade izbor na kćer Meinharda I. grofa Ortenburžkoga u Koruškoj. No pošto je izabrana grofica bila u četvrtom stupnju srodstva

s banom Stjepanom Kotromanićem, trebalo je za vjenčanje papine dozvole. S toga se obrati ban Mladin na papu Ivana XXII. u Avignon, i objasni mu, kolika bi bila korist od toga braka, jer bi uz moćne grofove Ortenburge Stjepan Kotromanić lakše i uspješnije odolijevao patarenskim krivovjercima, koje je medjutim i dosad gorljivo progonio. U pismu papi tužio se je jamačno ban Mladin na svoju nemilu sudbinu, na brojne svoje neprijatelje i protivnike tako izmedju hrvatskih knezova kao u dalmatinskim gradovima.

Papa Ivan XXII. odgovorio je isti dan, naime 18. srpnja god. 1319. sa dva pisma. Jedno upravi „ljubljenomu sinku plemenitomu mužu Stjepanu, sinu nekad Stjepana bana bosanskoga“. U tomu pismu pripovijeda papa, da ga je ban Mladin obavijestio, kako je mladi Stjepan gorljivom vjerom i odanošću stao trijebiti krivovjersku zloću, koja se je u njegovoj domovini Bosni već od davnih vremena uvriježila. Da bi to još uspješnije mogao vršiti, želi se ojačati i ugled svoj podići tim, što bi se oženio kćerju plemenitoga grofa Meinharda od Ortenburga, koji je moćan i slavan, te bi taj brak, kako Mladin javlja, mogao banu Stjepanu biti od znatne koristi. No pošto je plemenita grofinja u četvrtom stepenu srodstva s banom Stjepanom, to je ban Mladin ponizno papu zamolio, da podijeli milost dispenzacije za taj brak. Papa Ivan XXII. dakle, živo želeći, da se krivovjerje u Bosni izkorijeni, sklonio se je na molbu Mladinovu, pak dozvoljava Stjepanu banu, da se bez ikakve zapreke vjenča s grofinjom od Ortenburga, te proglašuje potomke toga braka zakonitima.

Drugo pismo od 18. srpnja god. 1319. pisao je papa upravo banu Mladinu II., kojega takodjer zove „knezom Hrvata i Bosne“. Papa potanko izlaže, kako je Bosna nemarom svojih upravitelja sasvim okužena patarenskim krivovjerjem, kako su ondje crkve opustjele, kako je ponestalo svećenstva; a onda se žarkim riječima obraća na bana Mladina, da učini jednom tome kraj. Papa hvali

Mladina, njegovu gorljivost, njegovu plemenštinu, njegovo pravovjerje, pak ga poziva, da digne svoju jaku desnicu na obranu i utjehu crkve katoličke. „Tada bo ćeš“, veli papa, „zaista moći biti pobjednikom svojih neprijatelja, ako se budeš trsio sa polja Gospodnjega otjerati dušmane Kristovog krsta (tunc etenim vere poteris hostium tuorum triumphator existere, cum de agro dominico crucis Christi emulos studueris extirpare . . . .). Još mu i sam papa obriče, da će mu i on biti „skloniji kod unapredjivanja njegovih posala“, ako se bude odazvao pozivu rimske stolice.

Ban Mladin II. nije se mnogo dao moliti, ta njegov je interes bio, da se i sam što bolje u Bosni učvrsti. A bio je i gorljiv privrženik svoje vjere i crkve. On je dogradio i posve uredio samostan sv. Ivana kod Skradina, što ga bijahu nekad osnovali i započeli graditi otac njegov Pavao i majka Ursa, te je onda zamolio papu, da dozvoli Franjevcima preuzeti samostan i crkvu. I zaista je papa 20. lipnja god. 1319. dozvolio poglavici Franjevaca u Hrvatskoj (de Slavonia), da naseli u samostan svoje samostance, pak da oni kroz stoljeća njeguju i čuvaju tu zadužbinu velikoga bana i banice Urse.

Na to se je ban Mladen svom gorljivošću dao na trijebljenje Patarena u Bosni. No u to se ponovo podigao srbski kralj Uroš II. Milutin ne mogavši zaboraviti svoga poraza od prošle godine. Tako je Karlo Robert po drugi put morao podići vojsku na Srbe. Ovat put ga je pomagao njegov rodjak Filip, princip iz Tarenta, a uza nj hrvatski i bosanski ban Mladin. Oba su na poziv pape Ivana XXII. ušli u oblasti nekadanjega razkralja Stjepana Dragutina i pomagali tamošnje pravovjerne katolike od nasilja srbskoga kralja. Kad je zatim stigao i sam kralj Karlo Robert, provališe svi zajedno u zemlju Milutinovu, te ga svladaše u osudnom boju. Već 15. srpnja god. 1320. piše papa Ivan XXII. pismo Habsburgovcu Fridriku Lijepomu, tada protucaru u Njemačkoj, u kojemu javlja, da je kralj

Karlo Robert „s jakom rukom i obilatom vojskom“ srećno pobijedio razkolnike (schismatici) i da je kraljevinu Srbiju (regnum Macedoniae) pokorio svojoj vlasti. Papa želi, da bi Karlo svladao sve razkolnike i nevjernike „sve do primorskih strana“ (usque ad partes maritimas), te da svagdje uvede katoličku vjeru; no pošto on to sve sam ne bi mogao, poziva papa u pomoć i druge katoličke vladare, a nada sve njemačkoga cara Fridrika Lijepoga. Papa zaklinje cara, da pomaže Karla Roberta muževno i snažno (asistas viriliter et potenter), a da će onda i njemu Bog sve naplatiti.

O daljem ratovanju nema više vijesti u poznatim spomenicima. A možda nije bilo više borbe, pošto je već 29. listopada god. 1320. umro srbski kralj Uroš II. Milutin, jedan od najokretnijih, najpodhvatljivijih i najlukavijih vladara iz porodice Nemanjića.

(Borba sa Šibenikom god. 1319.—1320.). Kad je već papa Ivan XXII. u dalekom Avignonu znao god. 1319. za dušmane, nad kojima je Mladin želio biti dobitnikom (trimphator), jamačno je tada junački ban bio okružen brojnim i jakim neprijateljima. Ta knezovi hrvatski ostadoše mu i dalje ljuti protivnici, na čelu Babonići, Kurjakovići, Stjepanići (Hrvatinići) i knez Nelipić u Kninu. No što je bana najjače zaboljelo, bilo je to, što su se od njega stali odmetati upravo oni, koje je obasuo častima i blagom, koje je ljubio te se njima povjeravao. Ta nije rijedka iznimka, da te obično za srce ujedu upravo oni, koje si podigao i milošću ih svojom usrećio!

Upravo Šibenčani zadaše banu Mladinu najviše jada. Pavao ban bio je taj grad podigao, njegovim nastojanjem i brata mu Jurja I. postade ta varoš u crkvenom pogledu samosvojnom i stolicom biskupskom; radi Šibenika imali su Bribirski knezovi najviše neprilika sa starim dalmatinskim obćinama, naročito s Trogirom. I Mladin volio je osobito Šibenik i Šibenčane. Na njegovom dvoru osobito su vrijedili ponositi gradjani šibenski, kao poimence sinovi

[I]lije. Od tih Ilijića bio jedan i potestat grada, poznati [n]am već Kosa Ilijić, koji je godine 1314. boravio u Spljetu [u] Mladinovu svratištu. Drugi brat, Saracen Ilijić, bio [j]e osobiti pouzdanik Mladinov i braće mu Jurja II. i Pavla [I]I.; toga Saracena bijahu Bribirski knezovi god. 1314. [p]oslali u Mletke kao svoga poslanika i zastupnika, njemu [b]ijahu povjerili, da ugovara s duždom i da mjesto njih [p]olaže zakletvu vjernosti i odanosti, kad su oni postali [g]radjani mletačke obćine!

Baš ti Ilijići stadoše sada na čelo neprijateljima bana Mladina II. Kosa Ilijić, potestat Šibenika, ne samo da je odvraćao svoje sugradjane od bana, ne samo da je potajno i očito stao očijukati s mletačkom obćinom i njezinim duždom, on je pače radio banu Mladinu o glavi. Dok se je ban borio za vjeru i čast svoju na medji bosansko-srbskoj, dotle je Kosa Ilijić skovao veliku zavjeru, kojoj je bila zadaća, skinuti bana Mladina sa svih časti, te ga na posljedku i pogubiti. Zavjeri pristupiše ne samo braća Kose Ilijića, po imenu Saracen, Mihajlo i Ilija, nego i mnogi hrvatski knezovi, koji su težko izgledali čas, da se oslobode Mladina, pak da se koji od njih onda uzpne na uzvišeno mjesto njegovo. Urotnici se ne žacahu tražiti pomoći i u mletačkoga dužda Ivana Superancija, koji je jedva dočekao, da se uplete u prilike hrvatsko-dalmatinskoga primorja.

Ban bijesan pohitao iz Bosne, da razprši zavjeru i da kazni krivce. Odlučio posve svladati neharni Šibenik, skučiti ga i poniziti, učinit ga opet običnom varoši hrvatskoga kraljevstva. A mogao je to i s punom pravom učiniti, jer Šibenik nije od starine bio dalmatinska povljena obćina, nego h r v a t s k i grad (kao i Skradin), koji je tek milošću nekih kraljeva i Bribirskih knezova došao do većega ugleda, tako da se je mogao takmiti s dalmatinskim obćinama.

Prvo je banu Mladinu bilo, da je — ne zna se kojim načinom — zarobio šibenskoga potestata Kosu Ilijića,

začetnika čitave zavjere. Premda mu je Kosa radio o glavi, ostavi ga ipak na životu, ali ga baci u tamnicu, gdje je nesrećnik poslije i poginuo. Onda opremi ban vojsku, te nekako u srpnju god. 1319. dodje pred neharni grad. Gradjani se ljuto uzkomešaše, ta prvi je put bilo, što se znade, da je jedan Bribirski knez osvanuo kao neprijatelj pred gradom, koji je dosad poput Skradina i Omiša bio miljenče tih knezova. Ban je najprije zahtijevao da mu predadu sve Ilijiće, braću nesrećnoga Kose. Gradjani izdadoše i poslaše u banov tabor Saracena, Mihajla i Iliju. Ban dade nevjerne urotnike mačem pogubiti, da tako zastraši gradjane. No Šibenčani, koji su možda Ilijiće samo zato izdali, da steku opet milost banovu, odlučiše sada ne predati se nikako, već se boriti do posljednje kapi krvi. Izpod kaštela a pred gradom stajaše samostan i crkva Franjevaca; ako bi te zgrade dopanule bana Mladina, bilo bi mu lako odanle udarati na grad te ga predobiti. Šibenčani zato odlučiše samostan, crkvu, gospodarske zgrade, blagovaonu i spavaonu redovnika sve do temelja razoriti, da ne ostane kamen na kamenu, i da se ne uzmogne ban ondje nastaniti ni utvrditi. I zaista razoriše Sibenčani sve do temelja, a braći Franjevcima dadoše zato drugo zemljište.

U to je ban Mladin svedjer taborovao na polju izpred Šibenika, ne hoteći otići, dok mu se grad ne predade na milost i nemilost. Sada Šibenčani stali vapiti za pomoć u Mletcima. Jednoga dana osvanu u taboru banovu mletački gradjanin i plemić Marko Vitturi kao poslanik svoje obćine, pak će tobože utanačiti mir izmedju ratujućih stranaka. On predlagaše, neka Šibenčani obećaju, da će banu izkazivati svu čast i priznavati sva prava njegova, kako su činili za njegovog otca i dosad za njega. Ako toga ne bi htjeli činiti, to će ih s obzirom na njega sami Mletčani pozvati na red. Čudna se je negdje banu Mladinu činila ta mletačka intervencija! On je doduše mletački gradjanin, ali i ban hrvatski; pak šta se brine obćina

preko mora, kad ban hrvatski hoće da kazni neharni i odmetni grad. Nije izvjestno, da li su Šibenčani prihvatili mletačke pogodbe, ali je izvjestno, da ih je Mladin naprečac odbio. On izjavi Marku Vitturiju, da mu ne treba mletačkog posredovanja, da nije više voljan primiti Šibenik pod starim pogodbama, nego da je namjerio nezahvalni grad lišiti sviju njegovih sloboština i privilegija, pak ga posve pokoriti, da mu žitelji budu opet podanici kaštela (castri Sibenici), kako su nekad bili.

Odlučna i muževna riječ Mladinova silno uzruja i mletačku obćinu i Šibenčane. Mletci se silno uzgoropadiše, kao da su oni pozvani, da štite autonomiju i slobodu dalmatinsko-hrvatskih obćina. Misleći, da je najzgodnije vrijeme, da se lukavo dobave grada Šibenika, stadoše se tobož živo zauzimati za slobodu njegovu. Izabraše novo, svečano poslanstvo od tri lica, Tomu Sagreda, Angjela Bemba, i opet Marka Vitturija, koji će sada odlučno (ad requirendum ipsum instanter) zahtijevati od njega, da bi izvolio ostaviti Šibenčane u njihovom stanju i slobodi, da ih ne potlači proti njihovoj volji, nego da se zadovolji ovim pravima, koja je uživao dosad otac njegov i on sam. A da bi Mladinu pokazali, da se ne šale, zapovjediše da se diže vojska i mornarica, pak ju onda poslaše u dalmatinsko more u pomoć Šibeniku. Zanimljivo je, kako su Mletčani već tada lukavo navješćivali, da im nije stalo zadržati možda Šibenik za svoju obćinu, nego da mu jedino žele izraditi, kako bi ostao u svojoj slobodi.

neprijatelj bana Mladina, a jak i ugledan medju hrvatskim knezovima. Tim zadadoše Šibenčani drugi udarac banu Mladinu, koji toga nije mogao oprostiti nekadanjemu miljenčetu svoje porodice.

No Mladin kao da se još nije okanio nade, da će ipak jednom pokoriti Šibenik. Mislio je jadan predobiti mletačku obćinu i dužda joj Ivana Superancija i skloniti ih, da ne pomažu odmetnoga grada. Poslat će svoga pouzdanoga čovjeka, mudroga muža, vještoga i slavnoga liječnika svoga Vilima Varignanu u Mletke, ne bi li mu pošlo za rukom, da nakloni duždu na Mladinovu stranu. Vilim Varinjana (Guillelmus de Vergnana, Varignana) bijaše sin čuvenoga profesora medicine na sveučilištu u Bologni, Bartolomeja Varinjane, a i sam jedan izmedju najodličnijih liječnika svoga vijeka. Ban Mladin uzeo ga za svoga tjelesnoga liječnika, a uza to rabio ga je i kao diplomatskoga savjetnika u važnim političkim poslovima. Taj dakle Vilim Varinjana, sam rodom Talijan, podje 7. siječnja god. 1320. za bana Mladina u Mletke. Najprije će pozdraviti duždu u banovo ime kao njegovog gospodina i prijatelja, onda će pozdraviti i vijećnike te izjaviti, da je ban spreman na svaku dopuštenu i častnu službu. Čudit će se nadalje Varignana, što je nastala neka napetost i opreka izmedju bana i Mletaka, što se je osobito očitovalo onda, kad su Mletčani za vrijeme „bune šibenskih podanika proti časti banovoj" poslali odmetnicima u pomoć „brodove i vojsku". Ban se tome osobito čudi, pošto znade, da je zakoniti i vjerni gradjanin mletačke obćine. Neka Vilim pita za uzrok toj protivštini, neka se znade, da se uzmogne ukloniti. Ako bi uzrokom bile samo ustmene i pismene objede zlih ljudi, to bi se lako moglo povratiti sve u prijašnje stanje, pošto ban želi i dalje biti prijatelj duždu i obćini.

Na tu prilično diplomatsku i skromnu poruku odgovoriše Mletci upravo drzko. Oni sve priznaše, šta su činili protiv bana Mladina, a u prilog Šibenčanima. A kako

to opravdaše? Evo kako odsjekoše banu Mladinu 14. veljače god. 1320.: „Mi znademo, da su vazda naši predšastnici i općina mletačka nastojali od najdavnijih vremena, da primorski krajevi Dalmacije zadrže svoju slobodu, i da ih nisu dali ni od koga pokoriti ni podložiti. Našli smo takodjer u starim spisima od dvije stotine godina natrag, kako je nekad (god. 998.) dužd Petar (Orsoli), naš predšastnik, primorske gradove Dalmacije svojom moćnom desnicom oslobodio, kad ih je bio zauzeo i pokorio neki kralj i knez Hrvatske (Držislav)". Eto tako se Mletci narugaše hrvatskomu banu! Kao što je nekad radio dužd Petar Orseoli za kralja hrvatskoga Držislava, činit će sada dužd Ivan Superancije za bana Mladina II. Uza sve to poručuje mu još porugljivo, da će postupati s njim kao s milim i častnim gradjaninom mletačkim, ako ne bi on sam dao povoda ili uzroka za protivno postupanje!

To je bilo zaista suviše za bana Mladina, koji je nekad doživio sjajnih dana za svoga otca bana Pavla. Stanje je njegovo dnevice postajalo nepovoljnije: ovamo mu se odmeću hrvatski i dalmatinski gradovi u primorju, tu mu se opiru hrvatski knezovi, nekadanji vazali njegovi: a sve to pomaže mletačka općina, koje je on pravi gradjanin! Da, mletačka općina pomaže sve protivnike njegove, jer se nada, da će na ruševinama Mladinove vlasti podići svoje vladanje u hrvatsko-dalmatinskom primorju! Kraj takih prilika ostadoše Mladinu jedino uzdanje braća njegova Juraj II., Pavao II. i Gregorije II., a onda kralj Karlo Robert, kojemu su u prvom redu Bribirski knezovi pomogli do prijestolja.

(Savez izmedju Trogira i Šibenika 24. siječnja god. 1322.). Ogorčeni ban Mladin snivao je odsad jedino o tome, kako da se osveti Mletcima, koji mu posve odvratiše grad Šibenik. Ako se Mletčani nijesu žacali šurovati s odmetnim gradom, zašto da se on krati ortačiti s dušmanima mletačke općine? U Hrvatskoj je tada živio Bajamonte Tiepolo, mletački plemić, koji bijaše pred desetak godina

skovao urotu, da obori vladu u Mletcima i sam se nametne za duždа. Bajamonte Tiepolo desio se u Hrvatskoj kao bjegunac, izčekujući zgodu, da bi se mogao vratiti u Mletke i obnoviti svoje pokušaje. Ovoga muža, kojega je tadanja mletačka vlada proglasila izdajicom svoje domovine i ucijenila mu glavu sa 10.000 libara, izabrao je ban Mladin za svoga prijatelja i pouzdanika. S pomoću njegovom nadao se je ban predobiti možda i mletački Zadar, pak tako Mletcima vratiti nemilo za nedrago. Kadgod bi Mladin imao kakih posala ili razprava sa Zadranima, vazda je Bajamonta birao za svoga zastupnika i sudca. To je Mletčane silno smetalo, oni se pobojaše, da će opet doći do smutnja u Zadru. U pismu od 21. studenoga god. 1321. kore Zadrane, što druguju „s Bajamontom Tiepolom, izdajicom, koji je izabran za sudca sa strane banove“. Dozivlju im u pamet ustanovu mira od god. 1313., po kojoj bi Zadrani morali „prijatelje i neprijatelje Mletčana smatrati za svoje prijatelje i neprijatelje“, pak onda dodaju: „Taj Bajamonte je očit neprijatelj i izdajica naše obćine, a vi njega primate za sudca i počašćujete ga, što je proti našoj časti i utanačenim ugovorima“.

Ukor i prijetnje, a još više budne oči mletačkoga kneza u Zadru pomrsile su osnove bana Mladina. Nema barem spomena Bajamontu kroz neko vrijeme u spomenicima. Možda je i sam Mladin odustao od te osnove.

No zato ipak nije mirovao. Trogirani bijahu već tako ugrezli u mletačku struju, da su i potestate svoje birali izmedju tamošnjih gradjana. Tako je od 27. srpnja godine 1321. bio njihovim potestatom mletački gradjanin Stjepan Manolesso. Ban Mladin upro svu snagu, da prikloni na svoju stranu rečenoga potestata. Šta mu je nudio ili dao, ne može se ustanoviti; no ne prodje mnogo, a Stjepan Manolesso stupio potajno u službu banovu. Upirući se o savez s banom stao potestat haračiti medju Trogiranima. No s toga se rodi veliko nezadovoljstvo u gradu. Trogirani šalju svoje poslanike k banu, da mu

izlože tužbe na silovitoga potestata; no M
je trogirske poslanike i prikazao svoja
drugom vidu. Mladin planuo, pak će o
žitelje. Bacio poslanike u tamnicu, te od
komu od njih izvade po dva zuba i j
pamte, kad su krivo obijedili svoga pog
se Mladin napokon predomislio: odvratil
vjerni mu Trogirani.

U to se u Trogiru porodila smutn [illegible] e stalo u jedan glas vapiti, da [illegible] zulumćar Manolesso, da je bana krivo izv[illegible], da radi na zator obćine. Videći napokon Manolesso, da mu nema duljega obstanka, ostavi grad na brzu ruku i pohita k svomu savezniku Mladinu, koji ga lijepo dočeka i ugosti. Izplati mu pače i plaću, što bi ju morao primiti od Trogirana za čitavu godinu; osim toga obeća mu nadoknaditi sve stvari, koje mu bijahu u Trogiru zaostale, te su ih ondje zaplijenili. A na to podiže ban vojsku, da se osveti Trogiranima, što su zbacili s potestata njegovog čovjeka.

No što će Mletci? Zar ne će oni opet pohitati u pomoć Trogiru? Ovaj put nadmudrit će ban lukave Mletke. Mladin II., ban Hrvata i Bosne, piše 25. studenoga god. 1321. iz Skradina pismo svijetlomu, velemožnomu i moćnomu gospodinu Ivanu Superanciju, duždu mletačkomu, gdje no ovako hvali i brani Manolessa: „Pošto je na našu molbu plemeniti muž Stjepan Manolesso, vaš gradjanin, poradi svojih zasluga primio upravljanje i potestat našega grada Trogira, te se u tome zvanju ponio dobro i zakonito, kako smo mogli razabrati iz izvještaja mnogih vjere dostojnih ljudi, te se i sami uvjerili revnim vlastitim potraživanjem, — došlo je nedavno do našega znanja, da je obćina grada Trogira rečenoga Stjepana kod vas i mletačke obćine opadnula, da je nešto s nama utanačio, što bi moglo biti na štetu i povredu istoga grada Trogira. Mi smo nasuprot i darove i milosti dosta znatne podijelili gradu upravo na molbu rečenoga

Stjepana. A pošto smo krivnjom gradjana rečenoga grada Trogira zatekli pomenutoga Stjepana izagnana i lišena njegovih stvari, to smo mu iz štovanja prema vašoj obćini iz vlastite naše kese izplatili ostatak plaće za ovu godinu. Mi ćemo njemu prigodomice naknaditi i svu štetu i troškove; no ovaj čas ne možemo toga učiniti radi novih slučajeva (casus novi), koji su se pojavili."

No Mletčani ne dadoše se nadmudriti. Oni poslaše u Trogir Mateja Manolessa, otca bivšega potestata Stjepana, s pismom, u kojem su tražili razjašnjenje. U odgovoru od 2. prosinca god. 1321. nastojahu Trogirani svu krivnju svaliti sa sebe i prikazati Stjepana Manolessa kao najvećega zlotvora svoga grada. Oni ga obijediše, da je za čitavo vrijeme svoje uprave neprestano korio, tužakao i objedjivao, gdje je samo mogao, te tako raztrovao nutarnje i vanjske prilike povjerene mu obćine. On je ocrnio ne jednoga, dva ili deset, nego upravo sve bez razlike ne samo kod gospodina bana, nego kod svih u oblasti rečenoga gospodina bana. On je pače opadnuo iste poslanike njihove, koje su poslali banu, tako da ih je taj dao uhvatiti i sramotno vrći u tamnicu. Ban bijaše već naredio, da se poslanicima izvade po dva zuba i po jedno oko, te bi se bilo to i izvršilo, da nije bilo Boga i dobrih prijatelja. „No što je još gore", nariču Trogirani, „mi smo sve do današnjega dana zatvoreni u gradu." Mnogo zla počinio je Stjepan Manolesso od prvoga časa svoje uprave. Nijesu njega iztjerali Trogirani iz grada, već su ga zaklinjali, da ostane medju njima, obećavši mu, da će postupati s njime častno. No silom ga nijesu mogli pridržati. Trogirani kažu još, da su oni ljudi čestiti i priprosti, pak se preporučaju mletačkoj obćini, neka se u sve dade uputiti po svojim gradjanima, koji su tada u Trogiru boravili.

Još u prosincu god. 1321. stajao je ban Mladin II. s vojskom izpred Trogira, da ga kazni poradi Stjepana Manolessa. Mletci dakako da su opet stali na stranu Tro-

girana, da ih posve odvrate od bana M
pred dvije godine učinili sa Šibenikom.
smatrala je pače, da je osvanuo čas, ka
dobiti i Trogir i Šibenik. Dok je ban p
mletačka je obćina radila, da i Trogir i
dugo i dugo živjeli u medjusobnoj zava
na savez za zajedničku obranu od bana

Mletačko je nastojanje uspjelo. Trog ... ece iza-
bere 24. prosinca god. 1321. dva svoja za ... a, Danila
Jakovljevića i Fridrika ... raju mir i savez
sa Šibenikom. Jednako uci ... 22. siječnja god. 1322., izabravši za taj posao četiri svoja sugradjana: Bogdana Desinju, Franju Marinića, Mihajla Dragoja Kuzmića i Dišmana Jurića. Zastupnici trogirski i šibenski sastaše se u crkvi sv. Čubrijana na otoku Čiovu, te utanačiše ondje mir i savez, utvrdivši sve prisegom na svete moći. Mir i savez biše utanačeni naročito „da se uklone budućim pogiblima“ (futuris periculis obuiare), a proti svim „neprijateljima i protivnicima“. Sve dosadanje opreke, razmirice i pravde neka prestanu za sve vijeke. Neprijatelji i prijatelji jednoga grada neka budu neprijatelji i prijatelji drugoga. Oba se grada moraju medjusobno pomagati po kopnu i po moru po najboljoj snagi svojoj. Ako koja stranka prekrši taj ugovor, platit će globu od 50.000 libara mletačkih denara; polovica globe neka bude onda duždu i obćini mletačkoj, a druga polovica onoj stranci, koja je ugovor održala.

Obranbeni ugovor i savez izmedju Trogira i Šibenika, a pod okriljem mletačkim, nedvojbeno je silno ogorčio bana Mladina. Jamačno je tada ljuto uvrijedjeni ban planuo, te se nemilo stao osvećivati opornim i odmetnim gradovima. Suvremeni ljetopisac, Splječanin Miha Madije, piše, da je ban, saznavši za taj ugovor, bio strašno uznemiren (turbatus est valde), i da je udarao s vojskom na oba grada. Najprije je kroz mjesec dana harao šibensko polje, sijekući drveće i vinograde. Onda se opet vratio pred Trogir, da i ondje sve pretvori u pustoš.

Ali uzalud mu sav trud. Dok je on s kopnene strane pustošio kotare tih gradova, mletačko je brodovlje zaštićivalo same gradove s mora, pak tako je banu Mladinu bilo upravo nemoguće, da ih osvoji. Naprotiv su njegove navale sklonile Trogirane i Šibenčane, da se sasvim odvrgnu od Hrvatske i Dalmacije, i da se posve povjere Mletcima. Oni će se dati u zaštitu i podaničtvo mletačke obćine, koja će ih onda s većim pravom braniti kao svoje podanike.

(Šibenik i Trogir se odmetnuše god. 1322.). Prvi se na to riješi Šibenik, taj od starine hrvatski grad. U obćinskom vijeću našlo se 2. veljače god. 1322. na okupu sedamdeset i sedam vijećnika, pak ti izabraše obćinskoga konzula Bogdana Desinju, da kao zastupnik i poslanik grada ide u Mletke, i da ondje ugovori savez i podjedno da Šibenik predade Mletcima. Već 1. ožujka utanači on pogodbu s duždom Ivanom Superancijem. Grad Šibenik sa svim žiteljima i kotarom podade se gospodstvu Mletaka, „nedirnuv časti i prava gospodina kralja ugarskoga". Šibenčani bit će pod zaštitom Mletaka; njegovi žitelji držat će kao i drugi podanici mletački u Dalmaciji. Svake druge godine šiljat će mletačka obćina svoga gradjanina za kneza u Šibenik. Taj će primati godimice samo plaću od 1200 libara, dok će sva regalija i dohodci, koji su se dosad davali knezu, ostati obćini šibenskoj. Malo dana zatim, 15. ožujka, sastalo se u palači vijeća šibenskoga opet gradsko vijeće, i tu su najodličniji plemići grada položili prisegu vjernosti mletačkoj obćini. Dužda je tom prigodom zastupao Bartol Michieli, kojemu su takodjer predali ključe grada. Od toga časa nema više Gregorija II., brata bana Mladina, kao kneza toga staroga hrvatskoga grada; odsad vrše tu čast mletački gradjani.

Za primjerom Šibenčana povedoše se malo zatim i Trogirani, predavši se mletačkoj obćini uz iste pogodbe. Trogirani bijahu 12. ožujka poslali u Mletke svoje zastupnike i poslanike Danila Jakovljevića, Ivana Petrovića

i Fridrika Matijevića. Ti utanačiše pogodbu 17. travnja, a na to posla mletačka obćina Bartolomeja Michiela i Giustiniana Giustiniani u Trogir, da primi prisegu vjernosti. To se obavilo 14. svibnja, čim je i Trogir postao podanikom mletačkim.

Istomu Bartolomeju Michielu bijahu povjerili Mletčani, da podje k banu Mladinu, i da ga izvijesti, što se je netom zgodilo. Podjedno ga je negdje pozivao, da se odsad kani dirati u te gradove, jer su mletački, te će ih mletačka obćina proti svakomu braniti. No lukavi dužd Ivan Superancije ne bijaše ni tim zadovoljan. Još 5. travnja napisa on pismo gradu Spljetu, koji bijaše ostao vjeran banu Mladinu i bratu mu Jurju II., te mu javi, da je mletačka obćina primila u svoju zaštitu gradove Šibenik i Trogir, jer je ban nasilno s njima postupao i htio ih podjarmiti. Mletčani branit će pokorne im gradove od svakoga napastnika; zato moli dužd Spljećane, neka ne napastuju tih gradova i ne pomažu Mladina, ako bi ih pozvao, da s njime na njih udaraju. Jamačno nije duždu bilo toliko stalo, da naprosto objavi tim pismom Spljećanima, što se je zgodilo sa Šibenikom i Trogirom, — ta to je vidjela i znala i onako čitava zemlja hrvatska — duždu je bilo više do toga, da sjeti Spljećane, da bi

sve uz priznanje njegove časti i prava otima grad za gradom uz obalu sinjega mora. Znade i kralj, da je Mletcima samo izlikom „dobro stanje“ dalmatinskih gradova, da ih oni svojataju za se, a da ne misle vratiti ih zakonitomu gospodaru. Upravo zato šalje kralj u Mletke svoga premiloga rodjaka, ostrogonskoga nadbiskupa Boleslava, neka pita tu ponositu gospodu, šta oni misle učiniti sa zauzetim gradovima? Obćina mletačka pričinila se nevješta, te se pritajila. Dočekala primasa ugarskoga s najvećom časti i odlikovanjem, a onda se izvinjavala i izpričavala, da je gradovima Hrvatske i Dalmacije samo pomoć pružila (iuvamen et auxilium) i to ne proti kralju, nego poradi časti njegovog kraljevskog imena. No kralj se nikako nije pravo htio ni mogao oduševiti sa to preveliko prijateljstvo mletačko, te se je 3. kolovoza god. 1322. doduše na izliku zahvalio za podatu pomoć, ali je podjedno molio, da u buduće ne bi obćina mletačka ništa otimala ni svojoj vlasti podvrgavala, pošto on sam kani naskoro s jakom vojskom doći u one krajeve „za korist i mirno stanje njihovo“.

Uvjeren dakle ban Mladin, da Karlo Robert već radi svoje časti ne može Šibenika i Trogira ostaviti u vlasti mletačkoj, sazove negdje namah u ožujku ili travnju god. 1322. sabor hrvatskih knezova, da se vijeća, kako bi se povratili kraljevstvu pomenuti gradovi. Na sabor dodjoše knezovi Kurjakovići, knezovi Stjepanići (Hrvatinići), Mihovilovići iz Hlivna, knezovi Nelipići, a svakako i braća bana Mladina. Što se je i kako se je viječalo na tome saboru, nije poznato; samo je izvjestno, da je izmedju bana i knezova došlo do ljutih okršaja. Mladin mogao se je uvjeriti, da su svi knezovi bez iznimke njegovi protivnici, i da su sporazumni s Mletcima. Mora da je došlo do žestokih prizora, pošto je ban knezovima spočitavao, da su oni bili sporazumni s Kosom Ilijićem i njegovom braćom, da su se svi prisegom medju sobom zavjerili, da će ga skinuti i pogubiti. Sabor se svršio obćom smutnjom;

razdraženi knezovi ostavili bana, pak onda utanačili savez medju sobom na zator Mladinov. Skupit će oni jaku vojsku, pak će onda s pomoću knezova Babonića iz Slovinske zemlje i banova Bosne srušiti Mladina i raztepsti mu vladanje.

Ban Mladin nakon sabora pobjesnio kao ljuti ris. Sve ga ostavilo: primorski gradovi i hrvatski knezovi. Kralj Karlo Robert je daleko, a Mletčani, njegovi tobože saveznici i sugradjani, rade na zator njegove vlasti. No još je znamenita moć hiže Bribirskih knezova; tu su još junačka braća njegova: Juraj II., Pavao II. i Gregorije II. Složna braća još su dovoljno jaka, da odole svima protivnicima. Tu su njihovi tvrdi gradovi Ostrovica, Bribir, Skradin i Klis; tu su još vjerne njihove primorske občine Nin i Omiš. Ban Mladin pouzdaje se u moć svoje porodice, ali u taj par izdaje ga rodjena krv njegova, njegov rodjeni brat P a v a o II., dosadanji knez Trogira. Smutili protivnici Mladinovog brata, pak se Pavao pomamio za banijom hrvatskom i digao ruku na starijega brata svoga.

Već 24. travnja god. 1322. utanačio je knez Pavao II. Banić sramotan ugovor s odmetnim gradom Trogirom proti bratu svomu, banu Mladinu. Pogodbe bijahu: 1. knez Pavao dužan je povesti vojnu na Mladina najdulje do Petrova (29. lipnja) one godine; 2. Pavao se ne smije izmiriti s bratom bez dozvole Trogirana; ako pak sklopi savez s drugim knezovima proti Mladinu, mora i Trogirane pitati, da li bi oni pristupili savezu; 3. za rata bit će knez Pavao vojvoda trogirskih četa; 4. knezu Pavlu i njegovim četama dopušta se dolaziti u Trogir, kad ih bude volja; 5. Trogirani će pomagati kneza Pavla, da d o b i j e b a n s t v o u Hrvatskoj; ako to polući s Božjom pomoći, morat će Trogiranima ostaviti sve njihove sloboštine i posjede, a ne će smjeti od njih ništa drugo tražiti, nego što ga po pravu zapada; 6. ako dodje do mira s banom Mladinom ili ako on umre, te tako ne-

stane razloga ovomu savezu, onda će Trogirani davati knezu Pavlu godišnju penziju od 1000 malih libara za to, što je proti bratu vojevao. Tomu savezu izmedju kneza Pavla i Trogirana pridružiše se još i krčki knezovi, koji su doslije slabo pačali u poslove hrvatske i dalmatinske.

Savez bana Pavla s Trogiranima tek je predigra velikoj katastrofi, koja je sada brzo slijedila i kojoj je ban Mladin tragični junak. Jer čim je Pavao digao ruku na brata svoga, u jedan mah sve se uroti proti banu. Velika koalicija gradova Šibenika i Trogira, svi knezovi hrvatski bez iznimke zajedno s knezom Pavlom, sve se to složilo pod zastavom mletačke obćine na zator bana Mladina. U tom strašnom stanju ostao mu jedino vjeran brat Juraj II., gospodar Klisa i Omiša, a uza nj i grad Spljet, kojemu je Juraj bio knezom. Protivnicima Mladinovim pridružiše se još i knezovi Babonići iz Slovinske zemlje, i napokon gojenac njegov, bosanski ban Stjepan Kotromanić s braćom svojom.

Veliki rat uzbjesnio u ljetu god. 1322. Pozorištem bila mu je okolica grada Skradina, stolica bana Mladina. Kopnenu vojsku hrvatskih knezova vodio ban slavonski Ivan Babonić, dok su gradovi Šibenik i Trogir uz svoje brodove primili takodjer galijâ iz Mletaka, a valjda i vojnikâ. Tolikoj sili nije ban Mladin mogao odoljeti. On sa svojim vjernim četama i privrženicima stade uzmicati više k jugu, da bude bliže svomu bratu Jurju i njegovomu tvrdomu gradu Klisu. Uzmičući tako sve pred Ivanom Babonićem dodje napokon do mjesta, koje Miha Madije zove Bliska. Gdje je ta Bliska stajala, ne može se odrediti; no vjerojatno je, da je bila negdje izmedju Trogira i Spljeta, a blizu tvrdoga Klisa[23]. Tu kod Bliske dodje do velikoga boja. Na jednoj strani bio je Ivan Babonić sa svima hrvatskim knezovima, a na drugoj ban Mladin s bratom Jurjem i sa silesijom Poljičana i Vlaha, koji se prvi put sada spominju na hrvatskom tlu. Boj je

bio žestok, a svršio se porazom bana Mladina. Dobitnici zarobili sila Vlaha i njihove stoke.

No to ne bijaše još sva nesreća bana Mladina. Dok se je on borio s hrvatskim knezovima kod Bliske, dotle su Trogirani i Šibenčani jedne noći s pomoću mletačkih galija ušli iz Šibenskoga zatona do jezera Prukljana, udarili na stolicu bana Mladina, na grad Skradin, te ga poharali, kuće mu spalili i mnogo ljudi, barka i drugih stvari zarobili. Od Skradina pohitaše slavodobitno na jug do Omiša, pak i taj grad osvojiše i poharaše.

Iza poraza kod Bliske bijaše Mladin pohitao u župu Poljica, namjeravajući odanle u Omiš, da se ondje zajedno s bratom Jurjem II. pripravi za dalji rat. No vidivši, kako mu neprijatelji oteše i Omiš, vrati se opet natrag, te se zatvori u tvrdi, gotovo nedobitni Klis. Tu će stajati i i čekati, dok mu opet svanu bolji dani. Ali ti mu ne svanuše.

(Kralj Karlo Robert zarobio Mladina II.). Posljednja još nada bana Mladina bio je sada kralj. U njega se je on pouzdavao, da će mu pomoći i kao hrvatskomu banu i kao sinu onoga muža, koji je Anžuvincima prokrčio put do prijestolja ugarsko-hrvatskoga Ta Mladin se ne bijaše ničim ogriješio o svoga kralja, kojemu je jamačno moralo biti stalo, da na skrajnjoj periferiji njegovog vladanja bude moćan i ugledan ban.

Kralj Karlo Robert zaista je u ono vrijeme dolazio u

tražio gradove dalmatinske i hrvatske. Medjutim i neki gradovi kao da su se predomišljali, šta da čine. Na početku listopada osvanuo pred kraljem Karlom poslanik grada Šibenika Franjo Martić, poklonio se njemu i zamolio ga za potvrdu povelja i povlastica, koje su nekad gradu podijelili kralji Stjepan i Bela IV. Možda je u ostalom bila to samo varka, da se kralj obsjeni.

Kralj je Karlo Robert došao u južnu Hrvatsku dolinom rijeke Une, te se onda s vojskom od 20.000 momaka utaborio u gradu Kninu. Odasvud grnuli k njemu knezovi, plemići i drugi ljudi, klanjajući se svome gospodaru, tražeći milosti i iznoseći tegobe i tužbe svoje. Nema sumnje, da su gotovo svi knezovi saletili kralja tužbama na bana Mladina. Prikazali ga negdje kao silnika, proti kojemu je morao ustati i rodjeni brat njegov!

Ban Mladin medjutim težko dočekao svoga kralja i gospodara. No znajući, kako su ga njegovi protivnici ljuto opadnuli, žacao se namah poći pred kralja. On je sam ostao u gradu Klisu, a pred kralja poslao najprije svoga vjernoga i odanoga brata Jurja II., da kralja nadari obilatim darovima i da ga u sve uputi. Čini se, da je poslanstvo kneza Jurja srećno pošlo za rukom, te da je kralj zaželio vidjeti junačkoga sina onoga muža, koji mu je utro put do prijestolja. No možda se je i lukavi Anžuvinac pritajio, da se lakše dočepa kneza, koji se je još jedini u čitavom vladanju njegovom izticao osobitom vlašću.

Knez Juraj II. vratio se veselo u Klis, a namah zatim ban Mladin pošao sam u Knin, da se pokloni kralju. Šta se je ondje sve zgadjalo, nije povjestnica zabilježila; ali jedno je izvjestno, da je kralj junačkoga bana zasužnjio, i da se Mladin nikad više nije vratio na baniju. Miha Madije priča, da je kralj Mladina pod jakom stražom vojničkom poveo sa sobom u Zagreb, a što je dalje s njime bilo, ne zna ili je zaboravio kazati. Još mnogo poslije, kad već bana Mladina jamačno nije bilo u životu, pričali su godine 1339. starci, kako je ban Mladin čamio u tam-

nici, kako je bio sužanj u Ugarskoj; no š
s njime zgodilo, ostaje do danas neizvjes
je jadnik poput mnogih drugih iztrunuo
u dalekoj Ugarskoj.[24]

Tako je Karlo Robert nagradio za
knezova, svojih milih „rodjaka". Smetal
koje su njegov djed i otac, a i on san
trebe podijelili banu Pavlu i njegovoj l ... je upo-
trebio lukavo prvu zgodu, da se riješi ı ... kojemu je
bio dužan harnost do

(Sud o banu Mladinu.). ... je sudbina junačkoga bana Mladina II. Uslijed promijenjenih prilika nije mogao uzdržati moć svoje porodice na onoj visini, na koju je bijaše podigao srećniji otac njegov. Hoteći ipak prkositi nepovoljnim prilikama silom, pao je Mladin strmoglavce i nastradao tužno. Ako je bio šta kriv, krivnja je glavna bila njegova suvišna povjerljivost u obće, a slijepo pouzdanje u svoga kralja.

Tragično je lice taj ban Mladin. No još tragičnija je njegova sudbina po tomu, što ga je i povjestnica žigosala kao tirjanina, samo da opravda njegov pad. Historija se pozivala na njegovog suvremenika, na ljetopisca Mihu Madija Splječanina, toga žučljivog Talijana, kojemu je junački Mladin trn u oku. Premda ne spominje baš nijednoga djela njegovog, radi kojega bi ga mogao obijediti i nazvati tirjaninom, ipak je on u oči boja kod Bliske udario u ovu ničim opravdanu deklamaciju: „O Božja dobroto, koja ne ostavljaš nijedno zlo nekažnjeno, niti dobro nenagradjeno, vršeći u ovome životu nad grješnicima svoju osudu sa milosrdnošću, i ne htijući trpjeti tolika zla, koja su dnevice činili u Hrvatskoj i Dalmaciji upravitelji i službenici toga bana (Mladina). Oni su naime otimali dohodke crkvama; brakove po Bogu učinjene nijesu nimalo poštivali, nego su žene i djevojke oskvrnjivali, trgovce su robili, kao što su i zemlje i posjede gradjana primorskih i dalmatinskih silomice otimali i izmedju

sebe žrijebom dijelili, tvrdeći, da njima pripada sve, što je izvan gradova, ne samo po pravu djedovskom, nego i po pravu vlasti od Boga njima podijeljene." . . . „Kamo ti sada tvoja sila, bane Mladine, ti koji si prezirao silu svih kralja na zemlji; kamo ti sada tvoja oholija, kojom si prezirao poštivati Boga i crkvu katoličku, kad si redio biskupe, opate i opatice? Kamo ti tvoja gordost, kojom si robio uboge gradjane Dalmacije i Hrvatske, koji su htjeli živjeti u miru i uživati svoje pravice? Gdje je tvoja razboritost, kad si volio slušati doušnike nego dobre savjetnike? Ti si često čitao sveto pismo, ali nijesi vršio riječi njegovih; zato te je kaznio Bog i odbacio te je, lišivši te tvoje državine!"

Strašna je to filipika ogorčenoga Talijanca Mihe Madija, ali ničim opravdana. Ta ni on sam ne spominje ni jednoga čina Mladinovog, koji bi ga ovlastio na takovu osudu. Ili zar je bio to grijeh, što je Mladin uzeo u skrajnjoj bijedi u pomoć Poljičane i „Vlahe", koje Miha zove „bestijalnim ljudima"? Zar su Vlasi bili gori od Normana i Katalonaca? Ili je to strašna stvar, što je bacao u tamnice i kaznio smrću ljude, koji su mu radili o glavi, a bili prije njegovi ljubimci? Zar da ih je nagradjivao za nevjeru? Šta se sve radilo u onim barbarskim stoljećima u Englezkoj, Francuzkoj, pak i u Njemačkoj?

Upirući se o Mihu Madija svi su kasniji historičari prikazivali bana Mladina kao tirjanina nad sve ino. Svatko je gledao, da činjenice tako prikaže, da Mladin izadje još crnji i silovitiji. Tako i sam Lučić u svojim djelima, koji ima čak i poglavje, „kako se je vlast Bribiraca izvrnula u tiranidu". Farlati pače pridaje tužnomu Mladinu i takove zločine, koji su počinjeni, kad od Mladina nije bilo više ni kosti ni mesa. Farlati naime pripovijeda, da je ban Mladin II. zapovjedio nekomu Markoviću (sinu Markovu) od Bribira, da ubije skradinskoga biskupa Paulina iz porodice Draškovića; no Miha Madije, suvremenik, ne zna o tomu ništa. On samo javlja, da je god. 1328. Bri-

birac Marković mačem ubio biskupa Paulina; ali ni jednom riječju ne spominje, da bi to bio učinio po nalogu bana Mladina. A kako bi i mogao reći, kad je bana Mladina već pred šest godina nestalo s vidika povjestnoga.

Ne — ban Mladin II. nije bio tirjanin, on je bio tragičan junak, kojega su smrvile jače prilike. Uz to je bio i pobožan, svojoj djedovskoj vjeri odan muž. Sam Miha Madije javlja, da je marljivo čitao sveto pismo; a mi znamo, da je s najvećim pietetom dogradio zadušbinu svoje majke i otca, naime crkvu i samostan na čast svoga krsnoga imena, sv. Ivana Krstitelja. Mi znamo još, da je gorljivo trijebio patarene u Bosni, i da je pomagao svoga kralja u ratu proti srbskomu kralju razkolniku!

No ban Mladin, premda se je neprestano kretao na vulkanskom tlu, bio je i iskren prijatelj znanosti i umjetnosti. Njegov tjelesni liječnik Vilim Varinjana, glasoviti spisatelj medicinskih djela, bio je njegov osobiti pouzdanik i štićenik. Zato mu je i posvetio jedno svoje djelo, kojega se rukopis čuva u Monakovskoj državnoj biblioteci (codex lat. Nro. 26.640). Na prvom je listu rukopisa posveta, koja počinje ovako: „Svima vitežkim krijepostima opasanomu i ne manje umnom krunom ovjenčanomu velemožnomu gospodinu svome vazda gospodaru Mladinu Hrvatâ i Bosne banu i vrhovnomu gospodinu čitave Humske zemlje njegov duhom podanik Vilim Varignana, profesor umjetnosti i znanosti medicinske.“ [25]

Kako posveta započinje latinskom riječju „cunctis“ (svima), to je početno slovo C izkićeno miniaturnom slikarijom. „Miniranje je primitivno, guirlandska bordura zeleno, crveno, modro, žuto, ljubičasto bojadisana; u samom initialu vidimo na prijestolju lik purpurnom togom odjeven bez brkova u zelenim rukavima, s crvenom kapom na glavi, sasvijem u nošnji mletačkih patricija, kojemu čovjek odjeven u ljubičastu togu kao da klečećki predaje nekakvo djelo ili ga moli za nešto. Mletački patricije bez

sumnje je ban Mladin, knez od Bribira, koji se je kao gradjanin Venecije u Dalmaciji odista tako nosio, i kojemu njegov tjelesni liječnik pruža svoje djelo."

Motreći bana Mladina II. po djelima njegovima, kao i po prilikama, u kojima je živio i djelovao, sasvim se drugačije prikazuje njegova ličnost, nego što ju je karakterisala dosadanja tradicija po deklamacijama Mihe Madija. Lijepo ga prema novijim iztraživanjima crta magjarski historičar dr. Lj. Thallóczy. On piše doslovce:

„Poznato je, kako je mučno opisati ličnosti minulih vijekova po odlomcima vazda pristranih, ili u najboljem slučaju jednostranih kroničara, ili po frazama povelja. Često se veliki glavni motivi podmeću sasvijem običnim ličnim razmiricama, ponekad se izpuštaju iz vida karakteristični momenti."

„Mladin Šubić, silni ban, stoji po našem mnijenju uz prkos velikoj udaljenosti prilično jasno pred očima. On spada u onaj soj, u onu kategoriju, koja na Adriji od vremena rimskoga gospodstva nije izumrla; u njegovom radu vidimo mi velikoga gospodara, koji vazda hoće sve više da postigne, pak najposlije pada u svom ikarskom poletu. On nije bio običan čovjek. Ratnik, diplomata i vladalac u jednoj osobi, njegovo ime bijaše daleko na glasu u Italiji, Ugarskoj i u njegovih susjeda. Njegov položaj kao zaštitnika mletačko-dalmatinskih gradova donio je sobom, da je stajao u sred vreve italijanskog političkog života i činio lijevo krilo stranke Guelfa. Još njegov otac živio je u prijateljstvu s papom Klimentom, te se njemu kao i Mladinu mnogo šta kroz prste gledalo. Pri svem tome, što su uputstva iz Mletaka uplivisala na bana, koji je medju tijem za italijanske gradove važio kao „princeps", imao je on diplomatičke zastupnike svoje sile. Tako u god. 1318. Girolama de Ancona, 1320. god Guillelma de Vergnana (Varignana). Ovaj Guillelmo Varignana bijaše njegov tjelesni liječnik i povjerenik, kojega je 7. siječnja god. 1320., kad mu se Šibenik bio

odupreo, poslao u Mletke, da izgladi razmiricu i da izmoli prijateljstvo republike . . . ."

„Uvod (Guillelma Varignane) kao takav ne sadrži ništa znamenito, no dedikacija, u kojoj majstor i profesor Varignana naziva Mladina gospodarom, koji je bogato obdaren ratničkim vrlinama, dalje ta okolnost, da ga je ban na to podstakao, uz to jedan veliki gospodar, koji početkom XIV. stoljeća čita bibliju, — sve nam to prikazuje bana kao eminentnu kulturnu pojavu u Dalmaciji i u bosanskoj unutrašnjosti."

. . . „Mislimo, da se Mladenu Šubiću s ovom dopunom (posvetom Guillelma Varignane) mora odrediti mjesto ne samo u političkoj historiji, već i u kulturnoj."[26]

VII.

Juraj II. Banić, knez Klisa i Omiša (1322.—1330.) i brat njegov Pavao II. Banić, knez Ostrovice.

(1322.—1346.)

Juraj II. Banić († god. 1330.). — Pavao II. Banić († god. 1346.). — Knez Pavao II. pomaže Mletke proti Zadru i kralju Ljudevitu I., god. 1345.—1346. — Oporuka kneza Pavla II. god. 1346.

Nakon pada bana Mladina II. stala je namah propadati i moć Bribirskih knezova. Kralj Karlo Robert opozvao je tada i privilegija, kojima bi hrvatska ili primorska banija Bribirskim knezovima podijeljena kao nasljedno leno za sva vremena. Braća i sinovci Mladinovi nazivali su se doduše i poslije „Banićima", ali nijedan od njih nije više bio ban hrvatski ni po imenu ni po vlasti. Tako se je knez Pavao II. ljuto prevario u svojim osnovama. On je pomagao obarati svoga rodjenoga brata, bana Mladina

II., nadajući se, da bi iza njegove propasti mogao sam sjesti na bansku stolicu: a kad tamo, kralj Karlo Robert šalje Hrvatima za bane slovinsku gospodu: Ivana Babonića (1323.) i Mikca Prodanića (1323.—1342.). Bribirski se knezovi, a s njima i ostali hrvatski knezovi opiru tima banovima; oni gorko žale za banom Mladinom, koji je ipak bio krv od njihove krvi. Dne 29. studenoga god. 1322. znade se u Mletcima, da ban Ivan (Babonić) još nije stigao u Hrvatsku; ali se znade i to, da se njegovu dolazku opiru knezovi Juraj II., Pavao II. i Gregorije II., braća bivšega bana Mladina. Njima se pridružio i knez Nelipić, koji zajedno s njima drži kraljevski grad Knin, taj „ključ Hrvatskoj". Bribirski knezovi s Nelipićem upravo ne će da znadu za bana Ivana; oni su spremni i braniti mu ulaz u Hrvatsku i u bansku stolicu, u grad Knin.

Uz nasljednu bansku čast u Hrvatskoj izgubili su Bribirski knezovi dosadanju vlast ne samo u Bosni i Humu, gdje se je otresao njihovog skrbničtva ban Stjepan Kotromanić, nego i u primorskim gradovima Dalmacije i Hrvatske. Trogir i Šibenik predali se posve Mletcima, a Spljet i Nin ne će više da znadu za Bribirce, već biraju za svoje knezove i potestate budi strance, budi druge hrvatske knezove, kao Kurjakoviće i Nelipiće. Jedini je Omiš ostao vjeran i odan knezu Jurju II. Tako se je napokon vladanje Bribirskih knezova znatno stegnulo. Od silne državine njihove ostala im je tek njihova plemenita djedina, naime župa Bribir s gradom Bribirom, zatim utvrdjeni gradovi Ostrovica, Skradin, Klis i Omiš. U to doba stala se je Bribirska hiža takodjer cijepati na dvije loze. Jedna je loza bila ostrovička, kojoj je bio na čelu knez Pavao II., i koja je osim Ostrovice držala još i djedovinu Bribir; druga je bila kliška, kojoj je bio glava knez Juraj II., i koja je uz tvrdi, nedobitni Klis vladala gradovima Skradinom i Omišem. Obje loze nijesu vazda složne, često idu raznim putem, pače koji put prolijevaju i krv u medjusobnim ljutim borbama.

(Juraj II. Banić.). Kneza Pavla bijahu izdale sve nade, koje je gojio, kad je ustao protiv brata svoga. Niti je postao hrvatski ban, kako je izčekivao, niti mu je Trogir ostao vjeran saveznik. Čini se pače, da je sve prezrelo čovjeka, koji je digao poganu ruku na starijega brata svoga. Pače ni hiža Bribirskih knezova nije htjela da ga priznade svojim starješinom. Tako bi nesrećni Pavao na neko vrijeme potisnut iz javnoga života, da kutri u tvrdoj Ostrovici, a starješinom Bribirskih knezova postade brat njegov Juraj II., koji je sve do zadnjega časa vazda nepokolebivo stajao uz bana Mladina II.

Kneza Jurja II. zapala je sada težka zadaća, da hiži Bribirskih knezova spase, što se još spasti može. On sam držao je tvrdi Klis, zatim Skradin i Omiš, te je tako bio još uvijek dosta jak da obrani ono, što bijaše preostalo. A trebalo je još uzdržati grad Spljet, koji se je spremao da udari stopama gradova Šibenika i Trogira; suviše je trebalo skučiti ili bar oslabiti kneza Nelipića, koji se bijaše pojagmio, da bude prvak medju hrvatskim knezovima.

Najprije se ogleda knez Juraj sa Spljećanima. Ne samo da ga oni bijahu svrgli s knežije, čim je pao brat njegov Mladin, nego se oni na posljedku tako uzgoropadiše, da su zajedno s Trogiranima stali udarati na njegov grad Omiš. To je bilo previše za nekadanjega kneza čitave primorske Dalmacije. Dne 15. travnja god. 1323. provali on na spljetsko polje, te zarobi svu stoku spljetskih gradjana. Spljećani pohitaše za njim u potjeru sve do Solina i dalje, ali ne izradiše ništa. Tri dana poslije (18. travnja) digoše Spljećani vojsku od 1200 ljudi, pak idući kraj Solina podjoše ravno na Klis, da ondje potraže kneza Jurja. No, kako su išli neuredno i raztreseno, provali Juraj razjaren kao lav iz tvrdoga Klisa, te ih za čas razbi i natjera u bijeg prema Spljetu. Nekih 150 Spljećana bude ubijeno ili zarobljeno; medju njima bijahu i mnogi plemići.

U to planuše žestoke borbe izmedju hrvatskih knezova za prvenstvo. Za tih se borba podiže najviše knez

Nelipić, koji je nastojao stupiti u stope bana Pavla i sina mu Mladina. Čitava se Hrvatska sada razdvojila na na dva tabora: jedni stajahu uz Nelipića, drugi proti njemu. Kraj takih prilika mislio je kralj Karlo Robert, da bi mu lako bilo zavadjene hrvatske knezove svladati i obnoviti pali ugled i vlast kraljevsku u zemlji. No kad bi se god koji od kralja poslani ban samo pokazao u Hrvatskoj, nesložni bi se knezovi medjusobno izmirili, pak se svi zajedno i s pomoću Mletaka i dalmatinskih gradova oduprli kraljevu namjestniku. Tako se zgodilo, kad je kralj u kolovozu god. 1323. poslao u Hrvatsku bana Nikolu. No čim se je ban makao iz kraljevstva, opet su zaredale stare borbe i krvoprolića, u koje se je mnogo puta uplitao i bosanski ban sa svojim velikašima.

Godine 1324. stvorila se jaka koalicija proti knezu Nelipiću, kojoj je bio na čelu knez Juraj II. Banić. Radilo se o tome, da se obori prevlast Nelipićeva, a naročito da mu se otme znameniti grad Knin. Koaliciji se pridružili krčki knezovi, grad Zadar, pak bosanski ban Stjepan Kotromanić. Nasuprot su uz Nelipića prionuli njegovi šurjaci knezovi Kurjakovići u Krbavi, knez Juraj Mihovilović iz Hlivna, napokon dalmatinski gradovi Šibenik i Trogir. Knez Juraj II. skupio vojsku od Poljičana i Vlaha, primio čete od bosanskoga bana, pak u srpnju god. 1324. osvanuo izpod grada Knina. Utaborio se na brdu Topolju kod slapa rijeke Krke, te stao odanle udarati na Knin. Tu je podjedno očekivao vojsku krčkih knezova, koju je vodio knez Fridrik, kao i zadarske čete, kojima je bio na čelu Bajamonte Tiepolo, bjegunac mletački. No i knez Nelipić primi obilatu pomoć od svojih saveznika; sam Juraj Mihovilović doveo mu 300 momaka. Dne 7. lipnja god. 1324. zametnula se osudna bitka. Knez Juraj II. bude svladan i vojska mu razpršena. Sam Juraj zajedno s Bajamontom Tiepolom i mnogim odličnim plemićima bude zarobljen; a i od ljudi njegovih mnogo ih ili pade u boju ili dopade sužanjstva. Bosanski ban

Stjepan pohitao doduše na to iz Bosne, da oslobodi svoga saveznika iz sužanjstva, ali se morade praznih ruku povratiti svojoj kući.

Tako je knez Juraj II. u polovici god. 1324. postao sužnjem kneza Nelipića. Dok je on u tavnici grada Knina do dvije godine čamio, digoše njegovi protivnici visoko svoje glave. Osobito se iztakoše Splješani, koji su njemu na prkos izabrali kneza Nelipića svojim knezom. U to osudno doba, kad je prijetila pogibao, da će se razasuti vladanje Bribirske kuće, podigla se junačka žena Jurjeva na obranu vlasti svoga muža. Ne zna se za izvjestno, kako se je zvala ta vrla kneginja — neki je zovu Jelenom i kažu, da je bila rodjakinja napuljskoga kralja Roberta I.,[37] — no to se znade, da je hrabro branila pravo svoga zasužnjenoga supruga. Da bi lakše odoljela brojnim protivnicima, utanači ona 10. ožujka god. 1325. mir sa Splješanima posredovanjem nekih plemenitih Zadrana. Ona odpusti iz sužanjstva sve Splješane, koji su blizu dvije godine bili zatvoreni u gradu Klisu, a zato joj obćina spljetska obeća i izplati odredjenu svotu novaca.

U to osvanu god. 1326. ban Mikac Prodanić u Hrvatskoj. Poslao ga kralj, da satre najprije kneza Nelipića, a onda da pokori ostale knezove hrvatske. Banu se pridružili krčki knezovi, a i bosanski ban. U tom kritičnom času, čini se, izmirio se je Nelipić s knezom Jurjem, te mu povratio slobodu. Dakako da kraj takih prilika nije ban Mikac mogao ništa izvršiti, već je, ostavivši u gradu Bihaću posadu, vratio se u sjeverne krajeve.

Tako se je knez Juraj II. dobavio opet slobode. No namah zatim zavadi se s Trogiranima, odlučnim privrženicima kneza Nelipića. On im iz svoje stolice, iz grada Klisa zaprijeti 7. svibnja god. 1326. ovom poslanicom: „Plemenitim i mudrim muževima gospodinu Nikoli Veneriju, odličnomu knezu i kapetanu, sudcima, vijeću i obćini grada Trogira, predragim prijateljima, Juraj knez Dalmacije (Dalmatiae comes) dobro i srećno zdravlje. Pošto se

od nas niti od naših ne čini vama ni vašima ni najmanja nepravda niti šteta, ... veoma smo ozlojedjeni, što ste nam oteli naše samare sa žitom . . . . . Molimo vas, da nam podpuno povratite rečene samare i ostale stvari, inače ćemo silu silom suzbijati, ako uzmognemo. Znajte bo, da nismo s Božjom pomoći još tako nemoćni, kako vi vjerujete." Na tu prilično oštru poslanicu odvratiše 8. svibnja god. 1326. knez i obćina grada Trogira još odlučnije: „Plemenitomu i mudromu mužu, gospodinu Jurju knezu Dalmacije, predragomu prijatelju, knez i kapetan Nikola Venerije, sudci i obćina trogirska dobro i srećno zdravlje. Primili smo vaše pismo ne tako pristojno, kako bi se pristojalo mudromu mužu, koje uz ino sadržaje, da moramo podpuno povratiti samare otete nekim vašim ljudima, jer inače ćete silu silom odbiti, ako uzmognete, javljajući nama, da niste tako nemoćni kako mislimo." Obećavši knezu Jurju, da će njegovomu zahtjevu zadovoljiti ne radi njegovih prijetnja, već iz ljubavi prema njemu, završuju ovako: „Molimo vaše prijateljstvo, da pišući nama, koji smo vaši prijatelji i koje ste kao prijatelje upoznali u svojim potrebama, imate na umu poslovicu Salamonovu kad kaže: „Sladka riječ množi prijatelje, a ublažuje neprijatelje." Na ono, što ste rekli, da ćete silu suzbijati silom i da nijeste tako nemoćni, kako mislimo, odgovaramo, da nije naša namjera nekomu silu nanositi pogazivši pravicu, ali da smo spremni braniti naša prava s pomoću svemogućega Boga i gospodina dužda, kojega zaštiti smo se predali. Kažemo vam još, da dobro znademo, da niste nemoćni, nego mogući; ali vjerujemo i ne dvojimo, da je pravda i rečeni gospodin dužd zajedno s pravdom kud i kamo moćniji od vas."

Ovo pismo Trogirana ne treba komentara. Ono bjelodano pokazuje, da je ugled Bribirskih knezova gotovo sasvim spao u dalmatinskim gradovima, i da je bila gotovo ironija, kad se je Juraj II. još svedjer zvao „knezom Dalmacije". Ta ni Spljet, koji je bio na domaku nje-

govoj stolici, gradu Klisu, nije više htio, da znade za njega, pače kad je Juraj pokušao, da silom opet oblada tim gradom, pohita i Spljet u okrilje mletačko. Bilo je to 18. kolovoza god. 1327., kad je knezom Spljeta bio Nelipić, a kapetanom Budislav knez Kurjaković, oba protivnici kneza Jurja. Obćina spljetska pokorila se Mletcima pod jednakim pogodbama kao i Šibenik i Trogir, dakako uz poznatu ogradu, da će se „čuvati čast i pravo kralja ugarskoga".

Nema sumnje, da se je kneza Jurja II. živo kosnula nevjera grada Spljeta. Od dana, kad se je Spljet pokorio Mletcima, knez je Juraj neprestano iz Klisa smetao svojim nekadanjim podanicima. Zapodjevao kavge radi medjaša, nanosio štete gradjanima, gdje je samo mogao. No najviše im je naškodio, kad je zatvorio cestu, koja je iz Spljeta kraj Klisa vodila u zagorsku Hrvatsku i Bosnu. Time je zaprijetila gotova propast trgovini spljetskoj po kopnu. Čini se, da je radi toga došlo do ljutih okršaja izmedju Jurja i Spljećana. Tek 1. prosinca god. 1328. izmirio se knez s neharnom obćinom. Mirovni sudci bijahu knezovi šibenski i trogirski, a zastupnikom kneza Jurja neki knez Gregorije Jurinić iz Poljica, kojemu bijaše knez Juraj još 22. listopada izdao punomoć. Ugovarao se mir u Trogiru. Mirovni sudci na posljedku ustanoviše, da „žitelji grada Spljeta mogu slobodno dolaziti, prolaziti i vraćati se Kliškom cestom i čitavom državinom kneza Jurja posve slobodno i sigurno zajedno sa svojim blagom i stokom, trgovinom i stvarima, a ne moraju za to plaćati nikakve carine ni daće"; jednako može knez Juraj i njegovi ljudi slobodno dolaziti u grad Spljet i njegov kotar, te se vraćati iz njega slobodno i bez ikakve štete, a da ne plaćaju nikakve carine ni daće.

Jedva se je knez Juraj II. nekako nagodio s odmetnim Spljetom, stiže njegovu hižu i hrvatsku zemlju nov udarac: 6. siječnja god. 1329. pokorio se i hrvatski grad Nin (Nona) mletačkoj obćini. Tako je slavnomu

nekad „knezu dalmatinskih gradova“ ostao jedini grad Omiš; svi ostali gradovi od ušća Cetine do ušća Zrmanje bili su u mletačkoj vlasti. Slijedeće godine 1330. nekako u prosincu umre knez Juraj II. Dne 19. prosinca godine 1330. izabra obćinsko vijeće u Trogiru svoje gradjane Danila Jakovljevića i Josipa Stjepanića, da podju u Klis izjaviti žalost povodom smrti kneza Jurja (ad condolendum de morte comitis Georgii).

Knez Juraj II. ostavio je za sobom udovicu, koja se je prodičila još za njegovog života. S njom ostade više nejake djece, od koje se poimence spominju tri sina i dvije kćeri. Najstariji sin Mladin III. Banić nastupio je baštinu otčevu, ali se ne htjede više zvati „knezom Dalmacije“ ili „dalmatinskih gradova“, pošto nije više imalo smisla; nego se zajedno sa svojim mladjim bratom Pavlom III. Banićem stade nazivati „knez Klisa, Skradina i Omiša“. Treći, najmladji brat Deodat (Božidar) spominje se tek nuzgredice. Od kćeri udala se Katarina god. 1337. s papinskom dozvolom za svoga rodjaka kneza Ivana Jurišića Bribirskoga, dok je Jelena slijedeće godine 1338. pošla za kneza Vladislava, brata bosanskoga bana Stjepana Kotromanića. Ta je Jelena majka slavnoga bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka I.

(Pavao II. Banić.). Smrću kneza Jurja II. izadje opet na površje brat njegov knez Pavao II., gospodar grada Ostrovice i Bribira. On postade starješinom Bribirske hiže i podjedno skrbnikom Jurjevih sinova: Mladina III., Pavla III. i Deodata. Čini se, da mu se već dotle oprostila ili zaboravila nevjera, počinjena proti rodjenomu bratu, banu Mladinu II.

U prvi mah je Pavao II. pošao stopama svoga brata Jurja: on se je zajedno s četvrtim bratom svojim Gregorijem II. i sinovcem Mladinom III. borio i proti knezu Ñelipiću i proti dalmatinskim gradovima, kao i proti njihovim zaštitnicima, Mletčanima. Najviše ga je boljelo, što *se je* bio Mletcima pokorio hrvatski grad Nin (1329.). On

je za to sa svima članovima svoje kuće, a i sa drugim knezovima od plemena Šubić neprestano uznemirivao odmetne Ninjane. Te razmirice s Ninom trajale su nekako sve do godine 1334., kad je mletačkoj obćini pošlo za rukom, da izmiri kneza Pavla i njegovu svojtu s gradom Ninom, koji je dakako i dalje ostao u mletačkoj vlasti.

Iza god. 1334. stajao je knez Pavao II. neprestano uz mletačku obćinu, a njegovu je politiku prihvatio i sinovac njegov Mladin III. Kliški i Omiški. Nagnala ih je na to skrajnja nevolja i želja, da se odupru silnomu knezu Nelipiću, koji je sa sinovcem svojim Konstantinom nastojao, da skuči sve hrvatske knezove pod svoju vlast[28]. I zaista je Nelipić upravo u ono doba živo radio, da do kraja smrvi i onako oslabljenu hižu Bribirskih knezova. Oduzet će im sve znatnije gradove redom, a najprije znamenitu Ostrovicu, državinu kneza Pavla. Tako je god. 1336. uzbjesnila žestoka borba izmedju knezova Bribirskih i kneza Nelipića. Na jednoj strani bijahu svi potomci bana Pavla: knezovi Pavao II. i Gregorije II. zajedno sa sinovcima svojim Mladinom III. i Pavlom III.; kneza Nelipića pomagahu opet sinovac njegov Konstantin, i knez Budislav Ugrinić, gospodar grada Roga na rijeci Krki, a suplemenik Bribirskih knezova. Borba se na posljedku svršila tako, da je knez Nelipić osvojio Ostrovicu, te namjestio u njoj svoga sinovca Konstantina, da njom upravlja.

Slavodobiće Nelipićevo smelo je jako mletačku obćinu, jer nije htjela, da ikoji knez hrvatski suviše ojača. Ona se je bojala vremena bana Pavla I. i Mladina II. U to se upletoše i dalmatinski gradovi, naročito pak Spljećani, te njihovim utjecanjem dodje do mira 14. travnja god. 1337., koji bi utanačen u Skradinskom zatonu (Prukljanskom jezeru) na brodu mletačkoga admirala Giacomella Dandula u nazočnosti skradinskoga biskupa i zastupnika gradova Šibenika, Spljeta i Trogira. Pogodbe mira nijesu poznate: no izvjestno je, da je knez Nelipić vratio knezu

Pavlu II. grad Ostrovicu uz odštetu od nekih 5000 libara. Tom prigodom ili nešto prije izmirili se s Pavlom II. i Gregorijem II. kao i s njihovim sinovcima oni suplemenici njihovi, koji su pomagali kneza Nelipića. Naročito se uz Budislava Ugrinića izmirio s Pavlom II. i Mladinom II. njihov rodjak Ivan Jurjev Jurišić, takodjer knez Bribirski. Da se dokrajče ljute razmirice u hiži Bribirskoj (villarum et castrorum subversio, homicidia et alia mala plurima), utanačeno bi još god. 1336, da se knez Ivan Jurjev Jurišić oženi Katarinom, sestrom kliškoga kneza Mladina III. No pošto je knez Ivan bio u četvrtom stepenu srodstva s kneginjom Katarinom, zatražena bi od pape Benedikta XII. dispenzacija, koju je papa poslanicom od 20 siječnja god. 1337. i podijelio.

Izmirivši se knezovi Banići sa svojim rodjacima i s knezom Nelipićem, stali su raditi o tome, da opet udju u milost kralju Karlu Robertu. U tome ih podupirahu knezovi Kurjakovići, koji su bili doduše šurjaci kneza Nelipića, ali su zazirali i oni od prevelike vlasti njegove. Kurjakovići odpremiše god. 1338. kralju pisma kneza Pavla II. i svojte njegove, u kojima moli milost i pomoć. Karlo Robert, kojega je jamačno pekla savjest, što je onako neharno postupao s banom Mladinom, jedva je dočekao poruke Banića. Primio ih razkriljenih ruku u svoje okrilje i obećao, da će naskoro sam doći u Hrvatsku i Dalmaciju, da uredi tamošnje prilike, a valjda da smrvi i premoć kneza Nelipića.

No Karla Martela ne bi ni sada ni poslije, i tako knezu Pavlu II. ne preostade drugo, nego da se sasvim baci u okrilje Mletčana. Želeći se održati bar na ostatcima nekadanje velike državine svoga roda, priljubi se on čitavom dušom mletačkoj obćini i ostade joj odan i vjeran upravo do smrti svoje. Ona ga je imala štititi od kneza Nelipića i drugih hrvatskih knezova, od dalmatinskih primorskih gradova, pače i od neharnoga kralja Karla Roberta, s kojim se je hiža Bribirskih knezova

sada posve razkrstila. Pavao II. i sinovac njegov Mladin III. primat će od Mletaka pomoć protiv svakoga, a i oni će pomagati mletačku obćinu proti svakomu, pače proti svomu nekadanjemu kralju Karlu Robertu. I održali su riječ, ostavši nepomirljivi protivnici nezahvalnomu Anžuvincu. Kad se je malo zatim god. 1340. pročulo, da se ipak Karlo Robert sprema u Hrvatsku i Dalmaciju, knezovi Pavao II. i Gregorije II. sa svojim sinovcima Mladinom III. i Pavlom III. oduševljeno se spremahu, da zajedno s Mletcima zakrče put kralju u Hrvatsku i Dalmaciju (volunt obviare adventum regis Ungariae). Bijahu pače spravni predati Mletcima svoje gradove. Pavao II. predat će jedan grad (valjda Ostrovicu), a Gregorije čak i dva, samo da ne dospiju u ruke njihovog zatornika. Jednako pomažu Banići i dalmatinske gradove, kad se otimlju knezu Nelipiću i sinovcu njegovu Konstantinu. Kad se ono knez Konstantin od Ključa zavadio god. 1342. s gradom Šibenikom, mletačka obćina 11. rujna preporuča Šibenčane knezu Pavlu II. i Mladenu III., pouzdavajući se u njihovu moć (de eorum potentia plene confidimus). I nije se prevarila. Već 19. rujna zahvaljuje ona Banićima za njihove usluge, učinjene Šibenčanima, pak im obećaje vratiti milo za drago. A da ih odlikuje i za sva vremena pridobije, imenova mletačka obćina 23. travnja god. 1343. kneza Pavla II. (po drugi put) kao i njegove sinovce Mladina III. i Pavla III. svojim gradjanima. Upravo u ono vrijeme nudio je takodjer knez Mladin III. Mletcima, da od njega kupe njegov grad Skradin s kotarom, jer bi mogao zapasti u tudje ruke, možda takove, koje ne bi bile prijateljske republici.

(Knez Pavao II. pomaže Mletke proti Zadru i kralju Ljudevitu I., 1345.—1346.). Dne 16. srpnja god. 1342. umro je Karlo Robert. On je doduše zadao smrtni udarac rodu Bribirskih knezova, ali uza sve to nije mu pošlo za rukom, da skuči ostale hrvatske knezove. Mjesto bana Mladina II. podigao se bio knez Nelipić, koji se nije poput Mla-

dina mogao pozivati na povlasti i privilegija svojih predja, pak mu s toga ni vlast nije bila legitimna, nego prisvojena (usurpirana).

Karla Roberta naslijedio je sin Ljudevit I. (1342.—1382.), sedamnaestgodišnji mladić. Ni on nije prvih godina mogao misliti na to, da obnovi kraljevsku i bansku vlast u Hrvata; tek kad je polovicom lipnja god. 1344. umro silni knez Nelipić, stao je snovati, da izvede ono, što njegovu otcu nije pošlo za rukom. Najprije je poslao na Hrvate bana Nikolu (u rujnu god. 1344.); a kad taj ništa ne obavi, odluči Ljudevit sam podići vojsku i smrviti hrvatske knezove, pak potrošio na to blago i polovice svoje države.

U sredini srpnja godine 1345. bijaše Ljudevit kod Bihaća na rijeci Uni, gdje mu se pridružiše bosanski ban Stjepan Kotromanić i neki hrvatski knezovi. Nedaleko od Bihaća, kod izvora potoka Klokota, pritoka Unina, utabori se na to kralj s vojskom od 30.000 ljudi, gotov odanle udariti i na knezove krbavske Kurjakoviće, kao i na kneginju Vladislavu u Kninu, udovicu iza kneza Nelipića. Ljudevit stajaše u taboru na Klokotu osamnaest dana. Mnogi hrvatski knezovi, a naročito Kurjakovići i Vladislava Nelipića prepadoše se ogromne sile kraljeve; pak pošto su bili prvi na udaru, odlučiše se podložiti. Prvi se pokori knez Gregorije u ime Kurjakovića, a za njegovim se primjerom povede Vladislava sa svojim sinom Ivanom. Ona dodje pred Ljudevita; kralj ju primi ljubazno, oduze joj tvrdi grad Knin, pak dade za to mladomu sinu njezinu Ivanu u vječnu baštinu župu Cetinu.

Tako je kralj Ljudevit u srpnju god. 1345. obladao gradom Kninom i pokorio dva kneževska roda hrvatska. Sad je imao doći red na Bribirske knezove i na njihove gradove Ostrovicu, Bribir, Skradin, Klis i Omiš. Ali knezovi Pavao II. i Mladin III. i ne sanjahu, da mu se pokore i poklone, već se bijahu pripravili na najzdvojniji odpor. Dakako da su ih pri tome oduševljeno poma-

gali Mletčani, težko zabrinuti za svoje dalmatinske gradove. Oni su podigli kuku i motiku, samo da kralj Ljudevit ne prodre do primorskih strana. A tu su upravo gradovi Bribirskih knezova bili predstraže njihovoj državini u primorju. Već 5. srpnja bijahu knezu Mladinu III. podali oružja za obranu njegovih gradova, a malo zatim opremiše i svoju vojsku u dalmatinske obćine. Kralju Ljudevitu ne bijaše u taj čas zgodno, da vodi dugotrajan rat; pak zato pusti ovaj put i Bribirske gradove i Mletčane na miru, te se vrati već 10. kolovoza s banom bosanskim kući, ostavivši u gradu Kninu bana Nikolu s malenom posadom.

Knez Pavao II. s bratom i sinovcima ostade ovako zdrav i čitav. No zato morade on opet svima silama pomagati Mletčane, kad se je u to odmetnuo od njih grad Zadar, te se poklonio kralju Ljudevitu. Za dugotrajne mletačke obsade Zadra od 13. kolovoza god. 1345. do 15. prosinca 1346. pomagali su Bribirski knezovi mletačku obćinu i proti Zadru i proti kralju Ljudevitu i njegovim banima. Već 30. kolovoza god. 1345. ovlaštuje mletačka obćina svoje providure u Dalmaciji, da utanače savez s knezom Pavlom II. Ostrovičkim i sinovcem njegovim Mladinom III. Kliškim; glavni cilj toga saveza bio bi, da knezovi smatraju odmetne Zadrane za svoje neprijatelje (habere pro suis inimicis). Malo iza toga, 12. rujna, izdao je knez Pavao II. u Ostrovici punomoć svomu podknežinu Goljanu, da utanači savez sa Mletčanima. „Odlični i možni gospodin Pavao, knez Ostrovice“ daje posvemašnju povlast svomu zastupniku za sebe i za svoje baštinike, da ugovara savez sa poslanicima mletačke obćine uz pogodbe, obveze i prisege onako, kako bi se njemu činilo zgodno i koristno. Taj savez ugovorio je vicešpan Goljan u gradu Šibeniku već sjutradan 13. rujna god. 1345. Glavne pogodbe bile su: Pavao II. i Mladin III. držat će sve mletačke neprijatelje za svoje neprijatelje, a naročito Zadrane, koje će muževno uznemirivati i štete

im nanositi za čitavog rata; nastojat će dalje, da predobiju grad Knin i predat će ga mletačkoj obćini, ako bi to ona zahtijevala. Nasuprot obrekoše Mletčani, da će Pavla II. i Mladina III. primiti u svoju zaštitu i obranu kao svoje gradjane, te ih pomagati vojskom, ako bi ugarski kralj ili hrvatski ban udario na njihove gradove. Suviše uzimaju u svoju zaštitu i Mladinovu braću Pavla III. i Deodata. Ako bi došlo do mira izmedju Mletaka i Zadra, nastojat će mletački duždi, da se i Bribirski knezovi opet izmire i sprijatelje sa Zadrom.

Knez Pavao II. odsad gorljivo pomaže Mletcima proti Zadru, te je gotovo suvišno, kada mletačka obćina 24. rujna godine 1345. opominje i Pavla i sinovca njegova Mladina, da ostanu vjerni utanačenomu savezu. No u svibnju slijedeće godine 1346. dolazio je sam kralj Ljudevit obsjednutomu Zadru u pomoć s ogromnom vojskom od 100.000 ljudi. Knezu Pavlu II. i njegovu gradu Ostrovici zaprijetila je tada velika pogibao. K tome je i krčki knez Dujam, šurjak kneza Pavla II. po svojoj sestri Elizabeti, nastojao skloniti Pavla, da se pokori svome kralju i da mu predade tvrdu Ostrovicu kao znamenitu strategičku poziciju proti Zadru. Mora da se je tada ozbiljno radilo o predaji Ostrovice, jer se je mletačka obćina s toga vrlo uznemirila, te je pače 14. svibnja 1346. naložila svojim providurima u Dalmaciji, neka sve moguće čine i smetaju, samo da ne dodje do toga. U drugu ruku obćina je sve radila, da obrani svoje saveznike i gradjane. Pošto se je knez Mladin III. sa svojim četama pridružio mletačkoj vojsci, zapovjedi vijeće 23. svibnja, da se gradovi i mjesta kneza Pavla II. i Mladina obskrbe dostatnom vojskom, da bi mogli odoljeti kralju Ljudevitu. Napokon 22. lipnja god. 1346. obećaje obćina Bribirskim knezovima, da ih ne će zapustiti, ako bi se izmirila s kraljem Ljudevitom, nego da će svakako uključiti u mir i Pavla i Mladina, kao i Mladinovu braću Pavla III. i Deodata.

Ohrabreni ovako Bribirski knezovi (osim Gregorija II., koji se nigdje ne spominje) ostadoše stalni i vjerni mletačkoj občini. I tako doprinese upravo Pavao II. s Mladinom III. vrlo mnogo pobjedi, koju su Mletčani 1. srpnja god. 1346. održali nad Zadranima i kraljem Ljudevitom. Već 4. srpnja hvali mletačko vijeće u velike svoje slavodobitne vojvode pred Zadrom; ali im podjedno nalaže, da ne zaborave na vjerne Bribirske knezove, ako bi ugovarali mir sa Zadrom i razbijenim kraljem.

(Oporuka kneza Pavla II.). Knez Pavao II. nije ipak dočekao mira ni primirja, jer je malo iza pobjede mletačke pred Zadrom umro. Dne 21. kolovoza god. 1346. spominje se već kao mrtav; prema tomu sudimo, da je umro ili u srpnju ili u prvoj polovici kolovoza. Ostavio je za sobom udovicu Elizabetu, sestru krčkoga kneza Dujma, a s njom nedorasloga sina Jurja III., i dvije ili tri kćeri, od kojih je jedna, po imenu Katarina, bila duvna u samostanu koludrica sv. Nikole u Zadru. Osim ove djece imao je još sina Pribka (Pribislava), koji je po svoj prilici bio nezakonito dijete.

Prije svoje smrti — ne zna se točno kada — ali svakako godine 1346. sastavio je knez Pavao II. oporuku, u kojoj je odredio svoga brata Gregorija II. skrbnikom svoga nedorasloga sina Jurja III., a i svojim nasljednikom, ako bi sin Juraj umro za života stričeva, a bez potomka. Ta je oporuka upravo znamenita, da se vidi mišljenje kneza Pavla II. i prilike njegove, u kojima je živio, te je s toga vrijedno, da je čitavu priobćimo u hrvatskom prijevodu. Evo je:

„Primjerak oporuke, učinjene nekad po knezu Pavlu od Ostrovice, sinu nekad gospodina bana Pavla. Pošto nije ništa izvjestnije od smrti a neizvjestnije od časa smrti, stoga ja knez Pavao, sin bana Pavla, ne htijući preminuti bez oporuke niti da bi dobra moja ostala neuredjena, činim na ovaj način testamenat, budući da mi je tijelo bolestno, ali duh po Božjoj milosti zdrav. Najprije prepo-

ručam svoju dušu spasitelju mojemu Isusu Kristu i njegovoj preljubljenoj majci, djevici Mariji. Tijelo moje, hoću, da se sahrani u Bribiru u crkvi sv. Marije kod malobraćana, u grobnici, gdje no počiva moj otac i sinovi moji. Za pogreb dajem braći (Franjevcima) moga konja Kirendu (Chirendam). Nadalje dajem za ukras rečenoj crkvi, ali ne braći, dragocjenosti moje kapelice, naime veliki pozlaćeni križ od srebra, kojega srebro teži 300 uncija, zatim srebreni pozlaćeni kalež od 205 uncija težine, dalje srebrenu, pozlaćenu škrinjicu za sv. moći, zatim veliku ladjicu od srebra za paljevinu (tamjan), zatim srebrenu, pozlaćenu kadionicu, i srebrenu kutijicu pozlaćenu. Poklanjam još tri oplećnika (humerala) s biserjem, zatim tri crkvene rubače (camisias), dvije štole i tri naručnika (manipulos), škatulju od crvenoga baršuna s resicama, dalmatiku s resicama (sa zlatnim rubom), zavjesu pred oltar i trak od krzna i crvenoga baršuna; napokon i tobolac na oltaru (za kalež), izradjen od svile. Još dajem rečenoj crkvi za ukras moje knjige, naime skolastičku istoriju, psaltir s tumačem, dialog sv. Gregorija, knjigu Izidorevu o svetom pismu i zbornik rečenica svetaca; nadalje razgovor sv. Bonaventure i dvije rimske martinijanske kronike, jednu staru, a drugu novu. Te pak stvari darivam rečenoj crkvi pod tom pogodbom, da se one ne smiju njoj otudjiti niti pojedince niti sve zajedno nijednim načinom. Ako bi se pak njoj otele ma po kojemu načinu, neka pripadnu crkvi sv. Marije u Skradinu pod istim uvjetima; ako bi se pak ovoj uzele, neka ih dobije crkva sv. Dujma u Spljetu. Nadalje dajem i odpuštam rečenoj crkvi sve djedovske zemlje i vinograde, koji pripadaju mojemu dijelu, a prostiru se ondje izpod Bribira. Dajem još crkvi sv. Marije u Skradinu moju škrinju za komoru, dvobojnu s resicama, zatim dva moja misala, jedan novi po kuriji, a drugi stari s beneventanskim pismenima; napokon darivam i svoj brevijar rečenoj crkvi. Samostanu sv. Nikole u Šibeniku dajem moje solane u Velikom Blatu,

koje mi darovala obćina šibenska. Crkvi svetoga Spasitelja u Šibeniku, gdje su braća bičevalci (frustatores = flagellantes), predajem izpravu, koju imadem od gospodina Radovana Ilijića, koji je primio stvari i zaloge moje u vrijednosti od tisuću libara; no isti je meni nešto povratio, a ostao mi je dužan više od 300 libara. Pored svega toga ne smiju braća bičevalci zahtijevati od njegovih baštinika više nego 200 libara, što je preko toga, odpuštam sinovima Radovanovim. Imadem nadalje u mojem ormariću 115 zlatnika izmedju dukata i fiorina, zatim 16 libara groša i 15 solda groša. Dao sam još Galežu pet dukata, kojemu je rok (plateža) do budućega praznika začeća. Mrzota duguje mi sedam dukata za četiri zlatna prstena, od toga je pet dukata mojih, a dva pripadaju Mateju Ardizonu u Šibeniku, koji se moraju njemu dati; preostali pak svi dinari moji, naredjujem, neka se razdijele siromasima za moju dušu. Nadalje tri moje škrinje od srebra sa pozlaćenim pješacima neka se prodadu, a dinari (novci) neka se dadu siromasima za moju dušu i duše mojih umrlih. Pošto sam bio dužan dati manastiru sv. Nikole u Zadru 200 libara za moju kćer, koju sam ondje smjestio za koludricu, od kojega sam duga već nešto platio odstupivši im (opaticama) neko množtvo plodina, to naredjujem za ostatak, da se njima izplati od mojih dobara i da im se vjeruje, koliku bi svotu one tražile. Dajem još mojoj kćeri Katarini dragocjenosti njezine majke (drezetiam de perlis, scuta de argento duo deaurata cum perlis, asulas fusas plevas LXXXXVIII deauratas, stampas LXXVII de argento deauratas, cordonem unum de argento cum duabus fliberis, paria IX asularum pro manicis de argento deauratarum, paria duo de asolis longis de argento deaurata, V saz de perlis minutis), ali ne dajem to njoj kao svojoj kćeri, nego kao siroti Kristovoj, te se ona mora zato moliti za moju dušu i dušu svoje majke. S i n a m o g a J u r j a o d r e d j u j e m z a s v o g a b a š t i n i k a. N j e m u d a j e m i o s t a v l j a m g r a d m o j O s t r o v i c u,

sela i ostala imanja moja; ali pošto je taj moj sin još dječak, to rečenoga sina i moj grad preporučam i predajem u ruke moga brata kneza Gregorija, i ustanovljujem, da se rečeni grad predade u ruke moga brata takim načinom, da rečeni brat ima priseći nad tijelom Kristovim, da će moga rečenoga sina, grad i sva njegova dobra čuvati i držati zakonito, dobrom vjerom bez prevare, dok moj sin dodje do zakonite dobe, da bi mogao sobom i svojim upravljati. I tada će morati mojemu sinu grad Ostrovicu i ostala imanja njegova predati i izručiti ih u njegove ruke. Ali pošto iza Boga svu svoju nadu ulažem u gospodstvo Mletaka, hoću, da se to saobći duždu i obćini mletačkoj, označivši gospodinu duždu, da on sam odredi u pogledu stanja i života dječakova, i kako da se grad i imanja sačuvaju za dječaka. I ako se taj način bude činio sigurnim, dobro je; no ako bi se drugi put našao bolji za sigurnost i zaštitu dječaka, neka bude onako, kako oni odrede. Neka moj brat, kad bude polagao prisegu, naročito kaže u svojoj zakletvi, da će raditi i da ne će mimoići ni u čemu zapovijedi gospodina dužda u toj stvari tako glede dječaka, kako glede grada i svih mojih imanja. I ako bi moj sin po Božjemu sudu preminuo, što Bog sačuvaj, prije nego bi došao do zakonite dobe, tada hoću i odredjujem, da rečeni moj brat Gregorije naslijedi i zadobije tako spomenuti grad kao i sva ostala dobra moja, ali uz uvjet, da bude podložan duždevu gospodstvu kao što sam ja. Još hoću i odredjujem, da se Jakovu Furlanu dade od moga toliko, da bi mogao častno živjeti. Nadalje hoću i odredjujem, da se mojemu sinu Pribku podijele u baštinu četiri žrijeba u (župi) Luci od moje baštinjene zemlje, i neka o tome moj brat izdade pismo ili sigurnost. Hoću još, da konji i oružje, što sam ga dao mojim službenicima, ostane njima za njihove službe. Još odredjujem, da se onim mojim službenicima, koji hoće služiti mojemu bratu i sinu, ne oduzmu njihova posjedovanja, koja sam im ja dao; molim brata svoga, da ih

ljubi, jer su mene vjerno služili. Ali jer su prokleti ljudi takovi, da ne samo uzimaju crkvena dobra, nego da ruke stavljaju i na crkvene osobe, pače da oskvrnutim rukama diraju u svetinje svetaca, odredjujem moje kapelane, da naime upravitelj sa braćom čuva spomenute stvari, što bolje može, da ne dospiju na drugo mjesto nego kamo su namijenjene. Napokon hoću, da bude to moja posljednja oporuka; i ako ne bi vrijedila kao oporuka, neka vrijedi kao kodicil ili kao ma kakva god druga izprava o posljednjoj volji."

Pavao II. Banić, čineći svoju oporuku, ni jednom se riječju ne sjeća, da je podanik ugarsko-hrvatskoga kralja Ljudevita! On se jedino pouzdaje u Boga i mletačku obćinu; njoj i njezinomu duždu daje u zakrilje svoga nedorasloga sina, svoj grad Ostrovicu i sva imanja svoja. Ne vjeruje pravo ni rodjenomu bratu Gregoriju II.; zahtijeva od njega, da prisegne na tijelo Isusovo, da ne će svoga sinovca i štićenika lišiti njegove baštine, i da će biti vjeran i odan mletačkoj obćini. Jedino tako nada se on, da bi mogao spasiti sina svoga Jurja III. i osigurati mu grad Ostrovicu s ostalim imanjima njegovim.[29]

Knez Pavao II. jamačno je još za svoga života saobćio mletačkoj obćini sadržaj svoje oporuke. Jer čim su glasi o njegovoj smrti stigli u Mletke, obćina namah 21. kolovoza posla u Hrvatsku svoga notara knezu Gregoriju II., da pripazi, hoće li se točno i doslovce izvršiti oporuka pokojnikova. Mletački notar očitovat će najprije knezu Gregoriju, kako je obćina silno raztužena poradi smrti kneza Pavla, svoga premiloga i odanoga prijatelja, u kojega je našla svaku dobru nadu, spremnost i vjernost, i za kojega se je stanje i uzdržavanje od srca brinula. Obćina želi i nastojat će sve to održati i prema onima, koji su ostali iza njega, samo će i oni morati jednako vjerni biti. Pošto je obćina razabrala, da je pokojni knez svojom oporukom ostavio svoga sina, gradove i imanja knezu Gregoriju, da njima ravna i upravlja, to je

s toga vrlo utješena, te se nada, pače čvrsto vjeruje, da će se knez Gregorije po dužnosti svojoj zaista brinuti za povjerenog mu sinovca, njegove gradove i imanja, a uz to da će Mletcima biti vjeran i odan kao pokojni brat, čime će samo obćinu učiniti sklonijom, da stoji za njega. Obćina se zaista izjavlja pripravnom činiti sve, što bi bilo spasonosno za dječaka i njegovu baštinu; ona je spremna pomagati ga svojim četama, te čuvati i osigurati mu grad i sva ostala imanja. Pošto je medjutim u oporuci kneza Pavla odredjeno, neka knez Gregorije položi zakletvu, da će čuvati i braniti vjerno i zakonito nedorasloga svoga sinovca, a uz to da će biti vjeran i pokoran mletačkomu gospodstvu, to misli obćina, da bi zgodno bilo, da Gregorije tu zakletvu položi. Ona doduše posve vjeruje knezu, ali radi časti i za umirenje svoje moli ona, da bi knez pomenutu zakletvu zaista položio, i to pred notarom, kojega je eto k njemu poslala. Taj notar imade punovlast, da sve čini i udesi na obranu i uzdržanje grada Ostrovice. Kada godj bi knezu Gregoriju II. uztrebalo četa za obranu Ostrovice i drugih imanja, primat će ih od mletačke obćine.

Nema sumnje, da je knez Gregorije II. odredjenu prisegu položio u ruke mletačkoga bilježnika. On je jamačno preuzeo i upravu grada Ostrovice kao i ostalih imanja svoga sinovca Jurja III. Ali sa svojim sinovcem, s nedoraslim knezom Jurjem III. nije mogao ništa učiniti ni razpolagati, jer je taj dječak od nedavna bio kod svoga ujaka, naime kod krčkoga kneza Dujma.

VIII.

Juraj III. Banić, prvi knez Zrinski (1347.).

Mletci i knez Gregorije II. otimlju se za Jurja III. — Knez Juraj III. dobio grad Zrin god. 1347. — Bribirski knezovi u Hrvatskoj nakon pada Ostrovice (1347.—1456.).

Nedorasli dječak Juraj III., sin kneza Pavla II., nije mogao nastupiti svoje baštine iza otca svoga. On je još za života otčeva, ne zna se zašto i kako, dospio u ruke svoga ujca Dujma, kneza krčkoga, modruškoga i senjskoga. Uz njega je bila i majka Elizabeta sa sestrama njegovim. Dok se je otac Pavao zdvojno borio uz Mletčane proti kralju Ljudevitu, dotle je supruga njegova sa sinom i kćerima boravila u sigurnom zaklonu budi u Modrušama budi u kojoj drugoj tvrdoj kuli krčkih knezova.

I po smrti kneza Pavla II. držao je knez Dujam svoga nećaka uza se, ne dajući ga nikako u ruke njegovog strica Gregorija II. Jamačno je knez Dujam, koji je bio u milosti kralja Ljudevita, htio izmiriti svoga nećaka s kraljem, te navratiti mladoga dječaka na drugu političku stazu, nego što je bila ona, kojom bijaše udario otac njegov.

(Mletci i knez Gregorije II. otimlju se za Jurja III.). Tako je sada nastala gotova hajka za nedoraslim Jurjem III. Dvije se stranke otimlju za njega: knez Gregorije II. i sinovac njegov Mladin III. žele ga domamiti u svoje krilo, te njega i njegov grad Ostrovicu sačuvati za svoju hižu i za mletačke interese, knez Dujam opet zajedno s bratom svojim Bartolom ne pušta iz svojih ruku nedorasloga nećaka, već ga hoće izmiriti s kraljem Ljudevitom. Knezovi krčki pomažu u isto vrijeme Zadrane i hrvatske bane, dok su Gregorije i Mladin gotovi sve učiniti za Mletke, samo da se osvete zatorniku svoje porodice, kralju Ljudevitu.

Borba za nedorasloga dječaka Jurja trajala je već nekoliko mjeseci. No krčki knezovi ne dadoše ga iz svojih ruku. Napokon se uplete u to i mletačka obćina, kojoj bijaše pokojni knez Pavao II. povjerio brigu oko svoga sina. Dne 7. studenoga god. 1346. šalje mletačka obćina zasebnoga poslanika u Senj knezovima Dujmu i Bartolu. On će izvršivši ine poslove nastojati oko toga, kako bi sklonio krčke knezove, da djecu pokojnoga kneza Pavla II. predadu u mletačku zaštitu i obskrbu, ako ne oboje, barem jedno i to mužko, naime sina Jurja III. No krčki knezovi ne odazvaše se ni tomu pozivu Mletčana, već zadržaše i dalje djecu Pavlovu kod sebe.

Dne 15. prosinca god. 1346. sklonio se je grad Zadar opet pod okrilje mletačko, pošto ga nije mogao obraniti kralj Ljudevit I. ni njegovi bani. Odsad su Mletčani još gorljivije nastojali, da predobiju za se dječaka Jurja, ne bi li se tako dobavili i njegovog tvrdoga grada Ostrovice, bez kojega nijesu ni časak bili sigurni, da bi mogli trajno održati težko stečenoga Zadra. Jer Ostrovica u vlasti mletačkoj bila je branik Zadru, a u tudjim rukama opet vječita prijetnja i mletačkomu Zadru i ostalomu posjedu mletačkomu u Dalmaciji. S mletačkom obćinom posve je sporazuman i knez Gregorije II., koji je preuzeo upravu i obranu Ostrovice i drugih Jurjevih imanja; ali mu to mnogo ne pomaže, jer su djeca pokojnoga mu brata Pavla još uvijek kod svojih ujaka, krčkih knezova Dujma i Bartola. Pače na početku godine 1347. privrženici kralja Ljudevita zajedno s banom hrvatskim i bosanskim stadoše živo raditi, da knezu Gregoriju otmu i grad Ostrovicu. Gregorije se stoga obrati za pomoć na mletačku obćinu. Ova se 8. ožujka god. 1347. izkaza najspremnijom, da pomogne i knezu i da obrani Ostrovicu, pak zapovjedi svomu knezu i kapitanu u Zadru, da namah pohita s četama u Ostrovicu, ako bi to Gregorije zatražio; u obće da na zahtjev Gregorijev pošlje na zaštitu Ostrovice 25 do 30 pješaka, ali da uza to ne zaboravi na sigurnost

grada Zadra. Podjedno zaključi mletačko vijeće na molbu Gregorijevu, da će ponovo poslati zasebnoga poslanika krčkomu knezu Dujmu, ne bi li izradio, da odpusti svoga nećaka Jurja i njegove sestre. U isto vrijeme obratio se bio na mletačku obćinu i kliški knez Mladin III., moleći ih za zaštitu od neprijatelja svojih i mletačkih, naročito od bosanskoga bana Stjepana Kotromanića. I njemu obećaje obćina mletačka, da će za nj pisati bosanskomu banu, ali ga podjedno opominje, neka svoje podanike priuči takovoj stezi, da ne nanose štetu banu i njegovim ljudima.

I dalje nalazimo kneza Gregorija i sinovca mu Mladina III. Kliškoga u neprestanom dodiru s mletačkom obćinom, a sve radi Ostrovice. Čini se, da je tada Mletcima više bilo do toga znamenitoga grada, nego samomu knezu Gregoriju. Pače je knez Gregorije malo zatim — ne može se ustanoviti s kojih razloga — počeo i sam nastojati, da se izmiri s kraljem Ljudevitom, makar mu i predao Ostrovicu. Možda je na Gregorija djelovao krčki knez Dujam, možda se je uvjerio, da ne može održati Ostrovice za svoga sinovca, pak je volio napokon predati taj znameniti grad svomu zakonitomu kralju, nego Mletcima. Već na početku kolovoza god. 1347. znalo se u Mletcima, da su u Hrvatsku i Dalmaciju stigle nove čete ugarskoga kralja, ali se pročulo i to, da se radi o nekom ugovoru (de tractatu), po kojemu bi se Ostrovica predala kralju Ljudevitu. Mletačko vijeće 5. kolovoza izabira jednoga dvorskoga bilježnika, koji će otići preko mora u Zadar, te o svemu vijećati s knezom i vijećnicima toga grada. Odanle neka podje knezu Gregoriju, neka ga lijepo pozdravi, pak obavijestiv ga o svemu, što se je pročulo, neka ga puti i opominje lijepim riječima, da zadrži i obrani Ostrovicu, i neka mu u to ime ponudi i dva banderija mletačka, ako bi tražio pomoći. Čini se, da su se Mletčani uvjerili, da knez Gregorije zaista nešto snuje, jer su opet 22. kolovoza zaključili pisati njemu u toj stvari. Sjetit će ga oporuke kneza Pavla II. i kako je njom

Mletcima povjereno, da bdiju i paze na sina njegovog Jurja III. i njegov grad Ostrovicu; sjetit će Gregorija na njegovu prisegu, koju je prošle godine položio, da će štititi sinovca svoga i njegovo imanje. Oni su doduše čuli, da kralj ugarski radi, kako bi dobio Ostrovicu (per multos et diversos tractatus), ali se nadaju, da knez Gregorije ne će pogaziti svoje svečane prisege. Mletčani će poraditi svima silama, da se mladi Juraj III. sa svojim sestrama dobavi slobode; oni nalažu svome knezu i kapetanu u Zadru, da pomaže knezu Gregoriju vojskom i svime, što bi mu trebalo.[30]

Mletčani su i dalje sve moguće radili, da spase Ostrovicu. Njihov je notar Ivan Guido neprestano dolazio i odlazio od kneza Gregorija. Najprije mu je u ime općine nudio godišnju plaću od tisuću libara, ako on predade grad Mletcima, da ga čuvaju (in nostra custodia) za nj i za njegovog sinovca. Gregorije nije valjda htio na to privoljeti, da izda grad Mletcima; zato ovi opet 1. listopada god. 1347. ponovo šalju svoga notara k njemu, pak ga pozivaju, da prema oporuci brata Pavla II. pridrži i sačuva grad bar za se i za svoga sinovca, a oni će mu i za to davati po 500 libara godišnje provizije.

No sve to nije hasnilo. Sad se je na jednom podigao kliški knez Mladin III., da bar on spasi Ostrovicu za svoju porodicu i za svoje saveznike Mletčane. Na početku studenoga god. 1347. nudio se je Mladin III., da će silom oteti grad Ostrovicu sa svojim četama, samo neka mu Mletci dadu u pomoć svoje vojnike iz Zadra. Sad je zima na domaku, sad će lako predobiti taj grad, pošto mu se ne će moći poslati ni od kuda pomoći. Mletčani su dobro uvidjali, da će gradom Ostrovicom, ako njim zavlada kralj Ljudevit, zaprijetiti „propast i zator svim njihovim gradovima“ (castrum . . . esset consumptio et destructio omnium nostrarum civitatum predictarum); zato je i Ivan Sanudo, bivši knez u Zadru, predlagao, neka se knezu Mladinu dade pomoć iz Zadra, i to 25 konjanika i 100 pješaka. No mletačko

vijeće ipak nije prihvatilo toga predloga, nego je zapovjedilo knezu i vijećnicima u Zadru, neka nastoje novcem ili ma kojim god drugim načinom poraditi, da Ostrovica dodje u mletačke ruke, ili bar da njom ne bi obladao ugarski kralj. To bi zaključeno 8. studenoga god. 1347. Malo dana poslije stiže u Mletke pismo kneza Mladina, u kojemu im javi, da je grad Ostrovica već u vlasti kralja Ljudevita I. i da je u njoj namjestio svoje kastelane i posadu. Mletačko vijeće odpisa na to 20. studenoga god. 1347. knezu, da je to „vrlo tužno i tegotno" (multum grave et molestum) za njih; no da su oni već poslali svoje svečane poslanike kralju ugarskomu, da s njim utanače „mir i ljubav", pak da osiguraju tako i mletačku državinu i gradove knezu Mladinu. Do povratka poslanika neka dakle Mladin III. miruje, i neka nastoji, da bude s kraljevskim kastelanima u Ostrovici u što boljem sporazumku.

(Knez Juraj III. dobio grad Zrin god. 1347.). Mletačka obćina, na glasu sa svojih uhoda, bijaše u kolovozu god. 1347. zaista dobro obaviještena, da knez Gregorije II. ugovara nekakve stvari s kraljem Ljudevitom. Pače već i prije, jamačno u lipnju i srpnju te godine okrenuo je Gregorije II. svojom politikom. Nedvojbeno su ga na to putili i krčki knezovi, te je on stao nastojati, da izmiri svoga sinovca Jurja III. i sebe s kraljem Ljudevitom. Bio je spreman ustupiti kralju i tvrdu Ostrovicu, za koju se je jamačno uvjerio, da je ne bi mogao održati svojoj porodici.

Negdje u polovici god. 1347. poslao je knez Gregorije II. dva svoja poslanika kralju Ljudevitu. Bili su to Grduš (Gordus), od reda eremita, i Petar, službenik knezova Bribirskih. Poslanicima bilo očitovati kralju u ime kneza Gregorija II. i sinovca mu Jurja III., da žale, što su oni s knezom Pavlom II. tako dugo bili nevjerni svetoj kruni kraljevoj, pak mole, da ih primi u svoju kraljevsku milost i zaboravi na njihovu dugotrajnu nevjeru. A da dokažu, kako su ozbiljno odlučili odsad biti vjerni i odani, predaju oni svoj grad Ostrovicu u kraljevske ruke.

*

Kralj Ljudevit I., valjda već upućen od krčkoga kneza Dujma, primio je poslanike Gregorijeve vrlo milostivo. On je pače s privolom svoje majke, svoga brata hercega Stjepana, bana hrvatskoga i slavonskoga Nikole i drugih velikaša, obim Bribirskim knezovima posve oprostio, te im o tome 31. srpnja god. 1347. izdao posebnu povelju. U toj povelji očituje uz ino:

„Činimo plemenito djelo, ako onima, koji su ludošću krivnje pali, pomognemo brzim lijekom milosti. S toga hoćemo da znadu svi i svatko, kako su knez Gregorije, sin kneza Pavla, nekad bana, i Juraj, sin kneza Pavla, brata istoga Gregorija, ostavili put bludnje i nevjere, kojim su dosad lutali, kako se čini, još od vremena preblagoga gospodina Karla, nekad slavnoga kralja ugarskoga i našega predragoga roditelja, pak su sada nadahnućem Božje milosti od bludnje nevjere svratili se na put vjernosti i odanosti nama i svetoj kruni. A pošto su odlučili napredovati u savršenoj vjernosti, predali su u naše kraljevske ruke grad Ostrovicu, podpuno sa svima koristima i ma kojim pripadcima. Stoga mi, koji volimo smilovati se nego osvetiti se, na poniznu i gorljivu molbu istoga kneza Gregorija i Jurja sinovca njegovog, podastrtu nama po bratu Grdušu od reda eremita i Petra njihovog službenika, kao i radi gorljive vjernosti i iskrene odanosti, koju sada prema nama očituju, primamo njih ljubezno u krilo milosti naše, te opraštamo njima sve uvrede i izgrede, koje su u tom pogledu proti našemu veličanstvu počinili. Osim toga opraštamo njima i njihovim potomcima po osobitoj milosti i vlasti kraljevskoj sve štete i nepravde, što su ih činili oni i njihovi predji, i to tako, da ih radi toga nijedan sudac, a naročito ban čitave Slavonije i Hrvatske, sadanji ni budući, ne može pozvati na sud . . .“

Ovom poveljom oprostio je kralj Ljudevit posve dosadanju nevjeru kneza Gregorija II. i njegovog sinovca. No kralj nije htio ni to, da zadrži Ostrovicu bez ikakve

odštete. On zato istoga dana, naime 31. srpnja god. 1347., izdade još drugu povelju, kojom je knezu Gregoriju II. i sinovcu njegovu Jurju III. u zamjenu za ustupljenu Ostrovicu darovao za sva vremena grad Zrin u Slavoniji. Povrh toga darovao je kralj njima još i čitavu Bušku župu (comitatus Busan) u Hrvatskoj; no te povelje sada nema, nego se je održala samo izprava krčkoga kneza Dujma, izdana 22. listopada god. 1347. u trgu Modrušama, kojom je zajedno sa svojom sestrom Elizabetom potvrdio darovnicu kraljevu i obećao, da će sa svima svojim dobrim ljudima bditi, da se kraljevske darovnice održe.

U drugoj povelji od 31. srpnja god. 1347. raduje se takodjer kralj Ljudevit, što su se knezovi Gregorije II. i Juraj III. vratili u okrilje njegove milosti i ustupili mu grad Ostrovicu. No on ne će, da ostanu poradi toga bez nagrade, nego ih hoće odlikovati darom kraljevske sklonosti, da bi to i drugi vidjeli i odanije se utekli milosti kraljevske dobrote. On im dakle poklanja grad Zrin u Slovinskoj zemlji (castrum Zryn ... in terra Sclavoniae) sa svima pripadcima i koristima, posjedima, selima, varošima, upravo onako, kako je to držao dosadanji vlastnik Laurencije, župan u Željeznom i Šoprunu, koji će primiti doličnu zamjenu. Osim Zrina daje kralj još i zemlju Stupnicu tik do Zrina, koja je doslije bila magistra tavernika Oliverija.

Tako se je god. 1347. jedan ogranak Bribirskih knezova, naime loza ostrovička, preselila iz Ostrovice u Zrin. Ona je iz Hrvatske prešla u tadanju Slavoniju (Slovinsku zemlju). Ova grana ili loza ne zove se odsad Bribirski knezovi (comites de Brebir), nego knezovi Zrinski (comes de Zrin, Zrign, Zerin). Kneza Gregorija II. nestaje namah zatim s obzorja, te se prvim knezom Zrinskim može smatrati Juraj III. (1347.—1361.). Od njega su potekli svi kasniji Zrinski, kojima se ponosi narod hrvatski u prošlosti svojoj.

U prvi kraj čini se, kao da se nije ništa znatno promijenilo prelazom jednoga ogranka Bribirskih knezova

iz Hrvatske u Slavoniju, iz Ostrovice u Zrin. Jedna loza naprosto ne zove se više Bribirci, nego Zrinski. No ta seoba imala je jamačno zamašnih posljedica i za porodicu Bribirskih knezova kao i za čitav hrvatski narod za potonjih decenija.

Porodica Bribirskih knezova — barem u prvi čas jedna glavna grana njezina — potisnuta bi tim iz primorja, iz matice hrvatskih zemalja; njoj je izmaklo tlo, na kojemu je izrasla, na kojemu je zazelenila i procvala. Maknuta sa glavnoga pozorišta hrvatske povjestnice onamo preko Gvozda, sa posvećenoga tla, na kojemu su stupali kraljevi narodne krvi, ona je dugo te dugo bila osudjena na nerad, na pasivnost. Zamijenila je doduše divlje romantične, kršne krajeve s pitomim, rodnim zemljama, ali je podjedno bila osudjena, da provodi idilički, mirni život. Tekar najezda Osmanlija u drugoj polovici 15. stoljeća trgla ju je opet iz političkoga mrtvila; tada stadoše dosadanji šljivari Zrinski življe utjecati u javni život Hrvatske.

Ali i tim je porodica Bribirskih knezova klonula, što bi god. 1347. silom razdvojena. Poznata je ona stara: „Razdvoji pak kroji“ (divide et impera). Ta sa zelenog bujnog stabla odkinuta bi svježa, bujna grana i bez korijena zasadjena u tudji kraj, gdje se je težkom mukom održala. A samo stablo, lišeno najbujnije grane, neko se je vrijeme još zelenilo, a onda zakržljavilo, stalo obumirati, te bi napokon kao posve truhlo sasječeno. Odkad se je jedna grana Bribirskih knezova preselila u Slavoniju — naime Ostrovička — izgubila je svoju snagu i Kliška, te nije mnogo prošlo, da je gotovo posve nestalo Bribirskih knezova. Ostalo je doduše još mnogo porodica iz plemena Šubića u staroj župi Bribiru, ali ti su bili obični plemići, često puta i podanici kraljevskoga grada Ostrovice!

No za razvoj obće povjestnice hrvatske bilo je i koristi od razsula Bribirskih knezova. Kako su obje grane: i ona, što je primila Zrin, i ona, koja je ostala na svojoj

pradjedovskoj plemenšćini, bile u neprestanom dodiru, počelo je nestajati administrativne medje izmedju Hrvatske i Slavonije, prestao je Gvozd biti granicom izmedju dviju zemalja jednoga naroda. Ime „hrvatskoga kraljevstva" prešlo preko Gvozda, pak se najprije udomaćilo u oblasti izmedju Gvozda i Kupe, a onda poslije sve dalje prodiralo prema Dravi.

(Bribirski knezovi u Hrvatskoj nakon pada Ostrovice, god. 1347.—1456.). Kad se je preselila grana Ostrovička Bribirskih knezova u Zrin, ostala je u Hrvatskoj kliška grana, koja je još neko vrijeme držala gradove Klis, Omiš i Skradin. Na čelu toj lozi stajao je knez Mladin III. Banić, koji je god. 1347. svima silama radio, da Ostrovica ne zapane kralja Ljudevita.

Knez Mladin III. Banić preuzeo je sada ulogu starješine Bribirskih knezova. On je bio i ostao ljuti protivnik kralja Ljudevita, a gorljivi privrženik mletačke vlade. Uza nj bijahu mladja braća njegova: Pavao III. i Deodat (Božidar). Sva su trojica još od godine 1343. bili mletački gradjani, te obćini posve odani, jer su smatrali, da bi jedino s pomoću Mletaka mogli održati ostatak svoje vlasti. Sestra njihova Jelena bila je već od godine 1338. udata za bosanskoga kneza Vladislava Kotromanića, brata bana Stjepana; iz toga je braka potekao prvi kralj bosanski Stjepan Tvrtko I. Knez Mladin III. odupirao se i nakon pada Ostrovice svom snagom sili kralja Ljudevita. Da se održi i obrani, nije se protivio, da mu se mladji brat Pavao III. oženi s mletačkom patricijkom, ponositom Katarinom, kćerju Ivana Dandula. Pače on sam tražio je ženitbom ojačati svoju vlast, pak se zato u listopadu god. 1347. vjenčao s Jelenom (Leljkom), sestrom srbskoga cara Stjepana Dušana Silnoga, velikoga protivnika kralju Ljudevitu I. Mladin III. tražio podpore u Mletcima, u Srbiji: sve neka pomogne, samo da ne skuče njega, niti da kralja Ljudevita zapadnu gradovi Klis, Omiš i Skradin.

Junački, gotovo zdvojno odupire se Mladin III. kraljevoj vlasti, tako, da je suvremeni svijet najživljim zanimanjem pratio njegovu očajnu borbu. Ali u to najednom shrva hrvatskoga junaka ljuta bolest. Slomljen pošao Mladin u mletački grad Trogir, da se liječi. Dne 1. ožujka god. 1348. javlja knez trogirski Marko Ruzini spljetskomu knezu Ivanu Gradonigu, da je knez Mladin jako bolestan (egrotare valde). No i u težkoj bolesti svojoj misli on na obranu svojih gradova Skradina i Klisa, te zaklinje Šibenčane, Trogirane i Spljećane, da im poteku u pomoć.

Ali Mladinu III. Baniću ne bi spasa. Dne 1. svibnja god. 1348. umre on u Trogiru. Sva Hrvatska zaplače sa smrti njegove. Sahraniše ga u stolnoj crkvi sv. Lovrinca u Trogiru, gdje mu i danas još stoji na grobnici uklesan nadgrobni napis u latinskim stihovima. Tu se u velike slavi „velemožni knez kliški Mladin, gospodar Omiša i Skradina". Pjesnik iztiče njegove vrline i zove ga hrabrim „štitom Hrvata" (Croatorum clipeus fortis) i kaže Hrvatima, da je kneževa smrt kazna za grijehe hrvatskoga naroda. „Plačite, Hrvati, za plemenitim unukom (sinovcem) banovâ", kliče na posljedku raztuženi domorodni pjesnik[31].

Pošto je u isto doba umro i knez Deodat (1348.), ostade sva briga i skrb za budućnost kliške loze Bribirskih knezova na Pavlu III., bratu Mladinovu. Njemu poslaše 12. svibnja god. 1348. Spljećani svoje poslanike, da mu izkažu svoju žalost radi smrti bratove. No Pavao II. ne bijaše dosta jak, da u ono osudno doba stoji na braniku svoje djedovske plemenšćine. K tomu bijaše i tjelesno slab. Dne 6. lipnja godine 1348. spominjalo se u Mletcima, kako je Pavao nemoćan, pak se mislilo, da ne će dugo izdržati. No ipak je Pavao preturio bolest, te životario nekako do godine 1356.

Upravo u to doba od god. 1348.—1356. čudna se slika prikazuje u hrvatskoj povjestnici. Ostatak bribirske vlasti s gradovima Klisom, Omišem i Skradinom drži nemoćni knez Pavao III. Mjesto njega vlada i upravlja

tom baštinom njegova žena, ponosita Mletčanka Katarina Dandulo! Ona radi svom snagom, da te relikvije pribavi svojemu rodnomu gradu — Mletcima. No njoj se opire Jelena Kotromanićka, a još jače Srbkinja Jelena, udovica kneza Mladina III. Jedna traži baštinu bribirskih knezova za Bosnu, a druga za srbskoga cara Dušana Silnoga, svoga brata. Slava i moć Bribirskih knezova je na razsulu: na njezinim ruševinama stoje Mletčanka Katarina Dandulo i Srbkinja Jelena, te se otimlju za grudu hrvatske zemlje!

No u to objema pomrsi osnove kralj Ljudevit I. Veliki. Njegovi vojvode i bani redom osvojiše gradove Klis, Skradin i Omiš, a i knez Pavao III. sa svojim sinovima morade se godine 1356. pokoriti sili svemoćnoga kralja, koji je malo zatim (1358.) pobijedio i mletačku obćinu, te ju prinudio, da mu ustupi čitavo hrvatsko-dalmatinsko primorje od polovice Kvarnera pak do Drača.

Potomci kneza Pavla III., i ako se još zovu knezovi, nemaju više nikakove političke vlasti. Oni jedino drže Bribirsku župu, tu od starine plemenštinu svoga roda. Posljednji Bribirski knez bio je banovac (podban) hrvatski „Jakov, sin kneza Pavla (IV.) od plemena Šubić". On je godine 1456. napisao u hrvatskom jeziku svoju oporuku, u kojoj je svojim baštinikom imenovao (nakon smrti svoje žene) kneza Petra II. Zrinskoga, praunuka onoga kneza Jurja III., koji je pred sto godina i više primio od kralja Ljudevita I. grad Zrin.

OPAZKE.

[1] (str. 20.) U povelji čitamo: „comitatum Modrus . . . ei et heredibus suis iure hereditario contulimus, perpetuis temporibus possidendam, talipactionis interuentu, quod prenominatus comes in exercitu serenitatis nostre, infra limites regni cum decem loricis, in recompensatione suscepti beneficii nobis asistat. Extra regnum vero cum quatuor loricis nobis seruiat, tali tamen tempore citatus veniat, in quo exercitus chroaticus ex precepto regio universaliter ad exercitum fuerit convocatus." Kukuljević, Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, II. pag. 169. Kralj dakle naročito kaže, da je knezu Bartolomeju podijelio župu Modruše kao „beneficium," te je tako Bartolomej postao vazal (kletvenik) kraljev.

[2] (str. 21.) Miroslav zove se još god. 1184 „iupanus", a sin njegov imade već god. 1201 naslov „comes". (Starine jugosl. akademije XIX pag. 93). Pošto se za burnog vladanja kralja Emerika nije nikako dogodila ta promjena, to je svakako još kralj Bela III. izmedju 1184. i 1196. podijelio Bribirskim županima kneževsku čast i učinio ih nasljednim knezovima u župi Bribirskoj. To se može još izvoditi iz povelje kralja Bele IV. od god. 1251, kojom je bribirskim knezovima Stipku i Jakovu potvrdio „comitatum Breberiensem . . . , a progenitoribus nostris eis liberaliter datum, collatum, ac inclitae recordationis patris nostri privilegio roboratum . . ." (Lucius, de regno Dalm. et Croat. pag. 285.). Bribirski knezovi dobili su dakle župu Bribirsku od „praroditelja" kralja Bele IV., a darovnicu potvrdio je Belin otac Andrija II. Praroditelji Bele IV. bili su Emerik (1196.—1204.) i Bela III. (1173.—1196.). Prema svemu izloženomu ne ima gotovo ni dvojbe, da je kralj Bela III. oko god. 1193. izdao Bribirskim županima jednaku povelju, kao krčkomu knezu Frankapanu.

[3] (str. 24.) Ovu su darovnicu u 14. stoljeću potomci kneza Domalda ustupili knezu Ivanu Nelipiću. U notama historičara Ivana Lučića čitamo: „1358.

9. maii. Coram Hugolino archiepiscopo Spalatensi et capitulo nobiles viri Slavogostus et Domaldus Heljch fratres, et Crevatinus filius q. Georgii nepos, et Nerad Miroslavig nepos etiam predictorum, ac Rusin et Gregorius fratres, filii dicti Slavogosti et Helias filius quondam Domaldi suo nomine et pro filiis suis cedunt comiti Joanni quondam Neliptii. comiti Cetine, eorum consanguineo, de terra in Cetina concessa per regem Andream (comiti Domaldo 1210), ratificantes privilegium ipsi concessum per regem Ludovicum, et fatentur satisfactionem cessionis accepisse." Bulletino di archeologia e storia Dalmata, Anno V. pag. 55.

[4] (str. 26.) „Hic (nobilis uir Gregorius Berberiensis) erat uir potens et diues, et in administrandis rebus satis circumspectus et strenuus; ualde siquidem fortunae prosperitas in prolis fecundidate, et in omni rerum felicitate sibi arriserat. Nec erat in tota prouintia Chroatiae, qui tanta potentie prerogatiua polleret; omnes enim inimicos suos superauerat; nec erat, qui ad res ipsius et fratrum suorum extendere manum auderet." Thomas archidiaconus, Historia Salonitana (ed. Rački, p. 113).

[5] (str. 27.) God. 1200. bila je u Spljetu jaka patarenska obćina, kojoj su bili na čelu braća Matej i Aristodije, sinovi Zorobabelovi, vrstni slikari i zlatari. Nadbiskup Bernard težkom je mukom obratio te krivovjerce (Thomas archid. ed. Rački, p. 80). U oktobru god. 1200. javlja papa Inocentije III. kralju Emeriku, da je bosanski ban Kulin primio mnogo patarena, „quos spalatensis archiepiscopus de Spalatensi et Traguriensi civitatibus expulerat . (Starine jugosl. akad. XXI. str. 226).

[6] (str. 31.) Lučić u svome djelu: Ioannis Lucii Inscriptiones Dalmaticae ... Addenda vel corrigenda in opere De regno Dalmatiae et Croatiae (Venetiis 1673.) piše na strani 63. ovako: „Huncque Domaldum suspicari licet fuisse eundem cum Malduco Duce Kacitorum, cui rex Andreas minatus est ob danna in insulis et Spalatino agro illata" ... Hipoteza Lučićeva nije loša, jer su Hrvati zaista mogli latinsko ime Domáldus preobraziti u Malduč (**De**métrius=Mitar; **Am**brósius=Broz); no vrlo smeta, što suvremeni Toma arcidjakon razlikuje „comitem Domaldum" i opet „Tollen nepos Malducis." Zar on ne bi znao, da su Domaldus i Malduč (gen. Malducis, dat. Malduco) dva imena za jedno lice?

[7] (str. 35.) U jednoj povelji kralja Bele IV. od god. 1249. čitamo: „quod cum Paulus aulae iudex et comes Zaladiensis omnibus suis diebus penes regem merita cumulaverit, in specie quod infidelem suum Boyzen in Insula in virili pugna captivum obtinuerit; item quod in expugnatione castri Clich fratrem eiusdem Damald similiter captivatum abduxerit, et in absolutionem eiusdem alios duodecim nobiles regios de captivitate hostium liberaverit . ." (Wenzel, Codex diplom. Arpad. VII. 282.) U povelji od 1251., izdanoj knezovima od Bribira, čitamo opet: „Stipcho comes et Jacov, filii comitis Stephani, ... expugnatis et effugatis Domaldo et Bozyn et cognatis eorumdem, qui a fidelitate debita aberrarant . . ." (Lucius, de regno Dalm. & Croat. pag. 285). Po sadržaju poveljâ dogodilo se to prije tatarske provale.

[8] (str. 40) . . . „predilectum et fidelem nostrum Stefanum, banum totius Slavoniae, quem profecto virum secundum cor nostrum invenimus, ad partes maritimas transmisimus, dantes ei plenam auctoritatem edificandi et plantandi honestos et probos, ac etiam reprobos destruendi, qui profecto non destructor, sed potius constructor, non dispersor, sed congregator, nec raptor erit, sed magis innatae fidelitatis et presentiae studio magnificus conservator, cui tamquam nobis in omnibus pareatis." (Lucio, Memorie di Trag. p. 71—72). Sâm ban Stjepan označuje svoj zadatak, da ga je kralj poslao „ad partes Croatie ad distinguendum et separandum terras nobilium a terris castrensium et viceversa" (Starine jug. akad. XXVI. str. 199.). Dalje zadatke, koje je ban Stjepan imao izvršiti, odaje kralj u jednoj povelji od god. 1251: „ . . . Stephano rex banatum totius Sclavoniae contulit, qui ex illis partibus infideles expulit et radicitus effugavit; loca immunita regni Croatiae munivit, et vacua populorum multitudine replevit." Star. jug. akad. XXVI. str. 214.

[9] (str. 40.) „1249. Clissa. Nos Stephanus banus maritimus et comes trium camporum et capitaneus Stirie. Significamus, quod cum inter comitem Slavogostum de Possedaria et terrestres sibi vicinos respectu metarum controversia exorta fuisset, comites Stephanum et Jacobum, filios quondam Stephani de Berberio destinassemus ad faciem terrarum pro reambulatione metarum". (Bulletino di archeologia e storia dalmata, 1891, XIV. p. 93—94.).

[10] (str. 42.) God 1253. uzima Bela IV. u svoje kraljevske ruke „possessiones quorundam nobilium, videlicet Stepconis, Isani, Woynich et Kuachi in partibus maritimis" i daje im u zamjenu „comitatum Draxnik cum suis utilitatibus et pertinentiis in perpetuum" (Bulletino di archeol. dalm. IV. p. 70).

[11] (str. 67.) „Priyezda domino concedente banus Boznensis . . . de benivolentia filiorum (suorum) Stephani, Priyezda, Vich ac etiam ex consensu baronum et nobilium regni (sui) quandam terram (suam) videlicet totam supam Zemlenyk vocatam cum omnibus utilitatibus . . . karissimo genero suo et filio in deo, primogenito nobilis viri et honesti Stephani bani et karissime corporali filie (suae) coniugi eiusdem . . . dat, donat et confert . . . Datum in Zemlenik octavo die mensis Maji, anno . . . 1287". Ovo je izvadak iz znamenite povelje, koja je štampana u djelu: Thallóczy L. es Barabás S.: Codex diplomaticus comitum do Blagay (Budapest 1897.), pag. 53—54. Tom se poveljom potvrdjuje ban Prijezda, kojega sam naslućivao u svomu djelu: Povijest Bosne, na str. 84.

[12] (str. 68.) Kad se je kasnije oko god. 1338. u Klisu ženio Vladislav, sin Stjepana Kotromana, a brat tadanjega bana Stjepana Kotromanića, s Jelenom, kćerju bribirskoga i kliškoga kneza Jurja II., (koji je bio sin bana Pavla I.), onda su Trogirani svoga biskupa, koji je obavio vjenčanje, bijedili ovako: „che pure il Vescovo era stato in persona a Chlissa per sposar Elena figliola del Conte Giorgio con Vladislavo fratello del predetto Bano di Bosna, ch' era

congiunta in terzo, e quarto grado, senza dispenza Apostolica." Lucio Giovanni, Memorie di Trau p. 234." Po tom nam je suditi, da je već ban Pavao I. bio u rodu s bosanskom porodicom Kotromanića.

[13] (str. 75.) Szentgyörgyi Š., Borba Anžuvinaca za prijestolje ugarsko-hrvatsko do prve krunidbe Karla Roberta. U Zagrebu, 1893., str. 38.—39.

[14] (str. 77.) U jednoj povelji, izdanoj od bana Pavla u Skradinu 2. veljače 1301. — koje smo izvadak primili od dvorskoga savjetnika u Beču, gosp. Ljudevita Thallóczy-ja, — čitamo ovo: Paulus banus Croatorum una cum fratribus Georgio et Mladino comitibus civitatum Dalmatiae, filiisque suis Mladino, Georgio, Paulo et Gregorio trium camporum Hlivne et de Cetina comitibus . . . pensantes tam exigentiam fidelium meritorum quam sinceritatem fidei ac magna servitia et fidelia, quae vir nobilis Horvatinus filius condam Stephani de inferioribus Bosnae confinibus comes eis impendit et in futurum impendere intendit, promittunt eundem Horvatinum comitem et eius fratres, heredes heredumque successores in eorum possessionibus illaesos conservare . . .

Što je to „trium camporum comes?" God. 1249 1263. čitamo „Stephanus, banus maritimus et comes trium camporum", koji ima posebnoga „Renez comitem nostrum trium camporum" (Bulletino di archeologia e storia Dalmata IV. 70. i XIV. 93—95). Ban dakle primorski Stjepan bio je 1249—1263. knez „triju polja". God. 1277. opet „Perchino, comes trium Camporum (Starine jug. akad. XXVII. str. 151—152), a god. 1277. i 1278. „Petrus comes trium camporum (Acta extera akademije ugarske, I. 54. i 56.). Vidi još Fejera, Codex diplomat. V. 2. pag. 424.—425. Čini se, da su ta tri polja bila: „Cetinsko (Sinjsko), Hlivanjsko (Lijevanjsko) i Duvanjsko (Dlmno, Dumno); a možda i druga polja na medji Hrvatske, Bosne i Huma, koja su mijenjala svoje gospodare.

[15] (str. 77.) Kad su mnogo ljetâ prije god. 1308. poslanici zadarski došli k banu u poslu neke parnice izmedju baštinika Miroslava, sina kneza Gregorija Bribirskoga i Zadranina Lampredija, tada „ipse banus dixit, quod super inde tunc non poterat respondere, quia ibat ad regem Rascie, te quod in redditu suo videret super inde et haberet suum consilium..." Ljubić. Listine, I. pag. 232.

[16] (str. 78.) Dne 26. lipnja god. 1311. piše napuljski kralj banu Pavlu poradi Ortone, koju uznemiruju i robe „piratae Dalmatiae", i koja „tributum soluit olim indebite quondam comiti Georgio fratri vestro." Acta extera (ugarske akademije) I. p. 194.

[17] (str. 81.) Izprava je štampana u djelu Ivana Lučića: De regno Dalmatiae et Croatiae, strana 202. No tu je krivo datovana godinom 1284. Medjutim izprava je nedvojbeno iz godine 1304. Već Farlati (Illyrici sacri Tom. IV. pag. 16.) opaža: „Annus 1284. neque cum indictione II. neque cum pontificatu Benedicti XI. congruit, sed cum indictione XII. et anno tertio Martini IV. Cohaerent autem inter se indictio secunda et annus primus eisdem Benedicti;

utrique vero respondet annus aere vulgaris 1304., ad quem tabulas illas referri necesse est. Numeri annorum vitiati culpam librario attribuendam censeo, qui notas illas arithmeticas ob vetustatem cariosas et semesas, dum interpretari volebat, foedum in modum depravavit." Sravni još Jos. Mikotzy, Banorum series u Arkivu za jugosl povjestnicu, knjiga XI. pag. 202, nota 6.

18 (str. 81.) 1304., Martii 30. Spaleti. Paulus banus Croatorum et Mladinus banus Bossniensis ac Mladinus trium camporum et totius terrae Hlim, Georgius Spalatensis Paulus et Gregorius comites filii dicti domini Pauli bani praestito corporali iuramento etc. . . . promittunt, Horvatinum, comitem de inferioribus confiniis Bosnae ac eius filios debita sincera et assueta dilectione prosequi, confovere, diligere et amare, ac bona ipsius nec ab eo nec ab eius filiis recipere neque ea minuere; ut supradicta fides et promissio semper permaneat in firmitate, iniungit predictus Paulus tamquam maior et senior atque pater tam praefato Mladino quam filiis suis sub pena benedictionis, quod omnia praenotata nominata Horvatino ac eius fratribus et filiis ad plenum illaesa observet. Taj izvadak iz nepoznate dosad povelje primio sam od gosp. Thallóczy-ja, dvorskoga savjetnika u Beču, za što mu ovdje najsrdačnija hvala.

19 (str. 84.) . . . „banus Paulus accepit dictum locum Scrisalee dicte parentele vocate Trgomirich . . .; quod banus Paulus dictum locum Scrisalee habebat et tenebat, et quod suo nomine exigebat totam tergovinam dicti loci quidam nomine Stoiam . . ." Ljubić, Listine V. p. 274—275.

20 (str. 89.) Gruber Dane, Obsjedanje Zadra po Mletčanih god. 1311—1313. u Vijencu od god. 1882. str. 530—531, 545—547, 562—564, 578—582.

21 (str. 92.) Ova je poslanica štampana u djelu Š. Ljubića: Listine, I. pag. 139. No tamo je krivo zabilježena god. 1285. mjesto 1311., što medjutim i sam Ljubić na kraju knjige (str. 467) izpravlja. U zborniku ugarske akagemije „Acta extera" I. štampano je pismo dva put: prvi put s god. 1285. na str. 68; a drugi put s god. 1311. na str. 192—193. Da je pismo iz godine 1311., kaže jasno već njegov sadržaj.

22 (str. 93.) U popisu izprava samostana sv. Krševana u Zadru čita se: „1311. 21. octobris. Temporibus domini fratris Jacobi uenerabilis Jadre archiepiscopi et magnifici uiri domini Mladini comitis Jadre principis Dalmatie ac secundi bani Bossinensis, ac domini Corradi domini Simonis de Ancona egregii defensoris Jadre. Starine jugosl. akademije, XIX. str. 110.

23 (str. 132.) God. 1275. potvrdjuje ban Nikola Trogiranima sve posjede i zemlje (terras et possessiones), „que extenduntur usque ad terras de Blisoy". Možda je to pogrješka mjesto „Blisca"? Lucius, Mem. di Trau, p. 94.

24 (str. 135.) Godine 1339. prigodom neke iztrage glede grada Baga (locus Scrisalee) koji je nekad pripadao banu Pavlu i sinu njegovu banu Mladinu II., govorili su stari ljudi: „decedente bano Mladeno a dominio" „existente bano Mladino in carceribus", „existente (bano Mladino) detento in Hungaria", „post captionem bani Mladini" i t. d. Ljubić, Listine V. pag. 274—276.

Kukuljević u svojemu djelu „Zrin grad i njegovi gospodari" (Zagreb 1883) na str. 32—33. naslućuje, da Mladin II. nije svedjer ostao u tamnici, nego da je kasnije Karlo Robert njega i brata mu Gregorija II. nadario gradom Zrinjem (castrum Zyringh) u Slovinskoj zemlji, koji je medjutim Mladin poslije opet izgubio. Kukuljević se poziva na jednu njemu posve vjero dostojnu listinu, koju je 21. prosinca god. 1347. izdao Nikola, ban čitave Slavonije. U toj listini pripovijeda ban Nikola, da se je na saboru svih plemića kraljevine Slavonije, držanom u Zagrebu tri dana prije Božića iste godine 1347., plemić Borkon, sin Aleksandrov, javno potužio, kako je banov čovjek Stjepan, sin Tivadarov, uvadjajući u posjed grada Zrinja (castrum Zyringh) i njegovih pripadnosti pokojnoga bana Mladina i kneza Gregorija, njegovog brata, posjed Lesnica (possessionem Leznicha), ležeći blizu grada Zyringha, uz ostala pristojališća gradska takodjer pokojnomu Mladinu banu i knezu Gregoriju predao, premda je Borkon taj posjed kupio za gotove novce od Pavla sina Andrijina kao ovoga vlastitost. Ova prodaja bijaše pravovaljanom izpravom zagrebačkoga kaptola potvrdjena i njom dokazano, da je ista Lesnica od vajkada bila zakoniti posjed rečenoga Pavla Andrijina i njegovih predja. Rečeni Pavle mogao je dakle pravovaljano prodati svoj posjed. Na ovu pritužbu Borkonovu dopita ban Nikola u smislu zakona i prava rečenu Lesnicu spomenutomu Borkonu sinu Aleksandra i njegovim baštinicima za uvijek pravomoćno.

[25] (str. 137) „Cunctis militaribus accinto virtutibus nec minus intellectualium diademate coronato magnifico domino suo semper domino Mladino Chroathorum et Bosne bano generalique domino tocius territorii Chelmensis eius subiectus animo Guillelmus de Varegnana, qualis professor in artibus et scientia medicine". Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1893, V. str. 9.

[26] (str. 139.) Thallóczy Lj. dr., Prilozi k objašnjenju izvora bosanske istorije. I. Prilog k životopisu Mladina Šubića, bana bosanskoga. (Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 1893., V. str. 5—10.

[27] (str. 143.) Kukuljević (Zrin grad i njegovi gospodari) na str. 26. piše, da se je Jurjeva žena zvala Jelena, i da je bila rodjakinja napuljskoga kralja Roberta I. (strica ugarsko-hrvatskoga kralja Karla Roberta). U rodoslovju opet na kraju djela veli Kukuljević, da je Jelena bila kneginja Krbavska. Gruber (Nelipić knez Cetinski i Kninski, str. 32) zove Jurjevu ženu takodjer Jelenom, ali ne kaže, kojega je bila roda. Očito je medjutim, da je Gruber Jurjevu ženu nepoznatoga imena poistovjetio s Jelenom, ženom kneza Jurja Jurišića od Bribira, koja se spominje kao udovica u spomenicima god. 1332—1334. (Ljubić, Listine I. 392 i 425). No ta Jelena kneza Jurja Jurišića imala je sina Ivana, koji se je god. 1337. vjenčao s Katarinom, kćerju kneza Jurja II., svojom rodjakinjom u četvrtom stepenu rodbinstva (Theiner, Monum. Slavorum meridionalium, I. pag. 194). Lucius (Memorie di Trau) ne spominje ime Jurjeve žene, premda više puta o njoj govori (p. 209-211). U jednoj izpravi god. 1333., koja sadržaje ugovor mira iz-

medju kneza Mladina III., sina kneza Jurja II., i Trogirana, spominje se i egreg. et prud. dnae dnae L . . . hon. comitise' (Lucius, Mem. di Trau p. 211.); po ovoj sigli L . . . mogli bi nagadjati, da se Jurjeva žena a mati Mladinova nije zvala Jelena, nego imenom, kojega je početno slovo L. (Ladislava?). No možda je Lucius krivo pročitao L . . . mjesto H?

[28] (str. 147.) Gruber Dane, Nelipić, knez Cetinski i Kninski. Zagreb 1886. str. 39.–40.

[29] (str. 157.) Na izpravi od god. 1322., kojom je knez Pavao II. Banić utanačio savez s Trogiranima proti svomu bratu banu Mladinu II., bio je pečat kneza Pavla II., koji Lučić opisuje ovako: „Sigillum cereum . . . in quo aquila expansis alis cernitur, et infra eam ala itidem aquilae sed grandis (antiquum Breberiensium insigne) cum litteris circa sigillum: †. S. Pauli secundi comitis Traguriensis. Lucius, De regno Dalm. & Croat. p. 209. Memorie di Trau, Additamenta p. 65.

[30] (str. 162.) Gruber Dane, Vojevanje Ljudevita I. u Dalmaciji sa hrvatskimi velmožami i sa Mletčani od početka njegova vladanja pa do osamgodišnjega primirja sa Mletčani. (Izvješće kralj. velike gimnazije u Požegi koncem školske godine 1887./88., str 86).

[31] (str. 168.) Evo nadgrobnog napisa u latinskom izvorniku:

»Heu gemma splendida jacet sub hac petra
Cuius valoris periit nunc in fossa tetra
Mladinus magnificus qui Clissie fuit
Comes suis sola spes cur tam cito ruit
Georgii Comitis memorie bone
Natus atque Dominus Almesi Scardone
Probitatis titulus morum et honoris
Ut flos vernans defuit vir tanti valoris
Croatorum clipeus fortis et ipse erat
Inter omnes fortior volens scire querat
Eius mortem impiam cerno pro peccatis
Slavonie gentium evenisse gratis
Flete Slavi nobilem nepotem Banorum
Largam vestram copiam pacis et honorum
Sic preces Altissimo date creatori
Quod ipse misericors parcat peccatori
Hic annorum Domini sub cursu milleni
Trecenteni insuper atque quadrageni
Octauo sub tempore traditus est limo
In Calendis Madii mensis die primo
Cum bona sui memoria mors ipsum voravit
Deo reddens animam his mox expiravit«.

Lucio, Memorie istoriche di Tragurio p. 242. — Farlati, Illyrici sacr Tom. IV. pag. 380.

(»Matica Hrvatska« 1897.)

RODOSLOVLJE BRIBIRSKIH KNEZOVA.

Župan **Bogdanac** (1164).

Župan **Miroslav** (1180., 1184.).

Višan, gospodar Zvonigrada u Lici, knez grada Spljeta (god. 1221.—1223.).

Gregorije, biskup Kninski (1200.—1229.).

Knez **Gregorije I**. od Bribira god. 1200.—1234. knez grada Spljeta (1227., 1231., 1234.) i Šibenika.

Knez **Stjepan** 1200.—1234. knez grada Trogira (1229., 1232., 1233., 1234.).

Marko, knez Spljeta god. 1237.

Knez **Stjepko** ili **Stipko** god. 1239.—1274. knez Trogira (1239.—1250.) † 6. kolovoza god. 1274.

Knez **Jakov** (1249., 1251.).

Ivan, knez Trogira (1274.—1277.).

Radoslav (1275.).

Pavao I. god. 1272.—1312.

Mladin I. g. 1276.—1304.

Juraj I. god. 1277.—1302.

Stanislava. God. 1299.—

Bosne (1299.); † u svibnju god. 1312.

* *

Oženio se god. 1289. Ursom, koja je umrla 5. listopada god. 1303.

Bosne, god. 1304. u lipnju ubijen od krivovjeraca u Bosni.

1286.—1302. knez Trogira, god. 1294. knez dalmatinskih gradova (Nina, Šibenika, Trogira i Omiša), god. 1302. sprema se na odlazak u Mletke.

Elizabete kod Skradina.

Mladin II. Banić, god. 1301.—1322.; prvorodjeni sin Pavla I. god 1311. knez Zadra, princip Dalmacije i drugi ban Bosne. Godine 1312.—1322 ban Hrvata i čitave Bosne.

Juraj II. Kliški, g. 1303.—1306. knez Trogira, god. 1303.—1322. knez Spljeta, god. 1314. gradjanin mletački, † u prosincu g. 1330.

Pavao II. Ostrovički, god. 1301.—1346. God. 1306.—1322. knez Trogira; † u srpnju god. 1346. Supruga Elizabeta, sestra krčkoga kneza Dujma.

Gregorije II. god. 1301.—1350. God. 1320. — 1322. knez Šibenika, god. 1346. upravitelj Ostrovice i skrbnik nedorasloga kneza Jurja III.

Mladin III. god. 1333 —1348. God. 1343. gradjanin mletački, † 1. svibnja god. 1348.

*

Supruga Jelena, sestra cara Stjepana Dušana Silnoga.

Pavao III. god. 1342.—1356. Supruga njegova Katarina, kći Ivana Dandula.

Deodat, † g. 1348.

Jelena, udala se oko god. 1338. za kneza Vladislava Kotromanića, otca bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka I.

Katarina, udala se za Ivana Jurišića, kneza Bribirskoga.

Juraj III. god. 1346.—1361. God. 1346. još dječak pod skrbničtvom svoga strica Gregorija II. G. 1347. 31. srpnja ustupio kralju Ljudevitu I. Ostrovicu, i primio od njega grad Zrin. Prvi knez **Zrinski.**

Katarina, opatica u samostanu sv. Nikole u Zadru.

Pribko